

Suomalaisten lähetystyöntekijöiden toiminta ja kokemukset
nälänhädän aikana Ambomaalla vuosina 1928–33

Joensuun yliopisto
Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta
Historian oppiaineryhmä
Yleisen historian pro gradu -tutkielma
Joulukuu 2008
Lisa Nyholm

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
1.1 Lounais-Afrikka vieraan vallan hallinnassa	1
1.2 Suomalaisen lähetystyön historiaa Lounais-Afrikassa	2
1.3 Näälähädän syyt	3
1.3 Tutkimustehtävä ja lähteet	5
1.4 Tutkimusperinne ja –kirjallisuus	8
2 Näälähätä	11
2.1 Näälähädän taustat	11
2.2 Kuivuuden kulku	12
2.3 Ruokaa hankkimassa	17
2.4 Häätäpötyöt	21
3 Lähettien työn kuva ja sen muutos	24
3.1 Seurakunnat muutoksessa	24
3.2 Koulutyö	28
3.3 Sairaanhoidotyö	32
3.4 Uudet työmuodot	37
3.4.1 Häätäpötyö ja kiristynyt ilmapiiri	37
3.4.2 Kysymys lähetyskaupasta	41
4 Lähettien suhde amboihin	43
4.1 Holhottava	43
4.1.1 Huoli ”lapsesta”	44
4.1.2 Viettien viemät	46
4.2 Syntinen ambo	48
4.2.1 Valoa kohti	52
4.2.3 Käännytetty	54

4.3 Toveri	56
4.3.1 Vierelläkulkija	57
4.3.2 Avunantaja	59
5 Siirtomaahallinto ja lähetystyö	61
5.1 Suomalaiset apua antamassa	61
5.2 Kiistanalainen koulu	65
5.3 Suhde koetuksella	70
5.4 Sairaanhoidon mallillaan	75
Loppupäätelmät	77
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	
Liitteet	

Tutkimustiedote

Joensuun yliopisto
Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta/Yleinen historia
Lisa Nyholm

Suomalaisten lähetystyöntekijöiden toiminta ja kokemukset nälänhädän aikana Ambomaalla vuosina 1928–33

Pro gradu –tutkielma, 83 sivua, sekä lähteet ja tutkimuskirjallisuus. Yhteensä 87 sivua.
joulukuu 2008

Tutkielman kohteena ovat suomalaisten lähetystyöntekijöiden työn muutokset, sekä heidän kokemuksensa vuosien 1929-1930 nälänhäädstä. Tutkielma käsittelee nälänhädän kontekstissa myös lähetystyöntekijöiden suhtautumista paikalliseen väestöön eli amboihin, sekä lähettien suhteita Lounais-Afrikan siirtomaahallintoon. Aikarajaus tutkielmalle on 1928-1933, sillä tarkoituksena on nimenomaan pyrkiä vertailemaan muutosta ennen, sekä jälkeen koetun kriisiin.

Lähteinä on käytetty Suomen Lähetysseuran tallettamaa materiaalia. Pääosan lähteistä muodostaa lähettien kokousten pöytäkirjat, jotka sisältävät muun muassa lähettien vuosiraportteja kentältä. Lisäksi on käytetty lähettien henkilökohtaisia kokoelmia eli kirjeenvaihtoa ja omia muistiinpanoja. Suomen Lähetysseuran lähteiden lisäksi tutkielmassa on hyödynnetty Lounais-Afrikan Kansainliitolle toimittamia vuosiraportteja hallituksen toiminnasta mm. Ambomaalla.

Nälänhätä mullisti lähetystyöntekijöiden työnkuvan. Perinteisten työmuotojen, kuten koulu-, sairaanhoito- ja saarnatyön, kärsiessä varojen puutteesta ja haastavista olosuhteista, nousi uusia tapoja viedä kristinuskoa eteenpäin. Esimerkiksi hätäaputyömaat toimivat keinona saada lisää kuulijakuntaa kristinuskolle. Kuivuus kiristi lähettien ja paikallisten välejä. Lisääntyneet kirkosta eroamiset ja suomalaisten silmissä ei-kristilliset tavat aiheuttivat katkeruutta ja syytöksiä. Hallituksen suunnalla nälänhätä toimi yhteistyön tiivistäjänä. Lounais-Afrikan hallitus oli aktiivisesti liennyttämässä kriisiä ja lähetit olivat keskeinen yhteistyökumppani kentällä.

Avainsanat: Nälänhätä, Suomen Lähetysseura, lähetti, Ambomaa, ambo, hätäaputyö, Lounais-Afrikka.

1. Johdanto

1.1 Lounais-Afrikka vieraan vallan hallinnassa

Lounais-Afrikka¹ sai nimensä Saksan siirtomaahallinnon aikana 1800-luvun lopulla. Nykyisin alue tunnetaan nimellä Namibia. Alue on harvaan asuttua ja iso osa siitä peittyi hiekkautiomaahan.² Lounais-Afrikan alueen väestön voi jakaa eri ryhmiin. Karkeasti jaoteltuna nämä kolme ryhmää ovat pohjois-etelä – akselilla ambot, hererot ja namat. Eri ryhmillä on omat kielensä ja perinteensä ja esimerkiksi ambot voidaan, kuten muutkin, jakaa vielä useisiin eri yhteisöihin.³

Suurvallat kilpailivat Afrikan aluejaosta ja vuonna 1884 Lounais-Afrikan alueesta tuli virallisesti osa Saksaa. Saksa ei koskaan hallintakautensa aikana onnistunut saamaan koko Lounais-Afrikan aluetta täysin valvontaansa. Pohjoisessa esimerkiksi Ambomaa sai olla Saksalta pitkään rauhassa. Maan hallitus tarjosi eri yhteisöille suojelua muita yhteisöjä vastaan. Tarkoitus oli toimia ”hajota ja hallitse” periaatteen mukaisesti. Tällä estettiin maan alkuperäistä väestöä yhdistämästä voimiaan valloittajaansa vastaan.⁴

Saksa kärsi tappion ensimmäisessä maailmansodassa ja vuoden 1919 Versaillesin rauhassa se määrättiin muiden ehtojen lisäksi menettämään siirtomaansa. Siirtomaat tulivat voittajavaltioiden valvontaan mandaatilla ja niin Lounais-Afrikan hallinta määräytyi Englannin Etelä-Afrikalle. Ylintä valtaa Lounais-Afrikassa nimitettiin käyttämään administraattori. Uuden hallinnon myötä myös pyrittiin tiukentamaan otetta maan pohjoisosista. Käytännössä ote jäi suhteellisen heikoksi, sillä vaikka Ambomalle oli sijoitettu hallituksen virkamiehiä, oli valta edelleen vahvasti paikallisilla hallitsijasuvuilla ja kuninkailla.⁵

¹ Saksankielinen nimi Südwest-Afrika.

² Kiljunen 1980, 13, 16.

³ Drechsler 1966, 17.

⁴ Drechsler 1966, 17, 106; Kiljunen 1980, 30, 31.

⁵ Kempainen 1998, 35–36, 38, 41.

Ensimmäisen maailmansodan voittajavaltiot tuomitsivat Saksan harjoittaman siirtomaapolitiikan, joka edusti heidän mielestään synkkää kolonialismin henkeä ja suosi valkoisia. Käytännössä uusi valloittajamaa kuitenkin jatkoi edellisen jalanjäljissä. Etelä-Afrikan esimerkin mukaisesti myös Lounais-Afrikkaan säädettiin rotusyrjintälakeja ja maan tumman väestönsan, ”non-whites”⁶, tarkoitus oli käytännössä toimia vain työvoimanlähteenä.⁷

1.2 Suomalaisen lähetystyön historiaa Lounais-Afrikassa

Uudella ajalla erilaiset lähetysseurat nousivat kirkon edelle lähetystyön pääasiallisina organisoinneina protestanttisessa kirkossa. Lähetysliikettä ohjasi halu tuoda niin sanotusti valo ei-kristittyjen elämään ja pelastaa nämä kadotukselta. Kristinuskon yliverlaisuuden lisäksi läheteillä oli voimakas usko myös länsimaisen kulttuurin paremmuuteen.⁸ Siirtomaahallinnot huomasivat, että lähetysseurojen työstä oli heillekin paljon hyötyä esimerkiksi Afrikassa, sillä lähetystyöntekijät olivat jo tutustuneet vieraan kulttuurin tapoihin ja kieleen. Hyöty ei ollut vain hallituksen puolella, lähetit kokivat siirtomaavallan tuovan mukanaan järjestystä ja vakautta vieraalla maalla. Tätä kautta lähetysseurojen työ tuli turvatummaksiksi.⁹

Suomalainen lähetystyö Lounais-Afrikassa sai alkunsa vuonna 1870, kun ensimmäiset lähetystyöntekijät lähetettiin maahan levittämään kristinuskoa. Suomalaisille tarjoutui uusi lähetyskenttä Saksan protestanttisen, Reinin lähetysseuran kutsusta. Saksalaisilla itsellään ei ollut tuolloin tarpeeksi resursseja Ambomaan lähetystyöhön.¹⁰

Jo 1800-luvun lopulla kristinuskoko oli onnistunut saamaan pysyvää jalansijaa Ambomaalla. Lähetystyön päämääränä oli saada seurakunta toimimaan jatkossa paikallisin voimin ja tätä tarkoitusta varten tuli tarve saada vuosi vuodelta yhä enemmän uusia opettajia kasvaviin seurakuntiin ja uusille alueille lähetettäväksi. Siten uusien koulujen perustamisesta tuli

⁶ Serfontein 1976, 22.

⁷ Kiljunen 1980, 36–37.

⁸ Kempainen 1998, 13, 15.

⁹ Kempainen 1998, 26.

¹⁰ Schlunk 1951, 262; Kempainen 1998, 43.

suomalaisille nopeasti kasvava työsarka. Lähetystoiminnan perusta oli kuitenkin perinteisessä seurakuntatyössä eli esimerkiksi jumalanpalvelusten ja rippikoulujen järjestämisessä.¹¹

Lounais-Afrikan siirtyminen Etelä-Afrikalle vuonna 1915 ei muuttanut juuri lainkaan suomalaisten oloja Ambomaalla, sillä paikallisten yhteisöjen päälliköiden hallintavaltaan heidän omilla alueillaan ei kajottu. Lähetysasemia lukuun ottamatta maa kuului amboille ja esimerkiksi eurooppalaisia ei alueelle saanut tulla kuin erityisluvalla. Reiniläinen lähetysseura joutui poistumaan lähetysasemiltaan Saksan hävittyä sodan Lounais-Afrikasta. Tätä kautta suomalaiset pääsivät vakiinnuttamaan ja kasvattamaan valtaansa Ambomaan lähetyskentällä. Käytännössä suomalaiset olivat ainoana lähetysseurana alueella tässä vaiheessa.¹²

1.3 Nälänhädän syyt

Nälänhätä ei ollut Afrikassa harvinaisuus, vaan yksi osa elämäntapaa. Nälänhätään vaikuttivat useat eri tekijät ja usein suosituin selitys nälänhädän syitä tutkittaessa oli, että ihmisten määrä ylitti ruuan tuotannon kapasiteetin. Huonona vuotena ristiriita näiden kahden tekijän välillä kehittyi suureksi ja siten nälänhätä luonnollisesti seurasi tätä kestämatöntä tilannetta.¹³

Afrikassa, esimerkiksi Megan Vaughanin¹⁴ käsittelemän vuoden 1949 Malawin nälänhädässä, keskeisimmäksi syyksi kriisille nähtiin juuri väestön nopea kasvu ja sen seurauksena kasvanut paine ruuan tuotannon lisäämiseksi. Maanviljely Afrikassa oli pääosin luontoa tuhoavaa, varsinkin paljon käytetty maan polttaminen ja jatkuva siirtyminen uusille viljelykentille aiheutti luonnon kannalta kestäättömän tilanteen. Luonnollisena selviytymiskeinona toimi väestön muuttoliike kuivalta alueelta paremmille asuinseuduille. Tätä kautta pienet ja paikalliset kuivuuden aiheuttamat vajaukset ruokavarastoissa pystyttiin selvittämään suhteellisen vähäisillä vahingoilla. Isommissa kriiseissä tämä strategia ei kuitenkaan tuonut toivottua helpotusta, vaan maanviljelyksen keskeiset ongelmat nousivat selkeämmin esille.¹⁵

¹¹ Peltola 1958, 156–157; Kemppainen 1998, 45.

¹² Peltola 1958, 178–182; Kemppainen 1998, 57.

¹³ Vaughan 1987, 50.

¹⁴ The Story of African Famine 1987.

¹⁵ Vaughan 1987, 50, 53.

Nälänhädän synty ei aina ole aivan näin yksiselitteinen. Esimerkiksi talouden muutokset ovat yksi osatekijä, jotka tulee ottaa huomioon. Moni Afrikan maa eli ja elää yksittäisten tuotteiden viennillä ja esimerkiksi Vaughanin tutkiman Malawin tapauksessa nälänhätään vaikutti suoraan se, että hallitus panosti tupakan viljelyyn sen paremman kannattavuuden takia, ruuan viljelyn sijaan.¹⁶ Maailmanmarkkinahinnat kannustivat kasvattajia viljelemään yksipuolisesti, sillä myynnillä saatavat tulot nähtiin tärkeinä tuloina. Ongelmaksi asti tilanne muodostui, kun iso joukko kasvattajia kasvatti tuotetta, jota ei voinut syödä. Siten rahan arvo osittain hävisi. Yksittäisten viljelijöiden vastuulle ei voi kaataa koko ongelmaa, sillä hallituksilla oli mahdollisuus ohjata esimerkiksi rahallisesti maanviljelijöitä viljelemään monipuolisesti tai vastakohtana pelkästään esimerkiksi puuvillaa tai tupakkaa. Lyhytnäköisen politiikan seurauksena yksikin kuiva vuosi saattoi siis romahduttaa ruuan tuotannon tasolle, joka enteili nälänhätää.

Nälänhätä ei tunne tasa-arvoa ja siten eri väestön osat kokevat kuivuuden ankarammin kuin toiset. Luonnon asettamat olosuhteet määräävät mitkä alueet kokevat suurimman kuivuuden, mutta myös yhteiskunta vaikuttaa siihen, ketkä kriisin keskellä joutuvat sietämään nälkää ja puutetta. 1900-luvun afrikkalaisessa kontekstissa nälänhädät vaikeuttivat suhteessa eniten niiden ihmisten elämää, jotka eivät olleet hallituksen tuen tai avustusten piirissä. Vaughanin tapauksessa tukia ilman jääneeseen kansanosaan kuului maaseudun väki, joka tukeutui lähes yksinomaan maanviljelykseen elinkeinona. Selkeästi paremmin selviytyi kasvukeskusten väestö, joka kuului hallituksen avustuspaketin piiriin ja sai myös toimeentulonsa useista lähteistä eli osittain palkkatyöstä.¹⁷

Hallituksen vaikutus esimerkiksi nälkäävun jakamisen kautta on tullut yleisemmäksi 1900-luvulla ja siten hallituksen ja yleensäkin yhteiskunnan rakenteiden vaikutus nälänhädän kehittymiseen on kasvanut. Hallitus voi toimia nälänhätää estävästi ja lisäävästi, mutta se voi myös eriarvoistaa kansaa kriisin kohdatessa. Siten nälänhädän syiden perinteinen selittäminen maantieteellisten tekijöiden, kuten sateiden paikallisuuden, kautta ei onnistu. Usein tarvitaan lisäksi tietoa yhteiskunnan rakentumisesta ja sen muutoksista, paikallisen ja globaalin talouden kehityksestä, sekä hallituksen käytännön toimista kriisin sattuessa kohdalle.

¹⁶ Vauhghan 1987, 77, 79.

¹⁷ Vaughan 1987, 102, 116.

1.4 Tutkimustehtävä ja lähteet

Tutkielmani aiheena ovat suomalaiset lähetystyöntekijät Ambomaalla sekä 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa alueella vaikuttanut nälänhätä. Nälänhädälle on vaikeaa asettaa tarkkaa ajallista määrettä. Ambomaa on alueena iso ja nälänhätäkin koettiin alueen eri osissa eri lailla. Itse olen valinnut tutkielmaani vuodet 1928–1933. Tämä siitä syystä, että vuonna 1928 tilanne oli vielä suhteellisen normaali, mutta tästä vuodesta eteenpäin tilanne paheni nopeasti, kun katovuodet seurasivat toinen toistaan ja ruoka- ja juomavarastot tyhjenivät. Päätän tutkielmani vuoteen 1933, sillä silloin akuutti tilanne oli jo ohi ja kuivuus ja satojen vähyys oli muuttunut vain osaa Ambomaata koskettavaksi ongelmaksi ja siten yleinen hätätilanne oli takanapäin. Tässä vaiheessa positiivisiakin merkkejä oli ilmassa, esimerkiksi onnistuneita satoja oli jo saatu korjattua, ja pahin takanapäin.

Pyrin tutkimaan sitä, miten nälänhätä vaikutti lähettien työnkuvaan ja työmuotoihin, sekä miten he kokivat nälänhädän. Vaikka Suomikin oli 1920-luvulla vielä varsin kehittymätön maa ainakin teollistuneisiin Euroopan valtioihin verrattuna, oli nälänhätä tässä mittakaavassa aivan uusi asia isolle osalle lähettejä. Puute juomavedestä ja ruuasta oli varmasti niin henkisesti kuin fyysisestikin vaikeaa ja sen tuomat seuraukset ennalta arvaamattomia. Nälänhätä tuo mukanaan kuolleita ja vaikeasti sairaita ihmisiä. Miten lähetystyön ja uskon levittämisen kävi, kun paikalliset ja ehkä myös suomalaiset joutuivatkin kamppailemaan eloonjäämisestä? Jäivätkö lähetystyön keskeisimmät työmuodot täysin syrjään elämän perustarpeiden, kuten veden ja ruuan, hankkimisen edessä?

Lähetystyöntekijät olivat syntyneet ja kasvaneet Suomessa. Afrikassa he kohtasivat kokonaan erilaisen maailmankuvan ja arvomaailman. Suomalaiset olivat alueella levittämässä uskoa eikristityille. He olivat vieraassa kulttuurissa, joka ei tunnustanut automaattisesti suomalaisille itsestään selviä länsimaalaisia arvoja. Tämän takia haluan myös selvittää suomalaisten suhdetta paikalliseen väestöön nälänhädän kontekstissa. Vaikuttiko yhteisesti koettu kriisi erottavasti vai yhdyntävästi eli kokivatko suomalaiset olevansa samassa veneessä ambojen kanssa nälänhädän edessä vai saiko yleinen puute nämä kaksi ryhmää erkaantumaan

entisestään? Tähän liittyen on mielenkiintoista pyrkiä selvittämään mahdollisten muutoksien motiiveja eli mitkä asiat olivat keskeisinä vaikuttamassa kahden eri kulttuuriryhmän yhteenkuuluvaisuuden tunteeseen tai sitten ”me ja muut” erotteluun.

Nälänhätä lisäsi merkittävästi Suomen Lähetysseuran ja Lounais-Afrikan hallinnon yhteistyötä. Siirtomaahallinto oli ensimmäistä kertaa merkittävästi mukana rahoittamassa ja organisoimassa nälänhädän vastaisia toimia. Suomalaiset taas toimivat paikallisella tasolla työvoimana hallinnon järjestämissä hätäaputoimissa ja ruuan jakelussa. Tutkielmassa haluan selvittää näiden kahden toimijan välisiä suhteita. Miten suomalaiset suhtautuivat maan hallintoon? Näkivätkö he siirtomaahallinnon keinona edistää omaa asemaansa lähetyskentällä tai kokivatko he Lounais-Afrikan valtion enemmän lähetystyötä rajoittavana tekijänä? Olivatko suomalaiset tyytyväisiä suhteisiin vai toivoivatko he, että ne olisivat paremmat?

Otan työssäni mukaan myös vastapuolen näkökannan eli haluan selvittää mitä maan virallinen hallinto oli mieltä suomalaisista ja heidän työpanoksestaan lähetyskentällä varsinkin nälänhädän aikana. Mielenkiintoisinta on mielestäni selvittää tässä yhteydessä se, mitä lähetit edustivat hallinnolle? Yleensä hallinnon tavoitteet ovat erilaiset kuin lähetysseurojen tai muiden vastaavien, maan sisällä toimivien organisaatioiden. Olivatko suomalaiset hallinnolle oivallinen yhteistyökumppani tai ilmenikö suhteissa ja tavoitteissa ristiriitaisuuksia? Lähteinäni käytän tämän tutkimuskysymyksen kohdalla administraattorin tuottamia vuosiraportteja Lounais-Afrikasta. Nämä vuosiraportit toimitettiin Kansainliitolle, olihan Lounais-Afrikka Kansainliiton myöntämä mandaattialue. Lähteiden tulkinnessa tulee muistaa vuosiraporttien luonne, sillä ne ovat hallituksen tuottamia virallisia dokumentteja ja edustavat Lounais-Afrikan hallitukset näkökantoja. Raportteihin on sisällytetty myös suoria lainauksia eri lähetysseuroilta, mutta nämäkin ovat hallituksen valitsemia otteita. Lounais-Afrikan administraattorin edun mukaista oli esittää maan tilanne mahdollisimman myönteisessä valossa Kansainliitolle, siksi olettaisin, että en löydä juurikaan hallintoa itseään tai sen ratkaisuja ja toimintamalleja kritisoivaa tekstiä.

Afrikan lähetien kokousten pöytäkirjoista löytyy lähetien Suomen lähetysseuralle antamia raportteja kuluneesta vuodesta. Raportit ovat kirjoitettu vapaamuotoisesti, joten ne myös kuvastavat hyvin lähetien kokemuksia ja tunteita. Raportteja on jokaiselta Ambomaalla vuosina 1928–1933 olleelta lähetiltä, joten uskoisin saavani näiden lähteiden avulla kattavan kuvan yleisestä ilmapiiristä lähetien keskuudessa. Jokainen lähetti on voinut itse nostaa

haluamansa teemat esille vuosiraportissaan eli kirjoitettaviksi ovat valikoituneet ne aiheet tai tapahtumat, jotka lähettiä ovat koskettaneet tavallista enemmän tai mitkä hän on kokenut olevan tärkeitä raportoida Suomeen. Tulee tietenkin ottaa huomioon se, että myös läheteillä oli tavoitteita ja siksi raportit on todennäköisesti kirjoitettu edesauttamaan näiden toiveiden toteutumista. Esimerkiksi rahasta oli lähetyskentällä aina pula ja tämä on voinut vaikuttaa siihen, että vuosiraporteissa pyrittiin tuomaan esiin rahan puute ja taas toisaalta varmistamaan se, että lähettien työ oli ollut kuluneena vuotena tuloksellista ja näin ollen tukemisen arvoista jatkossakin.

Afrikan lähettien pöytäkirjoissa löytyy vuosiraporttien lisäksi muitakin asiakirjoja ja dokumentteja. Näitä ovat esimerkiksi raportit seurakuntatarkastuksista, pöytäkirjoja koulukomitean kokouksista, neuvottelu- ja menoarviokokouksista, kirkkohallinnon kokouksista, kirjeitä administraattorille sekä Suomen Lähetysseuralle Helsinkiin. Näistä olen saanut tietoa varsinkin suomalaisten suhtautumisesta Lounais-Afrikan hallintoon. Lisäksi kokouksissa on käsitelty ajankohtaisia asioita ja näin ollen myös nälänhätää ja sen tuomia muutoksia. Asiakirjoissa toistuu nimeltä pieni lähettien ryhmä eli se suppea ryhmä, joka tänä aikana oli päävastuussa lähetysseuran toiminnasta itse kentällä. Tätä kautta kokouksissa ilmitulleet mielipiteet ovat lähinnä muutaman henkilön kertomia, eivätkä välttämättä vastaa lähettien enemmistön mielipidettä. Pöytäkirjoissa tulee välillä esille myös varsin eriäviä mielipiteitä, jotka osaltaan kertovat henkilöiden vahvoista näkemyksistä, mutta myös henkilöiden keskinäisistä jännitteistä.

Olen lukenut lisäksi lähetystyöntekijöiden kirjeenvaihtoa ystäville ja sukulaisille. Osalta läheteistä löytyy yksityishenkilöinä talletettuja kirjeitä ja muuta kirjallista tuotantoa, kuten esimerkiksi käsikirjoituksia. Kirjeiden henkilökohtaisuus tekee niistä hyviä lähteitä tutkimukseeni, sillä olettaisin, että esimerkiksi vuosiraportteihin verrattuna kirjeiden sisältö kuvastaa enemmän kirjoittajan oikeita mielipiteitä. En tosin pysty selvittämään tarkemmin eri henkilöiden välisiä suhteita tai kirjeenvaihdon tarkoituksia. Myös lähettien välisissä kirjeissä voi olla paljon tulkinnanvaraista tietoa ja mielipiteitä, jotka ilmenevät vain rivien välistä. Siten jään tutkijana lukemaan kirjeiden sisältöä ulkopuolisen silmin. Kirjeiden antama tieto itse nälänhädestä on vähäisempää ja myös osittain tulkinnanvaraista, joten käytän niitä lähinnä raportteja tukevinä lähteinä. Kirjeitä ei myöskään ole kaikilta läheteiltä ja aiheeseeni

liittyvää tietoa kirjeissä on vaihtelevasti henkilöstä riippuen. Tätä kautta joidenkin henkilöiden osuus korostuu, kun taas osan mielipiteitä ei tule ilmi lainkaan.

1.4 Tutkimusperinne ja –kirjallisuus

Lounais-Afrikkaa ja lähetyseurojen toimintaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta löytyy paljon. Ambomaasta löytyy runsaasti nimenomaan suomalaisia tutkimuksia, mikä johtuu pitkästä lähetystyöhistoriasta alueella. Suomalaisten tutkijoiden kiinnostusta Namibiaa kohtaan on voinut lisätä myös esimerkiksi Martti Ahtisaaren vaikutus Namibian itsenäistymisprosessissa vuosituhannen lopulla. Kirjallisuutta ovat tuottaneet runsaasti varsinkin Suomen Lähetysseura, mutta kansainvälisestikin aihe on saanut huomiota tutkijoiden keskuudessa. Olihan Ambomaa ja Lounais-Afrikka, nykyinen Namibia, tuolloin Etelä-Afrikan siirtomaahallinnon alaisena, joten sitä kautta maan asiat olivat kiinnostuksen kohteina esimerkiksi Iso-Britanniassa.

Suomen lähetysseuran julkaisemassa kirjallisuudessa keskeisessä osassa ovat suomalaiset lähetit, kuten olettaa saattaakin, ja paikallinen väestö on usein taka-alalla. Varhaisimmat, esimerkiksi pari 1950-luvulla julkaistua teosta, noudattavat tiukasti kronologista rakennetta. Nämä ovat enemmänkin historiikkeja, jotka pyrkivät kuvaamaan tarkasti lähetystyön historiaa eli keitä lähetyksentillä oli ja mitä saavutuksia siellä saatiin aikaan, esimerkiksi uusien lähetysasemien muodossa. Tämän kaltaista kirjallisuutta ovat M. Schlunkin *Kristillisen lähetystyön historia* (1951) ja M. Peltolan *Suomen Lähetysseuran Afrikan työn historia* (1958).

Suomen Lähetysseuran tuottama tutkimuskirjallisuus antaa omalle tutkielmalleni pohjatietoa aihealueestani eli lähetystyöstä ja läheteistä Ambomaalla. Itse työn kannalta oleellisinta tutkimuskirjallisuutta sitä vastoin on pääasiassa kansainvälinen esimerkiksi englannissa tuotettu tutkimus. Nämä tutkimukset käsittelevät Ambomaalla 1929–30 vallinnutta nälänhätää ennemminkin yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Mitkä olivat nälänhädän seuraukset ja mitä eroja oli esimerkiksi hallituksen aputoimissa eri nälänhätien välillä? Megan Vaughanin

tutkimuksen kohteena on nälänhätä hänen kirjassaan *The story of an African famine: gender and famine in twentieth-century Malawi* (1987). Paikka on siis eri, mutta aihepiiri sama. Tutkimus onkin hyvä esimerkki siitä mitä eri tekijöitä nälänhädän kaltaisessa kriisissä on olemassa ja miten ne yhdessä voivat vaikuttaa tilanteen etenemiseen. Nälänhätäkin on aina sidoksissa yhteiskunnan tilanteeseen, miten katovuosiin on varauduttu, miten hallitus reagoi nälänhädän uhkaan ja mikä on kansainvälinen ilmapiiri? Antaako se tai on antamatta tukensa yksittäiselle maalle? Vaughan ottaa tutkimuksessaan myös sukupuolen tarkasteluun eli mikä oli naisten rooli nälänhädän aikana.

Patricia Hayesin väitöskirja, *A History of the Ovambo of Namibia, c 1880–1935*, (1992) käy varsin perusteellisesti läpi vuosien 1929–30 nälänhädän. Hayesin lähteet ovat monipuoliset ja siten tutkimuksessa on voitu ottaa huomioon eri tekijöitä, suomalaiset yhtenä osana kertomassa omaa näkökulmaansa tapahtumiin. Tutkimus vertaa sitä myös aiempaan, vuosien 1915–16 nälänhätää ja tätä kautta 1930-luvun vaihteen tapahtumat näkyvät laajemmassa kontekstissa. Tutkimus oli omassa työssäni keskeinen sen nälänhädästä ja Ambomaasta tarjoaman kattavan yleiskuvan takia. Muussa tutkimuskirjallisuudessa en löytänyt yhtä selkeää kronologista nälänhädän käsittelyä. Hayes selvittää myös monipuolisesti eri tekijöiden vaikutuksen nälänhädän kulkuun kriisin eri vaiheissa. Vaikka Hayes käyttikin suomalaisten tuottamia lähteitä, on heidän osuus hätäaputöiden organisoinnissa ja järjestämisessä kuitenkin jätetty lähes kokonaan huomioimatta.

Vuosien 1929–30 nälänhätää on tutkittu myös muun muassa Hayes et. al. julkaisemassa *Namibia under South African rule: Mobility & Containment 1915–46* (1998). Kirja koostuu useasta artikkelista, joista varsinkin Patricia Hayesin kirjoittama *The Famine of the Dams* ja Harri Siiskosen kirjoittama *Migration in Ovamboland* olivat mielenkiintoisia. Hayesin artikkelin keskiössä on naisten asema nälänhädän aikana ja esimerkiksi hallituksen järjestämissä hätäaputöissä. Artikkelissa on tutkittu myös poliittisia taustoja ja hallituksen vaikutusta nälänhätään ja sen lievittämiseen. Kirja käsittelee nälänhätää osana suurempaa ilmiötä ja vertailee sitä esimerkiksi edelliseen vuosina 1915–16 olleeseen nälänhätää, joka aiheutti tuhoa hyvin paljon nimenomaan siksi, että hallitus ei ollut pystynyt tai halunnut reagoida kriisiin tarpeeksi nopeasti ja tehokkaasti. Siiskonen on keskittynyt tutkimaan nälänhädän vaikutusta muuttoliikkeeseen Ambomaalla. Hänen artikkelissaan muuttoliikkeen

seuraaminen pohjautuu nimenomaan seurakuntien tietoihin ja siten nälänhädän vaikutukset ovat esitetty suomalaisten tuottaman materiaalin perusteella. Tästä syystä artikkelissa on muuttoliikkeen ohella sivuttu myös Suomen Lähetysseuran toimintaa alueella.

Siiskonen on ollut mukana tekemässä toista tutkimusta samaan aiheeseen liittyen. Veijo Notkolan ja Harri Siiskosen *Fertility, Mortality and Migration in Sub Sahara Africa, The Case of Ovamboland in North Namibia, 1925–90* (2000) kattaa oman tutkielmani aikajakson. Muuttoliikkeen lisäksi tutkimus käsittelee syntyvyyden ja kuolleisuuden muutoksia kyseisen ajanjakson aikana. Tässäkin tutkimuksessa seurakuntien tarkka kirjanpito on antanut hyvän mahdollisuuden seurata eri muuttajien kehittymistä. Notkola ja Siiskonen liittävät nämä väestön vaihtelut osaksi muun muassa kulttuurista ja poliittista muutosta.

McKittrickin tutkimus, *To Dwell Secure, Generation, Christianity, and Colonialism in Ovamboland* (2002), menee ”läheemmäksi” ihmisiä. Hän tutkii enemmän arjen tasolla eri tekijöiden, kuten kristinuskon, vaikutuksia Ambomaan oloihin ja ihmisiin. Myös nälänhädät ovat käsittelyn kohteena, sillä vaikuttivathan ne niin elinoloihin kuin ihmisten käsityksiin uskonnoista tai vaikka koulutuksesta. McKittrickin toinen tutkimus, *Conflict and Social change in Northern Namibia, 1850–1954*, käsittelee myös Ambomaata. Tutkimus keskittyy muutoksiin, joita Ambomaa kävi läpi tänä aikakautena. Suurimmat vaikuttajat ambojen arjessa olivat McKittrickin mielestä työvoiman muuttovirta etelään, kristinuskon leviäminen ja kolonialismi. Kristinuskon kautta tutkimuksessa ovat esillä suomalaiset lähetystyöntekijät, myös vuosien 1929–30 nälänhätä on mainittu osana alueen muuttuvia elinolosuhteita.

Emmanuel Kreiken *Recreating Eden: Agro-ecological Change, Food Security and Environmental Diversity in Southern Angola and Northern Namibia, 1890 –1960* (1996), lähestyy Angolan, sekä Pohjois-Namibian yhteiskunnallisia tapahtumia elinolosuhteiden ja luonnon kautta. Siten nälänhädätkin ja tätä kautta maaperän kuivuminen ja sadon menetykset olivat tärkeä osa muutosta. Vuosien 1929–30 nälänhädän vaikutuksista on tutkimuksessa yksityiskohtaista tietoa varsinkin maanviljelyksen ja karjan osalta. Myös sateiden määristä ja kuivuuden kronologisesta kulusta kerrotaan eri kylien osalta samoin kuin muuttoliikkeestä ja hallituksen teettämistä hätäaputoista. 1930-luvun vaihteeseen sijoittunut nälänhätä on tutkimuksessa yksi kiinnekohta, joka liittyy suurempaan sarjaan tapahtumia ja muutoksia.

Kreike on tutkinut varsin pitkällä aikavälillä paikallisten ihmisten selviytymisstrategioita ja muutoksia elintavoissa luonnon asettamien ehtojen kautta.

Tutkimuksia Ambomaasta tai suomalaisista lähetystyöntekijöistä tai nälänhädistä löytyy monia muitakin ja tässä pyrin nimenomaan esittelemään poikkileikkauksen erilaisiin tutkimuksen suuntauksiin. Oma tutkielmani sijoittuu esittelemieni tutkimuksien valossa nykyaikaisempaan tutkimuksen linjaan, jossa kronologisen tapahtumien kuvauksen sijaan tärkeämpää on temaattinen jaottelu. Nälänhädän ollessa tutkielmani keskiössä, ovat mukana luonnollisesti monessa muussakin tutkimuksessa esiin tuodut yhteiskunnalliset tekijät osana paikallista kriisiä. Tarkoitukseni on kuitenkin keskittyä nimenomaan suomalaisiin lähetystyöntekijöihin. Toki nälänhätä on se konteksti, jossa lähettejä tutkin, mutta näkökulma tulee suomalaisten, ei esimerkiksi ambojen tai hallituksen, mukaan.

2 Nälänhätä

2.1 Nälänhädän taustat

Nälänhätä oli säännöllinen vieras Ambomaalla 1900-luvun alkupuolella. Kuivuus ja sitä seuraava nälkä saapuivat ajoittain ihmisten elämään. Noin kuuden tai seitsemän hyvän satovuoden jälkeen seurasi suurin piirtein saman verran huonoja satoja. Runsaat sateet määräsivät runsaan sadon ja hyvien ja huonojen satovuosien jaksottaista esiintymistä tukivat myös tilastot Ambomaan sademääristä. Runsaista sateista esiintyi usein peräkkäisinä vuosina, kuten myös huonoja sadevuosia. Keskimääräinen sademäärä oli noin 550mm, mutta suurella vaihtelulla. Suurimmat sateet keskittyivät marraskuun ja huhtikuun välille.¹⁸

Käsittelen tutkielmassani vuosien 1929–1930 nälänhätää¹⁹. Kyseistä nälänhätää aiempi, vuosina 1914–16 Ambomaata koetellut nälänhätä oli saanut aikaan suurta tuhoa.²⁰ Koska tämä muisto oli vain runsaan 10 vuoden takainen, oli se niin Ambomaalla kuin Lounais-

¹⁸ Hayes 1992, 22, 185; Notkola & Siiskonen 2000, 142.

¹⁹ Tunnetaan myös nimellä Famine of the Damms.

²⁰ McKittrick 2002, 136.

Afrikan hallituksella edelleen muistissa ja vaikutti osaltaan siihen, miten 1929–30 nälänhätään suhtauduttiin. Edellisen vuosikymmenen takaista katastrofia ei enää haluttu kokea uudelleen.

Vuosien 1914–1916 nälänhädän tarkasti ajoittaminen on tulkinnanvaraista, sillä osassa kuivuuden koettelemaa aluetta katovuosia oli kolme, toisaalla taas neljä. Nälänhädän lievittämistä vaikeutti tuolloin ensisijaisesti hankala maailmanpoliittinen tilanne. Lounais-Afrikan hallitsijamaa, Saksa, kävi kamppailua siirtomaavaltojensa kohtalosta. Nälänhädän aikaan Saksan ja Etelä-Afrikan armeijan välinen sota Lounais-Afrikan eteläosissa teki avun antamisen Ambomaalle suorastaan mahdottomaksi. Sotatila siis lisäsi nälänhätää entisestään, sillä vaikka kuivuus itsessään asetti Ambomaan varsin vaikeaan tilanteeseen, lisäsi ahdinkoa myös miesten puuttuminen. Sotatoimet veivät osansa työtätekevien miesten määrästä ja siten uuden sadon kasvattamiseen ja muihin kuivuuden lieennytystoimiin ei riittänyt tarpeeksi työvoimaa. Arviot nälänhädässä kuolleiden määrästä vaihtelevat jonkin verran eri lähteissä. Maan virallinen hallitus esitti kuolleiden määräksi noin 156 000. Ambojen osuudeksi on arvioitu yli 20 000 kuollutta.²¹ Vuosien 1914–16 kuivuus oli järkyttävä kokemus Ambomaalle varsinkin, kun yksi katastrofi, nälänhätä, liittyi toiseen katastrofiin, sotaan.

Koska ajoittaiset kuivat kaudet olivat amboille tuttuja, oli heille kehittynyt erilaisia tapoja kestää alueelle tyypillistä satojen vaihtelua. Amboilla oli muun muassa hyvät säilytysjärjestelmät, joiden avulla hyvinä vuosina saatava vilja saatiin varmaan säilöön pahan päivän varalle. Useita huonoja vuosia säilytysjärjestelmä ei kuitenkaan kestänyt, sillä varastot tyhjenivät nopeasti ilman parempia välivuosia. Muun muassa vuoden 1914–1916 nälänhädän aikaan Ambomaalla käytettiin toista hyväksi havaittua tapaa selvittää huonoista ajoista. Varastojen ollessa tyhjinä, amboyhteisöt turvautuivat naapuriyhteisöihin ja heidän viljavarastoihin. Paikallisia eroja oli kuivuudenkin keskellä havaittavissa ja siten osa Ambomaan yhteisöistä sai kohtuullisen sadon, kun taas naapuriyhteisö ehkä olemattoman. Paikalliset erot antoivat mahdollisuuden antaa läheltä apua huonommassa tilassa olevien avuksi. Näin yhteisöjen väliset sosiaaliset verkostot ja yhteistyö auttoivat kriisin kohdatessa.²²

2.2 Kuivuuden kulku

²¹ Hayes 1992, 188, 199, 205; Siiskonen 1998, 230.

²² Hayes 1992, 188.

Vuosien 1929–30 nälänhätä vaikutti ehkä aluksi normaalilta kuivan kauden ajalta, mutta aikaa myöten tilanne muuttui vakavammaksi ja silloin runsaan vuosikymmenen takainen muisto edellisestä nälänhädestä tuli varmasti monille mieliin. Tämänkin, 1920- ja 1930-lukujen vaihteeseen sijoittuvan, yksittäisen nälänhädän ajoittaminen tarkasti on vaikeaa, kuten myös sen laittaminen kartalle, sillä sateiden määrä ja myös ruuan määrä alueittain vaihteli. Olen aloittanut lähteisiin tutustumisen vuodesta 1928 alkaen. Tuolloin nälänhädän oireet olivat jo näkyvissä, mutta toivo tulevasta ja kaiken paremmaksi muuttavista sateista olivat vielä elossa.

Suomen Lähetysseuran työntekijät raportoivat jo vuonna 1928 vallitsevasta kuivuudesta lähes jokaisessa vuosikertomuksessa. Myös yksityiskirjeissä kuivuus ja veden sekä ruuan vähyys olivat asialistalla tärkeässä asemassa. Muun muassa tohtori Rainion²³ henkilökohtaisessa kirjekokoelmassa oli Rainion Ondongassa kirjoittama kirje, jossa hän kertoi kuivuuden ja ruuan puutteen vaivaavan. Jo tässä vaiheessa myös eläimiä kuoli kuivuuteen. Kyseinen kirje oli marraskuun lopulta eli sadekaudelta, mutta sadetta ei ollut kuulunut yli puoleentoista kuukauteen. Rainion kirjekokoelmassa oli myös Elimistä hänelle saapunut kirje, jossa kerrottiin alueella pelättävän katoa. Huolen oli aiheuttanut poikkeuksellinen kuivuus sadeajalla. Myös kaivot olivat tyhjillään isossa osaa yhteisöä. Tilannetta oli pahentanut entisestään se, että kuningas oli ottanut kaivoja haltuunsa ja siten vaikeuttanut veden hankintaa.²⁴ Kyseinen kuvaus kuninkaiden itsevaltaisesta käytöksestä ei ollut poikkeava. Varsinkin elinolosuhteiden muuttuessa vaikeammiksi suomalaiset raportoivat kuninkaiden käyttävän valtaansa oman elintasonsa säilyttämiseksi.

Myös Hayes totesi nälänhädän merkkien olleen näkyvissä jo vuonna 1928. Eteläisessä Ambomaassa sateiden vähyys näkyi jo toukokuussa, mutta laajemmalle kuivuus levisi vasta vuoden lopulla, kun sateet jäivät vähäisiksi ja sato näin ollen epäonnistui. Ravitsemustilanne alkoi näyttää heikolta varsinkin Ondongan itäosissa huonon sadon seurauksena. Jo tässä vaiheessa paikalliset kävivät vaihtokauppaa naapuriyhteisöjen kanssa viljalla ja siten pyrkivät heikentämään kuivuuden välittömiä vaikutuksia omiin ruokavarastoihin.²⁵

²³ Selma Rainio toimi lääkärinä Ambomaalla vuosina 1908–1919, 1922–33, 1936–39. Peltola 1958, 263.

²⁴ Rainion kirje Elim, Ondonga 1928, 957 Hp XXVI, SLSA.

²⁵ Hayes 1992, 309; Siiskonen 1998, 230.

Suomalaisille kuivuus esiintyi, heidän lähettämissään vuosikertomuksissa Suomen Lähetysseuralle, lähinnä lähetystyön kontekstissa. Kuivuus ja sen seuraukset nähtiin ensisijaisesti vaikutuksina työhön seurakunnassa esimerkiksi kirkossakävijämäärän vähenemisenä tai koulutyön vaikeutumisenä. Kuivuutta ei juurikaan käsitelty paikallisten näkökulmasta eli tapaa, miten se vaikeutti ambojen elämää. Esimerkiksi lähetti Lehto²⁶ kertoi, että ”*Suuren kuivuuden tähden ei kirkossakävijöitä ole ollut niin paljon kuin edellisenä vuonna, mutta silti tyydyttävästi seurakunnan väkilukuun nähden.*”²⁷. Tämä oli ymmärrettävä lähestymistapa, sillä lähetit raportoivat nimenomaan tekemästään työstä ja sen kehityksestä tai taantumasta. Näiden lähteiden kautta tarkempi tieto kuivuuden, sekä kadon esiintymisestä ja kulusta jää siten hieman vaillinaiseksi. Lähetit näkivät kuivuuden ja sitä seuraavat ongelmat oman seurakuntansa kautta, siten tieto oli sirpaleista ja vaikeutti yleiskuvan luomista koko lähetyskentältä. Tämän takia myös tietoa muiden seurakuntien tilasta tai alueista, jotka eivät kuuluneet suomalaisten lähetyspiiriin, ei juuri ollut. Tutkimuskirjallisuuden kautta syntyi kattavampi kokonaiskuva nälänhädän etenemisestä ja tätä kautta oli myös mahdollista saada tukea lähetystyöntekijöiden omille kommentteille ja huomioille aiheesta.

Anna Glad²⁸ saapui Ambomaan lähetyskentälle aikana, jolloin olisi vielä pitänyt näkyä kesän merkkejä ja vehreyttä. Todellisuus oli kuitenkin Onguedivassa syyskuun lopulla vuonna 1929 toisenlainen:

*”...ei vettä missään. Palanutta heinän tynkää ja puiden lehdet kuumuuden käpertämiä kaikkialla. Kuollut luonto, kuin tuskissa huokaava. Siitäkö lienee johtunut ettei aroillakaan juuri näkynyt niiden viljejä asukkaita, joita ennen nähtiin aina suurissa laumoissa.”*²⁹

Ajoitan nälänhädän kriittisimmän vaiheen vuoden 1929 lopulta aina vuosien 1930–31 vaihteeseen. Tätä ajoitusta tukevat omat huomioni Suomen Lähetysseuran aineiston pohjalta kuin myös Hayesin³⁰ väitöskirjassaan esittämä nälänhädän kulun kuvaus. Suomalaisista Suoma Hirvonen³¹ ja Hilma Kupila³² olivat opetustyössä Oniipassa ja Engelassa ja sieltä käsin tekivät havaintoja kuivuudesta ja nälänhädän etenemisestä. He kertoivat jo toukokuussa

²⁶ Erkki Lehto toimi lähetysaarnajana Ambomaalla vuosina 1911–21, 1924–35, 1937–47. Peltola 1958, 264.

²⁷ Lehdon vuosikertomus seurakuntatarkastuksista länsiheimioissa 1928, 403 Hha:10, SLSA.

²⁸ Anna Glad oli lähetysaarnaja Aksel Gladin vaimo ja toimi Ambomaalla opettajana vuosina 1901–10, 1912–19, 1929–36. Peltola 1958, 261.

²⁹ Ottilia Stenbäckin kokoelma, Gladin kirje 1929, 603 Hp:XXXIII, SLSA.

³⁰ Hayes 1992, 312, 317.

³¹ Suoma Hirvonen toimi opettajana Ambomaalla vuosina 1911–21, 192–31, 1934–47. Peltola 1958, 264.

³² Hilma Kupila toimi opettajana Ambomaalla vuosina 1911–21, 1923–31, 1934–47. Peltola 1958, 264.

1929 sateiden vähyydestä, mutta myös paikallisista eroista. Muun muassa Ondongassa oli ollut todella kuivaa, kun taas Uukuanjamassa oli satanut paikoin hyvin, joka oli vaikuttanut siihen, että sato oli ollut siellä kohtuullinen. Vuoden 1930 alussa he kertoivat jonkun jo kuolleen nälkään alueella. Tilanne vaihteli jatkuvasti, sillä esimerkiksi vuoden 1929 lokakuussa, sekä marraskuussa oli satanut hyvin, mutta tätä jaksoa oli seurannut kaksi kuukautta paahtavaa kuumuutta. Vuoden vaihduttua Hirvonen ja Kupila kertoivat sateita jälleen tulleen. Molemmat olivat tuolloin edelleen toiveikkaita siitä, että sateet voisivat jatkua ja tämä tarkoittaisi parhaimmillaan satoa huhti-toukokuulle.³³

Monin paikoin Ambomaata kuivuus oli ajoittaista, ei yhtämittaista. Lupaavat sateet saivat ihmiset toivomaan kuivuuden väistymistä ja pelloilla tehtiin paljon töitä sadon saamiseksi. Tohtori Rainio ilmaisi kirjeessään arvostusta ”*maakalaisten*” utteruudelle. Vaikka toivoa sadon saamisesta ei ollutkaan, tekivät paikalliset parhaansa pelloilla sateiden jatkumisen toivossa. Pettymystenkin jälkeen ihmiset edelleen jaksoivat aloittaa kaiken alusta.³⁴ Toivo tarttui suomalaisiin ja kirjeistä ja raporteista voi lukea ilon uudesta sadosta ja hyvistä sateista. Usean tapauksen kohdalla seuraavassa kirjeessä kerrottiin kuitenkin sateiden loppumisesta ja sadon menettämisestä haikein mielin.

Vuosien 1929–30 vaihteessa sateita tuli paikoitellen, mutta kylvöt eivät tuottaneet kunnollisia satoja ja paikoitellen yhteisöjä oli kohdannut myös täydellinen kato. Muun muassa länsiosissa ja Uukuanjamassa oli satanut kohtuullisesti, kun taas koko Ondongassa sade oli jäänyt erittäin vähäiseksi.³⁵ Eräs lähetti kertoikin vuosikertomuksessaan epätasaisten sateiden ennustavan perinteisesti huonoa sadevuotta³⁶. Rainio kertoi toukokuussa 1930 oman ennusteensa olevan synkkä tulevalle vuodelle. Kato oli tullut kaikissa Ondongan yhteisöissä ja siten naapurit eivät enää pystyneet auttamaan toisiaan, sillä puute ruuasta oli sama kaikilla. Rainio kertoi myös hallituksen olevan huolissaan Ambomaasta ja tarkastajan käyneen katsomassa eri yhteisöissä miten paljon elintarvikkeita ihmisillä oli. Ondongassa oli vain noin 15% koko vuoden tarpeesta eli elintarvikkeita riittäisi ainoastaan kahdeksi tai kolmeksi kuukaudeksi. Muissa yhteisöissä tilanne oli ollut aavistuksen parempi.³⁷

³³ Hirvosen ja Kupilan kokoelma, kirjeet 21.5.1929, 23.1.1930, 487 Hp V, SLSA.

³⁴ Rainion kirje 26.2.1930, 598 Hp:XXVI, SLSA.

³⁵ Yleiskatsaus Ambomaahan 1929, 407 Hha:11, SLSA.

³⁶ Perheentuvan vuosikertomus 1929, 404 Hha:10, SLSA.

³⁷ Rainion kirje 20.5.1930, 598 Hp:XXVI, SLSA.

Pyrin tuomaan esille Ambomaan tilan myös kriittisimmän nälänhätäkauden jälkeen ja siksi olen ottanut tutkielmaani mukaan varsinaisen nälänhädän jälkeistä aikaa, aina vuoteen 1933 asti. Suomalaisten vuosikertomuksien sävy muuttui vuoden 1930 jälkeen myönteisemmäksi. Alkuun uutiset sateista kerrottiin varovaisesti. Tässä vaiheessa oli jo totuttu siihen, että runsaidenkin sateiden jälkeen armoton kuivuus saattoi kaataa kaikki toiveet sadosta. Tohtori Rainio kertoi vuoden 1931 alkupuolella hyvistä sateista ja toivosta, että sateiden avulla ensimmäinen kunnan sato saataisiin korjattua huhtikuun aikana. Vuoden lopulla sävy oli jo selkeästi rohkeampi ja luottavainen. Rainio kertoi vuoden olleen erinomainen Ambomaalle suuren kuivuuden ja puutteen jälkeen. Hän kertoi elämän olevan taas niin paljon helpompaa.³⁸

Lähetien piirissä sateisiin päättynyt nälänhätä nähtiin Jumalan työnä ja myös kerronta painottui kiittämään Jumalaa parempien aikojen saavuttua. Lähetti Alho³⁹ kertoi Rainion lailla vuoden 1931 alkaneen hyvillä sateilla ja ”...kun Jumala armossaan antoi sateiden runsaina jatkoa edelleenkin niin saatiin yleensä hyvä, jopa paikoitellen erikoisen runsas sato, vaikkakin ihmiset olivat liian heikkoja kuokkimaan peltonsa hyvin. Sitä paremmin huomattiin tässä Jumalan siunaus. Jotkut sanoivatkin että Jumala antoi nyt kolmen nälkävuodenkin sadon samalla kertaa”⁴⁰.

Vastaavanlaiset kiitokset Jumalalle toistuivat lähes jokaisen lähetin vuosikertomuksissa. Toisaalta lähetit olivat realistisia ja näkivät edelleen epäkohtia Ambomaan oloissa. Edelleen nälkäaikaan liittyvät vaivat ja sairaudet olivat arkipäivää, vaikkakin vähenemässä määrin. Tohtori Rainio kertoi muun muassa nälkäturvotusta esiintyneen vielä vuoden 1931 alussa, lisäksi malariaa oli ollut sadeajan loppupuolella normaalia runsaammin. Myös lähetti Hänninen⁴¹ kertoi esimerkiksi kuumeen, unettomuuden ja heikkouden tunteen vaivaavan muistona nälkäajalta. Fyysisten sairauksien vastapainona henkinen vireys oli kasvanut ja mieli oli reippaampi.⁴²

Kreiken havainnot nälänhädästä tukevat lähetien kokemuksia. Vuosien 1930 ja 1931 vaihteessa runsaat sateet paransivat oloja Ambomaalla huomattavasti, kun esimerkiksi vihanneksia ja puiden hedelmiä saatiin syötäväksi. Varsinkin Uukuanjamassa ruokatilanne

³⁸ Rainion kirje 25.2.1931; 24.12.1931, 959 Hp:XXVI, SLSA.

³⁹ Lähetti Alho toimi lähetyssaarnaajana Ambomaalla vuosina 1911–22, 1925–35, 1937–52. Peltola 1958, 264.

⁴⁰ Yleiskatsaus Ambolähetykseen 1931, 413 Hha:11, SLSA.

⁴¹ August Hänninen toimi lähetyssaarnaaja Ambomaalla vuosina 1904–13, 1920–28, 1930–38. Peltola 1958, 263.

⁴² Rainion vuosikertomus 1931, SLSA; Hännisen vuosikertomus 1931, 414 Hha:11, SLSA.

parantui muuhun Ambomaahan verrattuna huomattavasti ja sato oli jopa normaalia parempi. Uukuanjamassa ei myöskään järjestetty hätäaputoita hallituksen toimesta enää joulukuun 1930 jälkeen.⁴³

Vaikka pahin nälänhätä oli tässä vaiheessa jo ohitettu, oli kuivuus ja puute edelleen arkipäivää isossa osassa Ambomaata. Vuosina 1929–1930 pahimmillaan raivonnut nälänhätä katsotaan kuitenkin päättyneen vuosien 1930–1931 runsaisiin sateisiin. Tämän jälkeen nälänhätää edelleen ilmaantui Ambomaalla, mutta paikallisemmin. Ilmiön pystyi huomaamaan lähettien vuosikertomuksista. Esimerkiksi Onandjokuessa, Onandjerassa ja Uukualuuzissa kerrottiin edelleen ankarasta veden puutteesta ja sadon vähyydestä. Näiltä paikkakunnilta kerrottiin myös muuttovirrasta muille, paremmin seuduille.⁴⁴

Kuivuus palasi laajamittaisemmin Ambomaalle taas vuosina 1932–1933.⁴⁵ Tästä seurasi suoraan se, että lähettien vuosikertomukset palasivat synkempään sävyyn. Lähetti Alho kertoi kuivuuden tehneen tuhojaan Etelä- sekä Lounais-Afrikassa ja kuluneen vuoden 1933 olleen katovuosi Ambomaalla. Alho kertoi vain Ondongan koilliskulmassa ja osissa Uukuanjamaa ja Ombalantua saadun keskinkertaisen sadon, mutta suuressa osassa Ambomaata sato oli ollut erittäin pieni tai lähes olematon.⁴⁶ Ambomaalla elämä oli jatkuvaa kuivuuden ja sateiden vaihtelua, kuten kuvauksista huomaa. 1920- ja 1930-lukujen vaihteeseen ajoittunut kuivuus ja siitä seurannut ruuan ja veden puute on määritelty nälänhädäksi tilanteen vakavuuden takia. Kuivuutta ja siitä aiheutunutta puutetta ja toimeentulon hankaluuksia oli esiintynyt tasaisesti ennen vuosien 1929–30 nälänhätää kuin myös sen jälkeen. Esimerkkinä toimii vuosien 1932–33 sateiden vähyyys, joka käynnisti tutut toimenpiteet varmistamaan Ambomaan asukkaiden toimeentulon myös puutteen aikana. Varsinaisen kriisin katsottiin jo loppuneen eli uusi kuivuus lukeutui eri ajanjaksoon 1930-luvun vaihteen nälänhädän kanssa.

2.3 Ruokaa hankkimassa

⁴³ Kreike 1996, 185, 186.

⁴⁴ Leväsen vuosikertomus 1932; Suikkasen vuosikertomus 1932, 417 Hha:12, SLSA; Aarnin vuosikertomus 1932, 418 Hha:12, SLSA; Siiskonen 1998 234.

⁴⁵ Siiskonen 1998 234.

⁴⁶ Yleiskatsaus Ambomaahan 1933, 420 Hha:12, SLSA.

Kuivuuden pitkittyessä Lounais-Afrikan hallitus käänsi huomionsa ambojen auttamiseen. Useat perheet pyysivät lupaa siirtyä Ambomaasta etelämmäksi parempien elinolosuhteiden toivossa. Hallituksen edun mukaista ei ollut kuitenkaan antaa isojen väkimäärien vaeltamaan sisällä ja siten nämä pyynnöt evättiin. Angolan rajan läheisyys toi omia hankaluuksia esimerkiksi viljan ostamiseen. Ambomaalla oli ostettu ruokaa Pohjois-Uukuanjamasta eli Angolan puolelta vielä vuoden 1929 alkupuolella, mutta sitten rajan ylikulku oli kielletty ja kalliilla ostettu vilja oli jäänyt suomalaisilta rajan toiselle puolelle angolalaisten käsiin. Muutoksen myötä ruoka-avun hankkiminen pohjoisesta estyi lähes täysin. Suomalaiset kokivat tilanteen varsin hankalaksi, sillä vuoden 1929 puolella välissä ruoka oli vähissä kaikkialla ja siten viljaa tarvittiin kipeästi Ambomaan rajojen ulkopuolelta. Viljan hankkiminen kauempaa oli vaikeaa kulkuvälineiden vähyden takia. Lähetti Alho huomautti, että harvalla paikallisella oli minkäänlaista kulkuvälinettä ja siten ruokasäkit jouduttiin kantamaan olalla pahimmillaan jopa yli 100km päästä.⁴⁷

Myös lähetti Petäjä⁴⁸ kritisoi omassa vuosikertomuksessaan Suomen Lähetysseuralle kieltoa liikkua pohjoisrajan ylitse Angolan puolelle. Hän näki kiellon esteenä nimenomaan kaupankäynnille, joka oli Petäjän mielestä tärkeää, sillä viljasta oli puute ja sitä oli saatava sieltä, mistä vain mahdollista. Petäjä kertoi, että paikalliset olivat syyttäneet ehkä aiheellisestikin Lounais-Afrikan hallitusta kiellosta. Motiivina paikallisten kertoman mukaan oli hallituksen pelko siitä, että raha ja karja siirtyisivät rajan taakse Angolaan. Ambomaalaiset virkamiehet taas kuuluivat syyttävän rajoituksista pohjoisen puolen päättäjiä ja kieltävän heillä itsellään olevan vaikutusta liikkumisrajoituksiin. Lähetti Petäjä ilmaisi oman turhautumisensa tilanteeseen tokaisemalla: ”Kuka ne herrojen metkut tietää.”⁴⁹

Kielloista ja sakkouhkista huolimatta ihmisiä siirtyi Angolan puolelle parempien elinolosuhteiden toivossa. Lähetit kertoivat esimerkiksi Ombalantun ja Uukuanjaman seurakunnista osan siirtyneen rajan pohjoispuolelle. Suomalaisille tämä muuttoliike näkyi suhteellisen myönteisessä mielessä ja kristinuskon leviämisenä uusille alueille, ei niinkään hallituksen lailla kielteisenä tapahtumaketjuna.⁵⁰ Raja-alueilla ei ilmeisesti ollut tarpeeksi valvontaa estämässä ihmisiä yrittämästä Angolan puolelle. Suomalaiset lähetit eivät tuntuneet paheksuvan lainkaan laitonta rajanylitystä. Tähän vaikutti se, että raja kahden valtion välillä

⁴⁷ Yleiskatsaus Ambomaahan 1929, 407 Hha:11, SLSA.

⁴⁸ Kaarlo Petäjä toimi lähetysaarnaajana Ambomaalla vuosina 1907–23, 192–35, 1947–53. Peltola 1958, 263.

⁴⁹ Petäjän vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

⁵⁰ Yleiskatsaus Ambomaahan 1930, 410 Hha:11, SLSA.

oli suhteellisen uusi ja se oli varsin keinotekoinen halkaisten jopa amboyhteisöjä rajan eri puolille. Lähetit näkivät rajan epäkäytännöllisenä ja tilanteessa, jossa toimeentulo oli horjuva, elämän säilyttäminen ajoi lain noudattamisen edelle.

Kiellot eivät koskeneet työvoiman siirtymistä etelämmäksi töihin. Ambomaa edusti Lounais-Afrikalle ennen kaikkea työvoimaresursseja ja koska työt olivat pääosin etelässä, moni mies kulki esimerkiksi Hereromaalle töitä hankkimaan. Elinolosuhteiden heikennyttyä kotiseudulla, tämä oli seuraava luonnollinen mahdollisuus hankkia rahaa ja ruokaa.⁵¹ Töitä tekemällä miehillä oli mahdollisuus auttaa Ambomaalle jäänyttä perhettä tai sukulaisia rahaa lähettämällä. Paikoitellen Hereromaalle lähteneiden miesten osuus nousi varsin suureksi ja lähetti Alho kertoi muun muassa Ondongassa olleen vuonna 1929 vain noin kolmisentuhatta miestä, kun alueen kokonaisväkimääräksi oli laskettu pari vuotta aikaisemmin 65 000.⁵² Työläisten kotipaikkakunnalleen lähettämä raha oli tervetullut ja tärkeä lisä Ambomaalle jääneille omaisille, sillä avustukset mahdollistivat esimerkiksi elintärkeän viljan ostamisen.

Hereromaakaan ei ollut varma tulonlähde, sillä maan tärkein teollisuus eli timanttien louhinta oli laskusuunnassa, työn tuottavuuden laskettua. Timanttikauppa oli vaikeuksissa, sillä etenkin vuoden 1929 pörssiromahdusta seurannut pankkikriisi vaikutti timanttien maailmanhintaan alentavasti. Moni etelään töitä etsimään lähtenyt mies joutui huomaamaan, että jäljellä olevista työpaikoista oli kova kilpailu ja monessa tapauksessa työpaikkaa oli mahdotonta saada. Lisäksi palkka oli pienentynyt aiemmista ajoista, joten saadusta rahasta oli entistä vaikeampi säästää kotiin lähetettäväksi. Suomalaiset lähetit olivat huolissaan talouden kehityksestä ja pelkäsivät tämän lisäävän nälänhädän lisäksi Ambomaan kurjuutta.⁵³

Muuttoliike oli suurta myös Ambomaan sisällä, kun ihmiset lähtivät liikkeelle etsimään ruokaa muista yhteisöistä. Siiskonen kertoo, että nälänhätä moninkertaisti Ambomaan sisäisen muuttoliikkeen. Esimerkiksi Oshigambon seurakunta menetti vuonna 1929 138 jäsentä kuivuuden vaikutuksesta, kun vastaava luku vain vuotta aikaisemmin oli ollut 41 henkilöä. Nälänhädän aiheuttama muuttoliike suuntautui pääasiassa Ambomaan länsiosiin, kuten Uukualuuziin tai Ombalantuun, missä tilanne oli muuta Ambomaata parempi. Lähetti Alho kertoi, että vaikka vuonna 1929 muuttoliike kohdistui voimakkaasti Ondongasta länteen, niin

⁵¹ Hayes 1992, 311; Kiljunen 1980, 36.

⁵² Rainion kirje 7.11.1930, 598 Hp:XXVI, SLSA; Yleiskatsaus Ambomaahan 1929, 407 Hha:11, SLSA.

⁵³ Hallintokunnan pöytäkirja 15.5.1930, 409 Hha:11, SLSA; Yleiskatsaus Ambomaahan 1930, 410 Hha:11, SLSA.

seuraavana vuonna sinne muuttaneita jo palasi takaisin, sillä myös lännessä oli tässä vaiheessa nälkää ja hätäaputoita jouduttiin järjestämään Ambomaan länsiosiin.⁵⁴ Ambomaan sisäinen muuttoliike näkyi selkeästi suomalaisten kirjoittamissa vuosikertomuksissa. Seurakunnat kokivat isoja muutoksia väkimäärän yllättäen kasvaessa tai vähentyessä. Uukuanjama oli yksi seutukunta, joilla väkimäärä lisääntyi. Lähetin Petäjä kertoi paikkakunnalle siirtyneiden ondongalaisten vaikuttaneen siihen, että heillä itsellään oli isoja vaikeuksia saada ruokaa riittävästi. Paikkakunnalla oli saatu vain osittainen sato, mutta jo sekin oli houkutellettu ihmisiä niin muuttamaan, kuin myös kulkemaan Uukuanjamaan ja ostamaan viljaa heiltä.⁵⁵

Koska hallitus pelkäsi väestön pakenevan kuivuutta etelään tai rajan yli Angolaan hallitsemattomasti, sen tavoitteeksi tuli pyrkiä säilyttämään ihmiset asuinsijoillaan. Ensisijainen keino tähän oli ruoka-apu, jota alettiin jakaa kuivuuden pitäessä sitkeästi pintansa Ambomaasta. Ruoka-avun vaikutus oli heikompi kuin se oli tarkoitettu olevan. Avun jakaminen ei onnistunut toivotulla tavalla, sillä hallitus vaati usein rahaa viljan vastineeksi. Raha oli kuitenkin Ambomaalla vähäistä ja paikallisten arki toimi vaihdantatalouden keinoin. Kun esimerkiksi karjaa ei voitu vaihtaa viljaksi, jäi moni ilman ruokaa hallituksen hyväksi tarkoitettusta eleestä huolimatta.⁵⁶ Ruoka-avun jakamisessa kohtasivat hallituksen edustama teoria ja ambojen edustama käytäntö. Hallitus odotti ambojen ostavan viljaa rahalla, mutta ei ottanut huomioon paikallisia käytäntöjä. Ambomaa toimi vaihdantataloudessa ja siten hallituksen odotukset olivat varsin epärealistisia. Tilanteessa kiteytyi myös hallituksen Ambomaan tuntemus ja se, miten löyhästi alue oli edelleen hallituksen otteessa.

Hallituksen ruoka-avun lisäksi suomalaiset pystyivät ruokkimaan hädänalaisia Suomesta saaduilla tuloilla. Suomessa kerättiin pääosin lahjoituksina varoja Lounais-Afrikkaan lähetettäväksi. Tohtori Rainio kertoi vuonna 1930 Suomen Lähetysseuran keräyksen ylittäneen kaikki odotukset ja pyysi myös jatkamaan keräystä, sillä nälkä ei ollut vielä väistynyt Ambomaalta. Keräyksen onnistuminen kertoi asian aktiivisesta esilletuomisesta ja siitä, että Ambomaan nälänhätä nähtiin hyvin huolestuttavana asiana myös Suomen Lähetysseuran päässä ja asialle pyrittiin tekemään jotain. Osa keräyksellä kokoon saaduista

⁵⁴ Siiskonen 1998, 233; Yleiskatsaus Ambomaahan 1930, 410 Hha:11, SLSA.

⁵⁵ Petäjän vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

⁵⁶ Kreike 1996, 164; Hayes 1992, 311.

varoista meni juokseviin kuluihin esimerkiksi opettajien palkkoihin, mutta rahoilla pystyttiin myös ostamaan viljaa jaettavaksi lähetysasemilta.⁵⁷

2.4 Häätäputyöt

Koska ruoka-apu ei tavoittanut kaikkia apua tarvitsevia, hallitus päätti aloittaa työnteon tarjoamisen ruoan vastineena. Lähetti Alhon mukaan häätäputyöt aloitettiin heinäkuussa 1929 useassa eri paikassa. Myös Kreike mainitsee asian ja tarkentaa häätäputöiden alkaneen ensimmäisenä Ondongassa.⁵⁸ Tarkoituksena oli siis kaivattaa isoja vesialtaita sadeveden kokoamiseksi ja varastoimiseksi. Näitä niin sanottuja dammeja päätettiin teettää, sillä ne pystyivät työllistämään suuren määrän ihmisiä esimerkiksi kaivojen kaivamiseen verrattuna. Dammityöt olivat tunnusomainen piirre 1920–30-lukujen vaihteessa ilmaantuneelle nälänhädälle ja näistä häätäputöistä syntyi myös nälänhädän nimi The Famine of the Damms.⁵⁹

Tohtori Rainio antoi hallitukselle tunnustuksen sen antamasta avusta amboille kirjeessään Suomen Lähetysseuralle. Hän kertoi ihmisten olevan aivan ihmeissään siitä, että autoja kulki koko ajan tuomassa lisää viljaa. Ilmeisesti ihmisten oli hyvin vaikea käsittää sitä, miksi joku näki niin paljon vaivaa ja tuhlassi niin paljon kuluja heihin ilman, että itse hyötyisi siitä mitään. Rainio näki asian rationaalisen puolen ja kirjoitti etteivät ihmiset ymmärtäneet hallituksen motiiveja eli sitä, että Lounais-Afrikka kokisi suuren taloudellisen vahingon jos ambokansa eli työväki kuolisi nälkään. Myös lähetti Alho myönsi raportissaan häätäputöiden auttavan nälänhädässä ja antavan tarvittavaa liennytyistä. Hän kuitenkin kritisoi turhan pitkiä työpäiviä ja pieniä ruoka-annoksia, sekä alussa käytettyjä pakkotoimenpiteitä, joiden laatua Alho ei tarkemmin raportissaan määritellyt.⁶⁰

Myös Hayes näki dammitöiden järjestämisessä ongelmia. Työmaat oli pyritty sijoittamaan niin, että ne tavoittaisivat mahdollisimman monen avuntarvitsijan. Töitä ei kuitenkaan ollut tarpeeksi ja siten eri puolilla Ambomaata asuvat olivat eriarvoisessa asemassa suhteessa

⁵⁷ Yleiskatsaus Ambomaahan 1930, 410 Hha:11, SLSA; Rainion kirje 26.2.1930, 598 Hp:XXVI, SLSA.

⁵⁸ Kreike 1996, 165.

⁵⁹ Kreike 1996, 166.

⁶⁰ Rainion kirje 7.11.1930, 598 Hp:XXVI, SLSA; Yleiskatsaus Ambomaahan 1929, 407 Hha:11, SLSA.

häätäputöiden tarjontaan. Dammityömaat tarjosivat työtä ja ruokaa lähellä asuville, mutta kauempana asuvat jäivät ilman apua. Työmaita oli myös hankala laajentaa. Dammitöiden lisänä järjestetyt kaivojen parannustyöt ja uusien kaivojen kaivaminen häätäputyönä lievittivät hieman tätä epätasa-arvoista tilannetta, joka syntyi häätäputöiden keskittämisen seurauksena.⁶¹ Ambomaa oli suhteellisen iso alue ja asutus oli hajanaista. Dammityömaat pyrittiin todennäköisesti sijoittamaan hallituksen toimesta niin, että hyöty pystyttiin maksimoimaan eli työmaat määrättiin siten, että mahdollisimman suuri määrä ihmisiä olisi häätäputöiden ulottuvissa. Siitäkin huolimatta, että osa ihmisistä jäi avun ulottumattomiin.

Dammitöissä naiset olivat tärkeässä roolissa. Naisten asema korostui jo senkin takia, että monet miehet olivat Hereromaalla töissä. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun ambonaiset olivat runsaslukuisena joukkona tekemisissä suoraan maan hallinnon kanssa. Käytännön työnjako toimi niin, että miehet täyttivät kaivannossa astiat mudalla ja hiekalla ja naiset kuljettivat astiat tyhjennettäviksi kaivauksen reunalle. Myös lapset osallistuivat maa-aineksen kantamiseen. Ruoka-avun tasapuolisen jakamisen varmistivat työläisille jaettavat numerolaput, jolla pyrittiin takaamaan se, että kukaan ei saanut enemmän kuin toinen ja, että jokainen vastaanotti ruoka-annoksensa. Vaikka dammityö ei ollut pidettyä, se kuitenkin ruokki suuren määrän ihmisiä päivittäin nälänhädän aikaan. Varsinkin naiset näkivät häätäputyöt mahdollisuutena säilyttää toimeentulo siihen asti, että nälkäaika väistyisi.⁶²

Dammityöt toimivat myös epätoivotulla tavalla, kun moni potentiaalinen Hereromaalle töihin pystyvä mies jäi Ambomaalle ja eli vaimonsa dammitöiden varassa sen sijaan, että olisi itse lähtenyt hankkimaan työllään lisätuloja ja ruokaa. Toisaalta maailmantalouden tilanne oli johtanut siihen, että etelässäkään ei ollut enää työtä sitä tarvitseville. Esimerkiksi tohtori Rainio kertoi, että ambomiehiä oli lähetetty etelästä takaisin pohjoiseen. Viranomaisilla oli epäily siitä, että moni vaimo piilotteli tietoa siitä, että heidän miehensä eivät olleet välillä töissä. Virallinen kanta oli, että näiden miesten vaimoilta evättäisiin pääsy dammitöihin kokonaan. Käytännössä rangaistuksen täytäntöönpano oli erittäin vaikeaa, lähes mahdotonta, sillä työntekijämäärät olivat isoja ja siten oli sattumanvaraista saada tietoonsa kenen mies oli töissä tai töitä paossa.⁶³

⁶¹ Hayes 1992, 323.

⁶² Hayes 1998, 132, 134.

⁶³ Hayes 1992, 331, 340; Rainion kirje 7.11.1930, 598 Hp:XXVI, SLSA.

Dammit tulivat käyttöön vuoden 1930 aikana runsaiden sateiden ansiosta. Esimerkiksi Ondongassa sateet onnistuivat täyttämään kaikki kaivetut dammit vedellä. Myös Uukuanjamassa tuli sateita siinä määrin, että lähes kaikki dammit saivat sadevettä sailottäväkseen.⁶⁴

Suomalaiset antoivat hallituksen antamalle avulle tunnustuksen vuosikertomustensa välityksellä. Osa läheteistä oli kokenut reilun vuosikymmenen takaisen nälänhädän ja tämä muisto mielessä hallituksen antama hätäapu sai suuremman merkityksen ja se koettiin ratkaisevaksi tekijäksi nälänhädän taltuttamisessa. Esimerkiksi lähetti Petäjä vertasi uutta nälänhätää suoraan aikaisempaan nälänhätään: ”...jos avunsaantimahdollisuudet ulkoapäin olisivat olleet yhtä huonot kuin vuonna 1915 ja 1916 alussa, olisi kurjuus ympärillämme todennäköisesti ollut yhtä suuri, ellei suurempi kuin silloin ja niin olisi nälkäkuolema niittänyt tuhansin ambokansaa.”⁶⁵

Vuosien 1929–30 nälänhädässä oli aineksia paljon pahempaankin lopputulokseen. Tärkein yksittäinen tekijä nälänhädän lievitystyöissä oli Lounais-Afrikan hallitus. Ensimmäistä kertaa hallitus otti Lounais-Afrikassa näin vahvan roolin hätäaputyössä. Edellisen kerran vuosina 1914–16 tapahtunut nälänhätä aiheutti paljon enemmän vahinkoa, sillä Ambomaa ei saanut ulkopuolista tukea liennyttämään tilannetta ruoka-avun tai hätäaputyöiden keinoin. Valmiuksia avunantoon olisi ehkä ollut, mutta Lounais-Afrikka oli tuolloin juuri kokemassa vallanvaihdosta, jonka lisäksi koko maailma oli mukana ensimmäisessä maailmansodassa. Hallituksen avun takana 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa oli useita motiiveja. Lounais-Afrikan hallitus halusi varmasti auttaa kansalaisiaan hädän hetkellä, mutta avun antamisessa oli käytännöllisempikin puoli. Ambot edustivat Lounais-Afrikalle työvoimaa ja työvoiman helppo saatavuus oli tärkeää säilyttää maan talouden kannalta, siten nälänhätää tuli ehkäistä ja kuolemantapauksia välttää. Apua antamalla hallitus halusi estää myös sen, etteivät suuret ihmismäärät olisi lähteneet liikkeelle etelään tai rajan taakse Angolaan.

⁶⁴ Kreike 1996, 186.

⁶⁵ Petäjän vuosikertomus, päivämätön, mutta todennäköisesti vuodelta 1930, 411 Hha:11, SLSA.

3 Lähettien työn kuva ja sen muutos

3.1 Seurakunnat muutoksessa

Lähetystyön perinteisin työmuoto oli Ambomaalla saarna- ja sananjulistustyö eli käytännössä jumalanpalvelusten, sekä aamu- ja iltahartauksien pitäminen. Varsinkin lähetystyön alkuvaiheilla 1800-luvun lopulla saarnausta oli tärkein keino pyrkiä saamaan ambot kristinuskon piiriin. Lähetit opettelivat paikallisen kielen käännöstyön helpottamiseksi ja esimerkiksi ensimmäiset Raamatunkäännökset paikalliselle kielelle, ndongaksi, aloitettiin jo 1870-luvulla. Jumalanpalvelusten tehottomuuden takia lähetit ottivat uuden lähestymistavan amboihin. Tarkoituksena oli ”jalkauttaa” kristinusko kansan pariin vapaamuotoisen keskustelun ja kodeissa vierailemisen keinoin, lisäksi ajan salliessa lähetit tekivät saarnamatkoja kulmakuntiin. Tällä tavalla lähetit saivat hyödyllistä tietoa paikallisista ja samalla pystyivät kertomaan kristinuskosta näissä epämuodollisissa kohtaamisissa.⁶⁶

Vuoden 1928 vuosikertomukset ja seurakuntatarkastukset kertovat, että lähetit järjestivät varsin kirjavan valikoiman erilaisia mahdollisuuksia kokoontua kuulemaan ja keskustelemaan kristinuskosta. Esimerkiksi lähetti Saari luetteli, että heillä oli yhteisiä hartaushetkiä eri kyläkunnissa, päiväjumalanpalveluksia, nuorisokokouksia, pyhäkouluja. Lisäksi seurakunnassa järjestettiin lukupiirejä, joissa myös ei-kristittyjä oli läsnä.⁶⁷ Eri puolilla Ambomaata raportoitiin erisuuntaisia työntuloksia. Esimerkiksi Olukondan kylissä pidettyihin hartaushetkiin oli tullut runsaasti kuulijoita, kun taas lähetti Lehto kertoi Oniipassa, että tuloksilla ei juuri pystynyt kehumaan. Kirkonkäynti ei ollut lisääntynyt kansan keskuudessa, mutta Lehto katsoi sen johtuvan osaksi kuivuudesta, joka aiheutti sen, että ihmisten tuli paimentaa karjaansa yhä kauempana ja siten säännöllinen uskonnonharjoittaminen oli vaikeampaa.⁶⁸ Teksteistä sai kuvan, että lähetit kokivat työnsä tässä vaiheessa hedelmälliseksi, mutta alueellisia vaihteluja löytyi. Missään lukemissani raporteissa ei puhuttu kristinuskon aseman selkeästä heikkenemisestä yhteisöissä, tilanne tuntui joko pysyvän vastaavana aiempiin vuosiin nähden, tai hieman edistyvän. Esimerkiksi länsiosien

⁶⁶ Varis 1988, 60, 62; Peltola 1958, 73, 75.

⁶⁷ Saaren vuosikertomus 1928, 403 Hha:10, SLSA.

⁶⁸ Olukondan seurakuntatarkastus 1929, 403 Hha:10, SLSA; Lehdon vuosikertomus 1929, 403 Hha:10, SLSA.

seurakuntatarkastuksessa raportoitiin, että: ”*Okavangolla tulee olemaan suuret laajenemismahdollisuudet...nyt on sopiva aika kasvattaa ja lujittaa tuota verrattain äkkiä syntynyttä seurakuntaa*”⁶⁹.⁷⁰

Vuonna 1929 menoarvionkokouksessa puhuttiin lähetystyön laajentamisesta, tällä kertaa kohteena oli rajan takainen Angola. Uukuanjamasta osa oli Angolan puolella eli portugalilaisten hallinnon piirissä, kun taas alueen Lounais-Afrikan puoleinen osa oli jo suomalaisten lähetyskenttää. Läheteistä tuntui luonnolliselta jatkaa työtä myös pohjoisessa, sillä he katsoivat, että: ”*Suomen Lähetysseuralla on kuitenkin velvollisuuksia pohjoisessakin asuvia Amboheimoja kohtaan.*” Ilmeisesti kuivuus ja nälkä olivat jo läsnä, sillä yhtenä argumenttina laajentumiselle esitettiin kokouksessa myös sitä, että nälkä ajaa kristittyjä pohjoiseen, jolloin heidän tulisi levittää toimintaansa näiden seurakuntalaisten mukana.⁷¹ Kuivuuden uskottiin pysyvän lyhytaikaisena, muuten tämänkaltaisia varoja ja suurta työmäärää vaativia ehdotuksia tuskin olisi tehty.

Muuttoliike kävi yhä yleisemmäksi kuivuuden ja nälän lisääntyessä. Vaikka hallitus pyrkikin estämään ambojen liikkumisen etelään päin poliisivyöhykkeelle, ei sillä ollut keinoja pysäyttää Ambomaan sisäistä muuttoliikettä tai ihmisten siirtymistä Angolan puolelle. Pääosin ihmisten muuttoliike suuntautui parempien elinolosuhteiden toivossa länteen päin. Ihmisten siirtyminen naapuriyhteisöihin oli suhteellisen tavallista, sillä, muiden muuttosyiden lisäksi, ajoittainen kuivuus ja katovuodet olivat tyypillisiä alueelle. 1920- ja 1930-lukujen vaihteeseen sijoittuva kuivuus oli kuitenkin normaalia vakavampaa ja pitkäaikaisempaa ja tämä tilanne moninkertaisti Ambomaan sisäisen muuttoliikkeen.⁷²

Lähettiläs Lehto kertoi Oniipan seurakunnan kärsineen katoa, sillä noin 15% sen jäsenistä oli lähtenyt muualle etsimään elatusta. Nälänhätä oli alkanut vaikuttaa selkeästi kirkon toimintaan, sillä esimerkiksi jumalanpalveluksiin ja ehtoollisille osallistuneiden määrä oli vähentynyt huomattavasti. Jäljelle jääneet seurakuntalaiset olivat hekin ison osan ajastaan ruokaa etsimässä ja tämä heikensi heidän kykyään osallistua tilaisuuksiin. Lehto kertoi myös havainneensa, että nälkä aiheutti seurakunnassa tavallista enemmän riitaisuutta. Sekä lähettiläs Lehto, että Alho kertoivat Lähetysseuralle, kuitenkin olevansa tyytyväisiä ihmisten

⁶⁹ Tässä tarkoitetaan Ombalantun seurakuntaa.

⁷⁰ Länsiheimojen seurakuntatarkastus 1928, 403 Hha:10, SLSA.

⁷¹ Menoarviokokouksen pöytäkirja 1929, 406 Hha:10, SLSA.

⁷² Siiskonen 1998, 235–236.

aktiivisuuteen olosuhteisiin nähden. Alho jopa arveli, että maallisen nälän vastapainona ”*Jumalan sanan*” nälkäkin olisi kasvamassa. Hän kuitenkin myönsi, että kuivuus oli vaikeuttanut kristinuskon julistusta, sillä esimerkiksi härkien eli toisin sanoen kulkuneuvojen heikko tila oli estänyt häntä tekemästä matkoja seurakunnassa.⁷³

Karjan kuoleminen oli ongelmana yleisesti ja myös lähettien suurena huolen aiheena. Lähetti Björklund⁷⁴ painotti, että karja oli amboille ainoa rikkaus, minkä he omistivat. Onajenassa Björklund kertoi, että paikallisilta oli karja kuollut suurimmaksi osaksi ja seurakunnan karja kokonaan. Onanguen kirkosta taas oli varastettu ovet ja ikkunat, sekä katosta olkia kiinnittävä rautalanka.⁷⁵ Nämä esimerkit kertoivat omalta osaltaan Ambomaassa vallitsevasta köyhyydestä ja puutteesta. Yleinen hätätilanne vaikutti myös seurakuntien rahatilanteeseen ja varallisuuteen. Lähettien tuli siten pyrkiä sopeutumaan uusiin haasteisiin vähemmällä varoilla.

Moni lähetti kertoi varojen vähydestä ja siitä johtuvista ongelmista muun muassa vuosikertomuksissaan. Vetoamukset osoitettiin oikeaan paikkaan, sillä Suomen Lähetysseuralla oli luonnollisesti mahdollisuus vaikuttaa kentälle myönnettäviin määrärahoihin. Lähetit kertoivat esimerkiksi, että seurakunnat hävisivät nälänhädän aiheuttamasta muuttovirrasta rahallisesti. Paikkakuntaa vaihtaneet eivät nimittäin maksaneet veroja kumpaankaan seurakuntaan.⁷⁶ Verojen kerääminen oli muutenkin ongelmallista aikana, jona yleinen puute vallitsi koko Ambomaalla. Lähetti Alho oli suorastaan tyytyväinen, että joku sentään maksoi veroja seurakunnalle tuomalla muutaman ämpärin viljaa omista vähäisistä varoista.⁷⁷

Lähetystyö löysi nälänhädän tuomista vaikeuksista myös hyviä puolia. Varsinkin dammityöt olivat aivan uusi, odottamaton, kanava päästä lähelle ihmisiä, jotka aiemmin olivat pysytelleen lähetysosanoman ulottumattomissa. Esimerkiksi Kyllikki Alava⁷⁸ kertoi dammitöistä: ”*Kannustimena tähän työhön on ollut toivo päästä niin lähestymään seurakuntamme villiintynyttä nuorisoa...*”⁷⁹. Sanamuodot usean lähetin kohdalla ilmaisivat

⁷³ Lehdon vuosikertomus 1929, 406 Hha:10, SLSA; Alhon vuosikertomus 1929, 406 Hha:10, SLSA.

⁷⁴ Arvid Björklund toimi lähetysaarnajana Ambomaalla vuosina 1927–34, 1938–48. Peltola 1958, 266.

⁷⁵ Björklundin vuosikertomus 1930, 408 Hha:11, SLSA; Hallintokunnan kokouksen pöytäkirja 1930, 409 Hha:11, SLSA.

⁷⁶ Aarnin vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

⁷⁷ Alhon vuosikertomus 1930, 410 Hha:11, SLSA.

⁷⁸ Kyllikki Alava toimi naislähettinä ja vuonna 1934 avioitui lähetysaarnaja Toimi Ojosen kanssa. Hän työskenteli Ambomaalla vuosina 1929–35, 1937–41. Peltola 1958, 267.

⁷⁹ Alavan vuosikertomus 1930, 410 Hha:11, SLSA.

iloa siitä, että ei-kristittyjen oli pakko kuunnella esimerkiksi iltahartausrukous tai esimerkiksi virsi ennen kuin heille annettiin ruokaa. Taustalla oli ilmeisestikin ajatus siitä, että tämä ihmisten ”kylästäminen” kristinuskon sanomalla, vaikkakin ilman vapaaehtoisuutta, saisi heidät tulemaan uskoon ja siten toiminta olisi ei-kristittyjen parhaaksi.

Dammitöistä huolimatta osassa Ambomaata pyrittiin jatkamaan saarnaamistöitä edellisten vuosien tapaan. Lähetti Alho kertoi jatkaneensa matkoja kulmakuntiin joka sunnuntai, paitsi vuoden kuumimpana aikana ja asemalla oli pidetty yhä normaalisti jumalanpalveluksia vaikkakin väkeä oli ollut vähemmän. Paljon iloa oli tullut myös erään tärkeän henkilön kääntymisestä. Kyseessä oli ollut hallitsija, joka oli paossa omasta yhteisöstään ja joka oli aiemmin kastettu katolilaiseen uskoon. Hallitsija ”*saatiin, erikoisopetusta nautittuaan, ottaa evankelis-luterilaisen kirkon jäseneksi. Oikein innolla on tämäkin nuorukainen tutustunut Jumalan pyhään sanaan.*”⁸⁰ Lähettien vuosikertomuksissa on jonkin verran tämän kaltaisia yksityiskohtaisiakin esimerkkejä tapahtumista tai ihmisistä, jotka ovat heitä vuoden aikana jollain lailla liikuttaneet. Olettaisin, että pienet myönteiset tapahtumat tai edistystä kuvaavat tarinat olivat tärkeitä muistoja vuoden ehkä synkkiäkin tapahtumia kerratessa ja toisaalta myös oleellisia todistuskappaleita Suomen Lähetysseuran suuntaan työn edistymisen korostamiseksi.

Vuoden 1931 vuosikertomuksissa ja raporteissa näkyi jo toivoa tulevasta. Ambomaa alkoi pikku hiljaa elpyä pitkästä nälän ajasta. Esimerkiksi Olukondassa ja Oniipassa oli huomattu kuulijamäärän kasvaminen nälkääjan häipyessä taka-alalle. Olukondassa jopa kirkko oli käynyt liian ahtaaksi kasvavalle seurakunnalle ja osa joutui jäämään jumalanpalveluksissa ulkopuolelle kuuntelemaan. Kaste- ja rippikoulut täyttyivät myös ja kastettavien joukkoon oli ilmaantunut henkilöitä, jotka nälän aikana olivat irtaantuneet seurakunnasta.⁸¹ Muutos tuntui olleen varsin nopea osassa seurakuntia. Tosin raporttien kirjaamisväli oli vuosi, joka on pitkä aika muutoksille esimerkiksi pienemmissä tai uusissa seurakunnissa, joissa muutokset näkyvät selkeämmin kuin isoissa yhteisöissä tai yhteisöissä, jossa kristinusko oli jo vakiinnuttanut asemansa ja siten iso osa potentiaalisista amboista oli jo liittynyt kirkon jäseniksi.

⁸⁰ Alhon vuosikertomus 1930, 410 Hha:11, SLSA.

⁸¹ Seurakunnanhoitajan vuosikertomus 1931, 413 Hha:11, SLSA; Lehdon vuosikertomus 1931, 413 Hha:11, SLSA.

Nälkkääjän jälkeen vuosikertomusten sävy muuttui suurimmassa osassa tapauksista selkeästi. Aiempien vuosien kuvaukset painottuivat isolta osalta puutteen aiheuttamien käytännön asioiden kuvaamiseen, kuten ruuan hankkimiseen. Kerronta oli pääosin keskittynyt kuvaamaan muuta kuin lähetyksen perinteisiä toiminnan muotoja eli esimerkiksi saarnaamismatkoja tai jumalanpalveluksia muiden seurakunnan järjestämien kokoontumisten lisäksi. Vuoden 1931 kertomuksissa tulikin enemmän esille luetteloita raamatunlukupiirien säännöllisistä kokoontumisista ja työstä kauemmissa kulmakunnissa.

Paikoitellen puute vielä jatkui ja esimerkiksi Uukualuuzissa ja Ombalantussa varsinkin taloudellinen ahdinko oli näkyvillä seurakunnan toiminnassa. Harvalla oli edelleenkaan varaa maksaa seurakuntaveroa.⁸² Osaltaan oli varmasti kyse siitä, että usean vuoden jatkunut kuivuus oli ehdyttänyt varat ja niiden palautuminen vei aikansa, mutta myös ruokaa oli osassa Ambomaata edelleen äärimmäisen vähän.

3.2 Koulutyö

Koulutyö oli myös mukana suomalaisten lähetystoiminnassa alusta alkaen. Koulussa kävijöiden määrä kasvoi vähitellen ja toiminnan laajentuessa työ jaettiin kahteen eri koulutyyppiin. Yleiskouluissa opettivat usein paikalliset opettajat ja opetusaineina olivat esimerkiksi lukeminen ja raamatunhistoria. Lähetit itse opettivat rippi- ja kastekouluissa, joissa pyrittiin opettamaan amboille kristinuskon sanomaa seurakunnan kasvattamiseksi.⁸³ Huomionarvoista oli se, että suomalaiset pyrkivät lähetystyön varhaisista vaiheista alkaen siirtämään seurakuntien tehtäviä paikallisten vastuulle. Opettajapula lisäsi koulujen kirjoa 1910-luvulla, kun mukaan tuli seminaari tuottamaan uusia opettajia lisääntyneeseen tarpeeseen. Opettajaseminaaria varten valmistavaa koulutusta luotiin 1920-luvulla, jolloin syntyi poikakoulu. Poikakoulun lisäksi muotoutui myös esimerkiksi tytöille oma koulu, sekä maanviljelys- sekä teollisuustaitoja harjoittava työkoulu. Uskonto oli tärkeällä sijalla kaikissa lähetysseuran kouluissa.⁸⁴

⁸² Aarnin vuosikertomus 1932, 418 Hha:12, SLSA; Vapaavuoren vuosikertomus 1932, 418 Hha:12, SLSA.

⁸³ Varis 1988, 74–75.

⁸⁴ Notkola, Siiskonen 2000, 28; Kena 2000, 210; Varis 1988, 77, 79.

Lähetysseurojen kouluilla oli sivistävän kasvatuksen lisäksi uskonnollinen tarkoitus. Uskon opinkappaleiden lisäksi kouluilla pyrittiin eristämään lapset jo nuorella iällä ei-kristittyjen vaikutuspiiristä. Usea lähetystyöntekijä vahvisti tätä näkemystä vuosikertomuksissaan ja esimerkiksi Miina Anttila⁸⁵ kertoi, että oppilaiden ”*pakanallisuus*” haittasi koulutyötä ja siksi olisi tärkeää perustaa koulu, jossa oppilaat asuisivat ja siten joutuisivat eroon ei-kristillisten vaikutuksesta. Samansuuntaisia ajatuksia esiteltiin Afrikan lähettien neuvottelukokouksessa vuoden 1929 alussa, jolloin ehdotettiin lastentarhatyön kehittämistä. Myös vapaiden tilaisuuksien järjestäminen, esimerkiksi pyhäkoulujen muodossa lapsille ja nuorille, koettiin tärkeäksi lisätä. Tarkoituksena oli nimenomaan vetää lapsia kristinuskon piiriin.⁸⁶

Vaikka lähetysseuran keskeinen tavoite olikin koulujen avulla levittää kristinuskoa, siirtomaahallitus näki asian toisin. Hallituksen mukaan suomalaisten tarjoama koulutus pohjautui liiaksi uskontoon. Lisäksi opetus paikallisten omalla kielellä hidasti hallituksen vallan juurtumista Ambomaalle. Kääntäjiä ei ollut tarpeeksi ja virkamiehet eivät osanneet ndongaa eivätkä paikalliset hallituksen käyttämää afrikaansia tai englantia. Vuonna 1925 administraattori vaikutti siihen, että toinen siirtomaahallituksen virallisista kielistä tuli sisällyttää opetukseen. Tämän seurauksena afrikaans valittiin opetettavaksi kieleksi Oniipan seminaariin. Hallitus myös kritisoi alkeiskoulujen opetusta, sillä heidän edun mukaista olisi ollut opettaa kouluissa enemmän käytännön töitä, kuten kirvesmiehen ja puusepän taitoja.⁸⁷

Myös lähetit tiesivät hallituksen suhtautuvat heidän koulutyöhönsä tietyin varauksin. Aihe oli arka ja vuosikertomuksista huomaa, että lähettien suhtautuminen hallitukseen oli varovainen ja ainakin päällisin puolin myötäilevä. Esimerkiksi lähetti Kivinen⁸⁸ kertoi vuosikertomuksessaan, että miehille tarkoitettu kansanopisto joutui lopettamaan normaalin koulunkäynnin, sillä hallitus pyysi heitä rakentamaan poliisiaseman. Kivinen harmitteli siitä aiheutunutta häiriötä koulutyölle, mutta ”*taisi olla sittenkin onneksi, että otimme tuon työn urakalla tehdäksemme, sillä se paransi silmännähtävällä tavalla hallitusmiesten suhdetta työhömmme nähden.*”. Tämä ”*silmännähtävä*” muutos näkyi selkeimmin siinä, että se paransi kansanopiston taloudellista asemaa, mutta myös siitä tunnustuksesta, jota Kivinen oppilaineen oli saanut tehdystä työstä. Hallitus oli selvästi tyytyväinen siihen, että suomalaiset tarjosivat

⁸⁵ Vilhelmiina Anttila toimi opettajana Ambomaalla vuosina 1927–37. Peltola 1958, 266.

⁸⁶ Anttilan vuosikertomus 1928, 403 Hha:10, SLSA; Afrikan lähettien neuvottelukokous 1929, 403 Hha:10, SLSA.

⁸⁷ Hayes 1992, 302; Peltola 1958, 230.

⁸⁸ Walde Kivinen toimi lähetysaarnajana Ambomaalla vuosina 1923–30, 1934–39, 1949–50, 1953–55. Petäjä 265.

paikallisille kädentöitä harjoittavaa koulutusta, sillä vuonna 1930 administraattori antoi samaiselle mieskoulun tuotteille rajattoman myyntiluvan ja ”kehoitti pyytämään tulevana vuonna hallituksen kannatusta koululle.”⁸⁹

Toinen hallituksen kritisoima asia suomalaisten koulutyössä oli opettajien huono koulutus. Työn määrä oli kasvanut ja samalla kouluja oli syntynyt siinä määrin, että päteviä opettajia oli vaikea kouluttaa samassa suhteessa. 1920-luvun alussa suomalaisilla oli 120 koulua ja näissä kouluissa oli yhteensä 170 ambo-opettajaa, joista vain 30 seminaarin käyneitä. Hallituksen mielestä suomalaisilla oli varsin vähäiset resurssit valvoa opetuksen laatua tai koulujen toimintaa ylipäänsä. 1930-luvulla hallitus alkoikin tiukentaa otetta Ambomaan kouluista. Aiemmin koulujen perustaminen oli ollut täysin vapaata, mutta uuden säännön mukaan lupa⁹⁰ tuli hankkia administraattorilta. Muutos oli tarpeellinen, sillä nyt koulun perustaminen vaati tiettyjen kriteerien täyttämisen. Kriteereihin kuului muun muassa kunnollinen koulurakennus, seminaarin käynyt opettaja ja lisäksi jo aiemmin tullut määräys opettaa ainakin yhtä maan virallisista kielistä. Lähetysseurojen kiristynyt kilpailutilanne oli toinen syy, joka johti koulujen perustamisen kontrollointiin. Suomalaisten lisäksi amboista oli kilpailemassa muitakin lähetysseuroja ja tämä johti monesti eräänlaiseen kolonialistishenkiseen maanvaltauskilpailuun ja koulun perustaminen oli yksi osa tätä kilpajuoksua eri yhteisöjen ”valtaamisessa”.⁹¹

Näiden ulkoisten tekijöiden lisäksi lähetyksen koulutyöhön vaikutti nälänhätä. Tämä vaikeutti koulutyön jatkamista ja monin paikoin myös lopetti koulunkäynnin ennenaikaisesti normaalivuoteen verrattuna. Vuonna 1928 kuivuus aiheutti koulutyölle jonkin verran ongelmia. Esimerkiksi lähetti Lehto kertoi, että suuren puutteen takia ei koulussa ollut paljoa oppilaita, vaikkakin oppilaslukumäärä olikin yleisesti ottaen hienoisessa noususuhdanteessa. Samaa raportoitiin Uukuambin alueella, jossa kuivuus oli aiheuttanut koulunkäynnille esteitä. Lähinnä varojen keruu tuotti hankaluuksia, mutta siltikin koulujen määrä oli kasvussa ja vuoden aikana oli avattu kaksi uutta koulua lisää.⁹²

⁸⁹ Kivisen vuosikertomus 1928, 404 Hha:10, SLSA; Pöytäkirja menoarviokokouksesta 1930, 409 Hha:11, SLSA.

⁹⁰ Vuodesta 1932 alkaen.

⁹¹ Hayes 1992, 300, 302; Peltola 1958, 230.

⁹² Lehdon vuosikertomus 1928, 403 Hha:10, SLSA; Länsiheimojen seurakuntatarkastus 1928, 403 Hha:10, SLSA.

Vuoden 1929 aikana selkeitä merkkejä nälänhädästä oli jo havaittavissa ja vaikkakin koulujen oppilasmäärät lähettien arvioiden mukaan olivat pysyneet lähes ennallaan, oli väsymyksen merkkejä havaittavissa itse oppilaissa. Monella koululla oppilaat asuivat asuntoloissa. Kuivuuden jatkuessa koulujen ongelmaksi tuli lasten ruokkiminen. Moni oppilas jatkoikin opintojaan kotoa käsin.⁹³ Osa kouluista joutui luovuttamaan ja lopettamaan koulut. Alueilla, joita nälkä uhkasi eniten, myös lapset osallistuivat aktiivisesti ruoan keräämiseen koulusta poisjäämisenkin uhalla. Muun muassa Olukondassa ja Ontanangassa usea koulu suljettiin juuri lasten lisääntyneiden kerjuumatkojen takia ennenaikaisesti.⁹⁴

Koulutyön nopea kasvu tyrehtyi nälänhätään. Uusia oppilaita ei ollut mahdollista ottaa, toisaalta taas oppilailta ei välttämättä ollut mahdollisuutta aloittaa koulua, sillä koulumaksuna toimi esimerkiksi tietty määrä viljaa. Suoma Hirvonen raportoi Engelan tyttökoulun joutuneen vähentämään ruokailun vain yhteen kertaan päivässä yleisen puutteen takia. Myöskin kouluaika oli lyhennetty poikkeuksellisesti, sillä sateet vuoden lopulla herättivät henkiin toivon sadosta ja lasten oli kiire päästä kotiin auttamaan kylvössä. Muuttoliike Ambomaan sisällä vaikutti positiivisesti joidenkin alueiden oppilasmääriin. Uukualuuzissa varsinkin alaluokilla oli tullut runsaasti uusia oppilaita nälänhädän takia, sillä Ondongasta oli tullut alueelle paljon uusia muuttaneita, myös kristittyjä joukossaan.⁹⁵

Koulunkäynnin muodostuessa hankalaksi, ehdottivat suomalaiset koulua dammitöiden yhteyteen. Siten moni koulu, joka oli keskeytynyt ennenaikaisesti kuivuuden takia, voitiin aloittaa uudelleen työmaan läheisyydessä. Näin kävi esimerkiksi Olukondassa sekä Ontanangassa. Olukondassa läheteille annettiin mahdollisuus jatkaa koulua aina pari tuntia päivässä töiden lomassa. Koulun järjestäminen dammeille oli rajattu niin, että ainoastaan niille työmaille sai perustaa kouluja, jotka olivat nimenomaan lähettien johtamia. Työmaalla puitteet olivat luonnollisestikin vaatimattomammat ja opetus tapahtui yleensä puiden katveessa. Alava kertoi vuosikertomuksessaan, että Ontanangan koulun lapsille saatiin järjestettyä oma luokka niin, että ryhmä pysyi suhteellisen samana. Myös aikuisille pyrittiin antamaan opetusta, mutta tunnit tuli sijoittaa vasta työpäivän jälkeen eli käytännössä ilta-

⁹³ Kupilan vuosikertomus 1929, 407 Hha:11, SLSA; Rantamäen vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

⁹⁴ Alavan vuosikertomus 1929, 410 Hha:11, SLSA; Kupilan ja Hirvosen kirje 1929, 487 Hp V, SLSA.

⁹⁵ Hirvosen vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA; Markkasen vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

aikaan. Näin oli kuitenkin pystytty toimimaan jo usean kuukauden ajan. Ilmeisesti kysyntää näille kouluille oli, sillä Alava kertoi, että opettajista on ollut pula oppilasmäärään nähden.⁹⁶

Koulutyö alkoi elpyä pikkuhiljaa, mutta kaiken kaikkiaan tilanne oli epävaka. Osassa kouluista raportoitiin varsin myönteisiä tuloksia siitä, miten nälkä on väistynyt ja oppilaslukumäärä kasvanut. Esimerkiksi lähetti Alhon yleiskatsauksessa vuonna 1931 hän kertoi, että Ondongassa oppilasmäärä oli kasvanut selvästi ja seminaarista oli valmistunut uusia opettajia kiitettävästi. Kastettujen määrä oli myös kasvanut aiempiin vuosiin verrattuna ja Okavangon uusi lähetyskenttä oli alkanut näyttää merkkejä työn tuloksista.⁹⁷ Vaikka monin paikoin kerrottiin positiivisista merkeistä, oli osassa Ambomaata nälänhätä edelleen todellisuutta. Myös muita syitä koulujen vaikeuksille löytyi: lähetti Järvinen ja Suikkanen kertoivat oppilasmäärän laskun johtuneen siitä, että oppilaat olivat peltotöissä. Sateita oli siis tullut ja lapsia tarvittiin auttamaan aikuisia sadon kylvössä ja korjuussa.⁹⁸

Vaikka nälänhädän jäljet edelleen näkyivät ympäri Ambomaata, alkoi vuosikertomusten sävy muuttua toivorikkaaksi tulevaisuutta ajatellen. Engelassa oppilailta niin kuin opettajillakin oli uudenlainen innostunut koulutyöhön. Poikakouluun oli lisäksi tullut tulvimalla hakemuksia ja toiminnan laajentaminen oli siis harkinnan arvoista. Kyllikki Alava kertoi tyttöjen oppimisesta: *”Suurta iloa tuotti työ tuon ylöspäin pyrkivän villikkoparven kanssa. Herra auttakoon heitä jatkuvasti ponnistelemaan eteenpäin.”*⁹⁹ Nyt kertomuksissa palattiin nälänhätää edeltävään tyyliin ilmoittaa luettelonomaisesti, että esimerkiksi kaste- ja rippikoulut, kuten myös koulut olivat toimineet normaalisti. Nälänhädän aikana kertomukset olivat täynnä selityksiä siitä, miksi koulut eivät olleet toimineet normaalisti tai miksi rippikouluja ei oltu järjestetty.

3.3 Sairaanhoidotyö

Kolmas keskeinen lähetyksen muoto oli sairaanhoito. Sairaanhoidon motiivina oli parantaa ambojen terveydenhoitoa, mutta myös herättää luottamusta paikallisissa niin, että maaperä

⁹⁶ Alhon vuosikertomus 1930, 410 Hha:11, SLSA; Alavan vuosikertomus 1929, 410 Hha:11, SLSA; Alhon vuosikertomus 1930, 410 Hha:11, SLSA.

⁹⁷ Yleiskatsaus Ambolähettykseen 1931, 411 Hha:11, SLSA.

⁹⁸ Rantamäen vuosikertomus 1930, 411 Hha:11, SLSA; Suikkasen vuosikertomus 1931, 414 Hha:11, SLSA; Järvisen vuosikertomus 1931, 414 Hha:11, SLSA.

⁹⁹ Alavan vuosikertomus 1931, 415 Hha:11, SLSA.

olisi otollisempaa kristinuskon levittämiseksi. Ensimmäisen lääkärin ja lähetyssairaalan Ambomaa sai 1900-luvun alussa. Länsimaisen lääketieteen rinnalla Ambomaalla toimivat lukuisat ”noitatohtorit”¹⁰⁰, joihin ambot yleensä ensin turvautuivat. Vasta potilaan tilanteen huononnutta oli suomalaisten vuoro näyttää osaamisensa lääkinnässä. Sairaanhoidolla pyrittiinkin heikentämään perinteisten parantamismenetelmien asemaa ja tuomaan sivistys ja länsimainen lääketiede kristinuskon rinnalla ambojen mieliin.¹⁰¹

Suomalaisilla oli kaksi sairaalaa Ambomaalla. Ensimmäinen rakennettiin Oniipan lähelle Onandjokuulle ja toinen myöhemmin Engelaan. Lähetyssseuran lääkärinä toimi kentällä Selma Rainio ja myöhemmin 1930-luvun alussa hänen tilalleen tuli lääkäri Anni Melander¹⁰². Lääkäreiden lisäksi sairaaloissa toimi koulutettuja sairaanhoitajia. Myös tavalliset lähetit olivat antaneet apua perussairaanhoidotyössä Ambomaalla alusta alkaen, vaikka heillä ei ollutkaan muodollista pätevyyttä tehtävään.¹⁰³

Siirtomaahallinto avusti suomalaisten terveydenhoitoa vuosittain antamalla muun muassa ilmaisia lääkkeitä.¹⁰⁴ Osa sairaaloiden kuluista peitettiin sairaanhoitomaksuilla. Paikallisten varallisuus oli pitkälti sadosta riippuvainen ja sairaiden kanssa työskentelevä Levänen¹⁰⁵ kertoikin vuonna 1928, että sairaanhoitomaksut olivat jääneet vähäisiksi Engelaassa heikon sadon takia. Sen lisäksi, että sato vaikutti paikallisten kykyyn maksaa hoitokuluja, kato vähensi suoraan sairaalan omia mahdollisuuksia saada tuloja myydystä viljasta. Nyt päinvastoin piti ostaa viljaa, sen sijaan, että sitä olisi aiempien vuosien tapaan ollut riittävästi myymiseen asti. Levänen vetosi Suomen Lähetyssseuraan kertoen, että ilman lisäapua sairaala ei selviäisi sairaiden hoidosta.¹⁰⁶

Koska sairaalatoiminta oli pitkälti avustusten varassa, toistuvat katovuodet koettelivat terveydenhoitotyötä kovalla kädellä. Siirtomaahallinnon lisäksi sairaalatyötä oli perinteisesti avustanut timanttiyhtiö. Nyt tämäkin lähde alkoi ehtyä ja esimerkiksi vuonna 1930 lähetti Saari kertoi hallintokunnan kokouksen pöytäkirjassa, että timanttiyhtiön avustus seuraavalle vuodelle olisi huomattavasti aiempaa pienempi. Levänen kertoi tilanteen huononemisesta.

¹⁰⁰ Kena 2000, 262.

¹⁰¹ Varis 1988, 84–86.

¹⁰² Elsa Melander toimi lääkärinä Ambomaalla vuosina 1932–38, 1947–54, 1956–57. Petäjä 1958, 267.

¹⁰³ Kena 2000, 260–261; Varis 1988, 84–85.

¹⁰⁴ Varis 1988, 85.

¹⁰⁵ Lyyli Levänen toimi diakonissana Ambomaalla vuosina 1927–35, 1937–54. Peltola 1958, 266.

¹⁰⁶ Leväsen vuosikertomus 1928, 406 Hha:10, SLSA.

Esimerkiksi Uukuanjamassa sairaala oli lopettanut maksujen keräämisen annetuista lääkkeistä, sillä oli ilmeistä, että juuri kenelläkään ei ollut varaa niistä maksaa. Onneksi sairaalassa hoidettavat olivat puutteesta huolimatta pyrkineet edelleen tuomaan pieniä viljamääriä mukanaan ja tämä oli auttanut henkilökunnan ja sairaalan potilaiden ruokinnassa.¹⁰⁷

Sairaanhoidon osuus vuosikertomusten sisällössä oli suhteellisen pieni, joka selittyi sillä, että varsinainen sairaanhoitotoiminta oli sijoittunut vain kahteen eri paikkaan Ambomaalla ja näin ollen vuosikertomustenkin määrä oli rajoitettu. Vuosikertomuksissa kerrottiin eri sairauksien lisääntymisestä tai vähenemisestä, mutta selkeitä eroja aikaan ennen nälänhätää ja nälänhädän jälkeen ei ollut, vaikkakin se olisi ollut odotettavaa. Tähän saattoi vaikuttaa juuri sairaanhoitotyöhön liittyvien kertomusten vähyyys ja se, että joka vuosi oli jokin tauti tai epidemia, joka oli muita vahvempi. Siten kerronta keskittyi yhteen tai kahteen tautiin ja sen vähenemiseen tai lisääntymiseen. Tästä johtuen koin, että joka vuosi oli jokin huolen aihe terveydenhoitotyössä ja nälänhädästä aiheutuneet seuraukset olivat vain yksi aihe monien muiden joukossa. Esimerkiksi vuonna 1932 raportoitiin seuraava tautien kulku Ongandjerasta: alkuvuodesta oli ollut paljon pernaruttoa, elo- ja syyskuussa influenssaa, huhtikuusta lähtien hinkuyskää ja loppuvuodesta keripukkia. Rutosta he olivat säästyneet lähes kokonaan, vaikka sitä olikin ollut paljon Ondongassa ja Ombalantussa.¹⁰⁸ Vastaavat taudit, sekä lisäyksenä myös malaria, toistuivat ja vaihtelivat muissakin vuosikertomuksissa hieman erilaisilla painotuksilla koko tarkastelujakson ajan.

Sairauksien kuvauksiin nälänhätä toi lisänä mukanaan suolistotaudit ja ruuansulatushäiriöt, sekä nälkäajan turvotuksen. Turvotus johtui ilmeisesti nälkäajan ravinnosta. Ravinnoksi kerättiin muun muassa villiruohoa, jonka sekaan paikalliset vahingossa keräsivät myrkyllisiä kasveja ja tämä aiheutti turvotuksen. Myös ruttoa esiintyi aiempaan verrattuna enemmän. Lähetitkin sairastivat paikallisten mukana ja lääkäri Rainio ilmaisi asiasta huolensa vuosikertomuksessaan: *”Tuntuu kuin Herra tahtoisu sairauden kautta pitää meitä nyt erityisesti armokoulussaan.”*¹⁰⁹. Muutamassa vuosikertomuksessa viitattiin siihen, että nälkäaika lisäsi avunpyytäjien määrää. Esimerkiksi lähetti Björklund kertoi, että

¹⁰⁷ Hallintokunnan kokouksen pöytäkirja 1930, 407 Hha:11, SLSA; Leväsen vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

¹⁰⁸ Ranckenin vuosikertomus 1932, 418 Hha:12, SLSA.

¹⁰⁹ Alavan vuosikertomus 1929, 410 Hha:11, SLSA; Hopeasalmen vuosikertomus 1930, 414 Hha:11, SLSA; Melanderin vuosikertomus 1933, 421 Hha:12, SLSA; Rainion vuosikertomus 1930, 410 Hha:11, SLSA.

sairashoitotyön määrä oli kasvanut lähetysasemalla ja se oli vaatinut lisää aikaa aikaisempaan verrattuna. Hän raportoi yli 3 000 henkilön hakeneen kuluneena vuotena apua Onajenan asemalta. Myös Ongandjerassa kerrottiin tulleen enemmän sairaita kuin edellisenä vuonna.¹¹⁰ Molemmat näistä esimerkeistä ovat nimenomaan lähetysasemia, eivät sairaaloita. Rainio taas mainitsi vuonna 1932, että edellisenä vuonna potilaita oli ollut sairaalassa tungokseksi asti, kun taas tänä vuonna huomattavasti vähemmän.

Huomattava osa sairaanhoitoon liittyvästä kerronnasta liittyi rahavaikeuksiin ja lahjoituksiin. Hallitus oli selkeästi tärkein avustaja ja sen antamat avustukset ja niiden käyttö raportoitiin Suomen Lähetysseuralle lähetettäviin vuosikertomuksiin. Osa avustuksista annettiin yleensä ilmaisina lääkkeinä, osa rahana. Sairaalan lisäksi lääkkeitä annettiin läheteille jaettavaksi lähetys- ja kouluntarkastusmatkoilla. Lisäksi eri kulmakunnissa opettajat olivat antaneet lääkkeitä tarvitseville yksinkertaisiin vaivoihin. Sairaalat eivät juurikaan saaneet varoja Suomen Lähetysseuralta ja toiminta olikin muotoutunut tulemaan toimeen paikallisten sairaanhoitopalkkioilla ja hallituksen avustuksilla. Esimerkiksi Engelassa vuonna 1933 ei käytetty lähetysseuran varoja muuhun kuin rakennuksen ylläpitoon. Tosin kyse ei ilmeisestikään ollut siitä, etteikö tarvetta rahalle olisi ollut pitkän nälkäajan jälkeen. Helenius¹¹¹ kertoikin, että sairaalan apulaiset olivat joutuneet olemaan osan vuotta kokonaan ilman palkkaa.¹¹²

Oli edullista saavuttaa hyvät välit paikkakunnan tärkeiden henkilöiden kanssa. Esimerkiksi yhteisöjen päällikön suosio kasvatti suomalaisten kunnioitusta paikallisiin nähden, sekä luottamusta lähettien parantamistaitoihin. Ongandjerassa sairaanhoitotyö oli aluillaan ja vastaanottohuonettakin vasta rakennettiin. Päällikkö oli kuitenkin jo useaan otteeseen pyytänyt lähettien apua terveysasioissa, sekä lääkkeitä vaivoihin. Tämä oli varsin myönteistä, sillä tätä kautta myös ei-kristityt olivat pikkuhiljaa rohkaistuneet kääntymään suomalaisten puoleen.¹¹³

Suomalaiset lähetit onnistuivat saamaan hyvät suhteet myös hallituksen paikallisiin lääkäreihin. Muun muassa tohtori Erlank mainitaan Rainion vuosikertomuksessa. Sairaanhoitotyö oli lähetyksen työhaara, joka nautti jo ennestään hallituksen suosiota. Hyvien

¹¹⁰ Björklundin vuosikertomus 1932, 417 Hha:12, SLSA; Ranckenin vuosikertomus 1932, 418 Hha:12, SLSA.

¹¹¹ Linda Helenius toimi sairaanhoitajana Ambomaalla vuosina 1921–28, 1930–38, 1947–52. Peltola 1958, 265.

¹¹² Järvisen vuosikertomus 1931, 414 Hha:11, SLSA; Heleniuksen vuosikertomus 1933, 421 Hha:12, SLSA.

¹¹³ Hopeasalmen vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

suhteiden avulla suomalaiset yrittivät parantaa asemaansa ennestään. Rainio kertoikin tohtori Erlankin vedonneen hallitukseen, että he lisäisivät suomalaisille annettavan avustuksen määrää. Myöhemmin lääkäri Melander kertoi vastaavasta tilanteesta tohtori van Niekerin kanssa. Kyseisen hallituksen lääkärin vaimo oli ollut suomalaisten sairaalassa synnyttämässä ja sitä kautta tutustuminen oli saanut alkunsa. Van Nieker oli itse lahjoittanut rahaa mustia lapsia varten, sekä yrittänyt tukea ja auttaa sairaalan työtä. Samassa vuosiraportissa Melander mainitsi erikseen myös herra Hahnin, Lounais-Afrikan hallituksen paikallisen edustajan, ystävällisestä suhtautumisesta heidän työtään kohtaan. Hyvät suhteet siirtomaahallitukseen olivat tärkeällä sijalla ja siitä kertoi muun muassa se, että lähetti Järvinen raportoi työhönsä kuuluvan sairaanhoitotyön talous- ja raha-asiat, sekä lisäksi hoitotyön suhteen ylläpitämisen hallitukseen.¹¹⁴

Sairaalat olivat jossain määrin mukana nälkäavun jakamisessa. Melander kertoi suuren nälkäisten lauman kerääntyneen sairaalan edustalle, kun hallituksen asemalla oli viljan jakaminen lopetettu. Sairaalalle oli annettu muutama säkki viljaa jaettavaksi, mutta moni oli joutunut lähtemään tyhjin käsin kotiin, sillä ruokaa ei ollut riittävästi kaikille.¹¹⁵ Tämä oli yksittäinen kertomus nälkäavun jakamisesta sairaalalta, vastaavia kertomuksia ei ollut tarkastelujaksolla kuin erittäin harvassa. Ilmeisesti sairaalat keskittyivät tautien torjumiseen ja nälkäavun jakaminen oli jätetty pääosin muiden tahojen toteutettaviksi.

Nälkäaika vaikutti lähetyseuran sairaanhoitotyöhön vuosikertomusten perusteella varsinkin tulojen menetyksenä. Tämä vaikeutti käytännön työtä, sillä varoja vähyys näkyi esimerkiksi siinä, että henkilökunnan palkkojen maksaminen vaikeutui samalla lailla, kuin potilaiden ja sairaalan väen ruokkiminenkin. Potilaiden köyhyys teki hoitopalkkioiden maksamisen vaikeaksi ja välillä lähes mahdottomaksi. Lähetyksen luonteeseen kuului hyväntekeväisyys ja tähän turvauduttiin pahimpana nälkäaikana käytännössä antamalla sairaille ilmaista hoitoa ja lääkkeitä. Myös sairauksien laatu muuttui hieman eli mukaan tulivat nälän aiheuttamat suolisto-ongelmat ja muut vatsavaivat, myös työmäärä lisääntyi paljon ainakin paikoitellen. Lähteiden vähyydestä johtuen pyrin välttämään liian suorita yleistyksiä. Pääasiassa kyse oli muutaman yksittäisen ihmisen kokemuksista ja tarkoitukseni oli nimenomaan esitellä näitä

¹¹⁴ Rainion vuosikertomus 1930, 410 Hha:11, SLSA; Melanderin vuosikertomus 1933, 421 Hha:12, SLSA; Järvisen vuosikertomus 1930, 414 Hha:11, SLSA.

¹¹⁵ Melanderin vuosikertomus 1933, 421 Hha:12, SLSA.

näkemyksiä heidän ominaan sen sijaan, että olisin yleistänyt johtopäätelmät koskemaan koko lähettikuntaa.

3.4 Uudet työmuodot

3.4.1 Hätäaputyö ja kiristynyt ilmapiiri

Nälänhätä vaikutti lähettien perinteisiin työmuotoihin, mutta toi mukanaan myös uusia. Näistä näkyvin oli työ hallituksen hätäaputoissa. Vuonna 1929 hallitus aloitti dammityöt. Tarkoituksena oli, että ihmisille tarjottaisiin ruoka-apua vastaan työtä. Varsinkin köyhän väestönosan katsottiin hyötyvän tästä työstä, sillä heillä ei ollut varallisuutta kallistuneen ruuan ostamiseksi. Myöhemmin työt laajennettiin kattamaan kaivojen kaivamista ja vanhojen kaivojen uudelleen kunnostamista.¹¹⁶

Dammityöt aloitettiin ensin Ondongan alueella ja sieltä hätäaputyömaat levisivät eri puolille Ambomaata. Suomalaiset olivat mukana auttamassa työn organisoinnissa ja valvomisessa, kuten myös ruoka-avun jakamisessa alusta alkaen.¹¹⁷ Jo ennen hallituksen hätäaputoiden alkamista olivat lähetit osallistuneet jossain määrin omatoimisesti kuivuuden lievittämiseen. Muun muassa lähetti Alho oli kaivattanut Elimin aseman läheisyyteen kaivoja, sillä muuten vesi oli tuotava asemalle kilometrien päästä. Menoarviokokouksessa vuonna 1929 keskusteluun nousi hallituksen pyyntö suomalaisille auttaa hätäaputoiden teettämisessä ja avun jakamisessa nälkäisille. Kokouksessa läsnä olleet kannattivat hallituksen pyyntöön tarttumista ja kehottivat lähettejä antamaan apuansa ”*voimiensa ja tarpeen mukaan*”. Suomalaiset kannattivat hätäaputyötä ruuan vastineena. Tätä kautta seuloutuisivat pois ihmiset, jotka eivät olleet varsinaisessa hädässä.¹¹⁸

Dammitöiden valvonta ja ruoka-avun jakaminen vaativat paljon voimia suomalaisilta läheteiltä. Dammeille työhön tulevat ihmismäärät olivat suuria ja lähetti Alho kertoi dammeilla työskentelevän ihmisiä jopa 8–10 –vuotiaista lapsista aina vanhuksiin asti. Osa tuli

¹¹⁶ Hayes 1992, 312, 315.

¹¹⁷ Siiskonen 1998, 231.

¹¹⁸ Pöytäkirja menoarviokokouksesta 1929, 406 Hha:10, SLSA.

kaukaa yli 10 kilometrin päästä. Paikalliset olivatkin pyytäneet hätäaputoita lähemmäksi ja hallituksen avulla tämä oli onnistunut ja suomalaiset olivat saaneet dammityöt johtaakseen Olukondassa. Lähetti Alho kertoi, että ainakaan Olukondassa hallitus ei ollut enää vaatinut suomalaisia työntekijöitä olemaan mukana dammien kaivamisessa. Tästä huolimatta, Alhon kertoman mukaan, aina joku heistä oli ollut työnteossa mukana.¹¹⁹

Opettaja Hilma Kupila kertoi oman näkemyksensä dammitöistä Oniipassa: ”Asia on niin, että hallitus auttaakseen kansaa on ruvennut teettämään hätäaputoita. Se kuivattaa sopiviin laaksoihin sanoisinko tekojärviä siinä toivossa, että sadeajoilla niihin kokoontuisi runsaasti sadevesiä, jotka sitten riittäisivät pitkälle kuivaankin aikaan siten lievittäen tätä ainaista janoa, josta täällä kärsitään. Tässä hommassa se on pyytänyt apua meiltä lähetysväeltäkin ja niinpä me oniipalaisetkin otimme yhden järven kaivattamisen huoleksemme. Se on n. 2km päässä asemaltamme. Työpäivä pitäisi olla 8 tuntinen, mutta siihen saa sisältyä myös kunkin päivän palkan maksu. Naisille maksetaan. n.1L, miehille 1½L ja lapsille ½L päivässä maissijauhoja. Klo 9 menemme alottamaan työt. Ensiksi saa kukin työlappunsa, erikoisella merkinnällä varustetun pyöreän pellinkappaleen ja sitten alkaa työ. Iltaisin vähän yli 4 käymme lopettamassa päivän työt ja ihmiset tulevat asemallemme saamaan jauhoannoksensa. Jotta kaikki voisi käydä kunnollisesti asetetaan ihmiset riveihin. Ensin on pieni hartauspuhe ja rukous. Sitten tulevat ihmiset järjestyksessä rivittäin saamaan osansa. Tuo aamulla saamansa työlappu on ”rahana”, jolla he sen saavat. Noin 100-900 välillä vaihtelee päivittäinen työntekijäin joukko. On siinä pulinaa.”¹²⁰

Kupilan suhtautuminen, kuten muidenkin suomalaisten, oli ensisijaisesti käytännönläheinen. Vaikka dammityöt toivatkin vaihtelua tavalliseen arkeen, oli se vain yksi työmuoto ja tapa selvitä päivästä toiseen. Jopa tuhatlukuisen joukon työn johtaminen ja järjestyksen ylläpitäminen osoittautuivat haasteelliseksi työksi.

Muun muassa lähetti Alho mainitsi, että ”tämä työ täkäläisessä ilmastossa ja kuumimpana vuoden aikana sekä kansan laiskuuden huomioon ottaen, ei suinkaan ole ollut mitään helppoa. Mutta ilahuttavaa on ollut myöskin nähdä miten suuret joukot ihmisiä päivittäin ovat tämän kautta saaneet ravintoa.”. Välillä hätäaputyötkään eivät pystyneet auttamaan kriisialueella, vaan jauhojen puutteen takia töiden tekoa jouduttiin rajoittamaan ja paikoitellen

¹¹⁹ Alhon vuosikertomus 1930, 410 Hha:11, SLSA.

¹²⁰ Kupilan kirje 1930, 487 Hp V, SLSA.

keskeyttämäänkin hetkeksi. Vielä vuonna 1931 kuivuus koetteli pahoin osia Ambomaasta. Esimerkiksi Ondongasta raportoitiin, että tilanne oli varsin kurja hallituksen lievitysyrityksistä huolimatta. Vaikka ilmaistakin viljaa tarjottiin ihmisille, joutui suuri määrä ihmisiä kokemaan edelleen vakavaa puutetta ruuasta, myös nälästä turvonneiden ihmisten määrä kasvoi koko ajan. Kaivaustöihin jouduttiin valitsemaan vain kaikkein huonoimmassa tilanteessa olevat ihmiset ja sittenkin töitä voitiin järjestää vain kolmena päivänä viikossa. Työ vei voimat paikallisten lisäksi myös suomalaisilta ja moni kertoi tunteneensa itsensä usein heikoksi sekä ruumiillisesti, että henkisesti.¹²¹

Kyllikki Alava vertasi dammityömaata kasvatuslaitokseen. Työssä lähetit olivat tekemisissä ei-kristittyjen kanssa ja jos otti huomioon, että ihmiset suorastaan taistelivat eloonjäämisestä, voi varmasti olettaa, että ihmisen raadollisempi puoli tuli näkyviin. Alavakin myönsi, että työmaalla myös suomalaisten ei-kristilliset puolet pääsivät esiin. Hän kertoi pyrkineensä armollisuuteen ja hellyyteen nääntyviä kohtaan ja taas toisaalta olleensa vaativa ja ankarakin laiskoja ja vilpillisiä kohtaan. Alava kertoi oman dammityömaansa työjaosta vuosikertomuksessaan. Työmaalla oli ollut enimmillään noin 15 alipäällysmiestä, sekä kolme poliisia, joista pari kulki estämässä karkaamisia ja yksi heistä oli mukana työssä. Kuritoimenpiteenä dammilla oli käytetty työkieltoa, eli huonon käytöksen seuraamuksena kyseiseltä henkilöltä oli estetty pääsy työhön ja sitä kautta myös ruoka-avustuksiin.¹²²

Hallituksen viljan lisäksi suomalaiset saivat lisäapua muun muassa Rheiniläiseltä lähetykseltä, joka lähetti kriisialueille viljaa jaettavaksi. Ruuan kuljettamisessa ilmeni paikoitellen ongelmia. Eläimet olivat heikossa kunnossa, kuten myös tiet. Lähetit vetosivat Suomen Lähetysseraan kuljettamiskulujen kattamiseksi. Rahasta oli pula niin Ambomaalla kuin Suomen päässäkin ja ylimääräisten kulujen selittämisestä muodostui läheteille olennainen osa raportoinnista Suomen Lähetysseraan suuntaan. Rheiniläinen lähetyksesi oli esimerkiksi vuoden 1929 puolivälissä luvannut lahjoittaa usean kymmenen säkin erän viljaa suomalaisille, mutta kuljettaminen tuotti hankaluuksia, niinpä lähetit pyysivät menoarviokokouksen pöytäkirjassa, että seura antaisi ilmaiseksi kuljettaa autolla maissin asemalle¹²³.

¹²¹ Alhon vuosikertomus 1930, 410 Hha:11, SLSA; Alavan vuosikertomus 1931, 414 Hha:11, SLSA.

¹²² Alavan vuosikertomus 1929, 410 Hha:11, SLSA.

¹²³ Pöytäkirja menoarviokokouksesta 1929, 406 Hha:10, SLSA.

Viljan puute nosti hintoja ja velkaannutti lähettejä. Muun muassa Ondongasta kerrottiin, että edellisenä vuotena velaksi ostettu vilja auttoi viljankorjausajan yli. Viljan hinta nousi huonojen satojen takia, mutta myös siksi, että kuljetuskustannukset nousivat. Viljaa ostettiin kaukaa ja sen kuljettaminen osoittautui yleensä hankalaksi. Ondongan esimerkkitapauksessa vilja piti hakea kahdella eri reissulla neljän miehen voimin Uukuanjamasta asti.¹²⁴ Lisäksi vetojuhtina yleisimmin toimineet härät vähenivät kuivuuden jatkuessa. Monella lähetysasemalla iso osa häristä kuoli tai jouduttiin lopettamaan eläinten nääntyessä ilman juomaa ja ruokaa. Tämä luonnollisesti vaikeutti niin viljan kuin muunkin tavaran kuljetusta. Viljan uhatessa loppua turvaututtiin maissijauhoon. Tämä ei tehnyt helpotusta rahatilanteeseen, vaan edelleen moni lähetti kertoi kokevansa tilanteen ylivoimaiseksi ja, että velkaa oli kertynyt paljon ruuan hankkimisen takia.¹²⁵

Rahan puute tuntui tekevän lähettien asemasta varsin hankalan. Lähetti Saari¹²⁶ ihmetteli seuran kielteistä päätöstä kaivojen ja vesisäiliön rakentamista varten. Hän ilmaisi suuren huolensa ihmisten selviämisestä, sillä ”*vesikysymys on täällä suorastaan elinkysymys, koska veden puuttuminen tekee sekä ihmisten että karjan olemassa olon suorastaan mahdottomaksi...*”. Saari pyysikin tarvittavan summan myöntämistä tähän hankkeeseen kuivuuden taltuttamiseksi.¹²⁷ Pöytäkirjojen ja muiden raporttien sävystä voi huomata kiristyneen ilmapiirin. Lähetit kokivat, että heitä ja heidän vaikeuksiaan ei selkeästikään ymmärretty Suomen päädyssä. Vuosikertomusten sävy oli usein ihmettelevä. Lähetit tuntuivat kysyvän miksi seura ei ymmärtänyt, että he pyysivät vain välttämätöntä, eivät ylellisyyksiä.

Myös selkeitä loukkaantumisia tapahtui puolin ja toisin. Esimerkiksi spekulatiot lähettien palkoista olivat aiheuttaneet pahoja puheita Suomessa. Näihin epäilyksiin lähetit vastasivat kärkkäin kommentein. Suomessa toimi lähetysystävien joukko, jotka lahjoittivat omista varoistaan avustuksia Ambomaan lähetyskentälle. Lähetysystävät olivat vähentäneet avustuksien määrää, sillä he olivat kuulleet lähettien olevan rikkaita. Rikkaudesta todisteena kerrottiin lähettien ostavan Suomeen palattuaan asunto-osakkeita tai lähettävän raha-avustuksia puutteenalaisille sukulaisilleen kotimaahan. Lähetit vastasivat loukkaantuneina, että ”*kauppaliikkeen autonajaja saa täällä suuremman palkan kuin 21v lähetystä palvellut*

¹²⁴ Koskimaan vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

¹²⁵ Pöytäkirja lähettien vuosikokouksesta 1931, 410 Hha:11, SLSA; Saukkosen vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

¹²⁶ Heikki Saari toimi lähetysaarnaajana Ambomaalla vuosina 1903–11, 1917–22, 1924–31, 1933–47. Peltola 1958, 262.

¹²⁷ Pöytäkirja hallintokunnan kokouksessa 1930, 407 Hha:11, SLSA.

suomalainen lähetyslääkäri Selma Rainio.”. Lisäksi lähetit herättivät kysymyksen siitä, miten suomalaiset ylipäänsä pystyivät tulemaan toimeen saamallaan palkalla, sillä se oli niin pieni. Ilmeisesti palkkojen maksuissakin oli ajoittain ongelmia. Ainakin vuoden 1930 alussa ilmoitettiin lähetysseuran suuntaan, että lähetien palkkojen maksut olivat myöhässä.¹²⁸

3.4.2 Kysymys lähetyskaupasta

Rahapula synnytti ajatuksen lähetyskaupasta. Jo vuonna 1928 ehdotettiin tämänkaltaisen toiminnan aloittamista. Perusteluina lähetyskaupalle pidettiin sitä, että tämän toiminnan avulla amboille voitaisiin toimittaa tarpeellisia tuotteita kohtuuhinnoilla. Kaupan tarkoitus ei ollut tavoitella voittoa, vaan tuottaa tarjontaa kysynnälle. Timanttiyhtiö oli ollut tärkeä kaupanharjoittaja alueella, mutta se oli kieltäytynyt laajentamasta toimintaansa niin, että kaupan tuotteita olisi ollut riittävästi ambokansan tarpeisiin. Lähetit arvelivat, että jos lähetyskauppaidea toteutuisi, menettäisivät he samalla timanttiyhtiön taloudellisen tuen, sillä yhtiö tuskin tukisi kilpailijaansa rahallisesti.¹²⁹ Ilmeisesti ajatus jäi vaille vakavampaa keskustelua, sillä seuraavan kerran idea tuotiin uudelleen esille hallintokunnan kokouksessa vuoden 1930 alussa. Lähetyskauppaa ehdotti lähetti Kivinen yhtenä vaihtoehtona rahapulalle. Perusteena kaupankäynnille mainittiin, että lähetit tulisivat tätä kautta omavaraisemmaksi ja vähemmän riippuvaiseksi ulkopuolisista avustuksista. Kokouksessa ehdotettiin, että kauppa aloitettaisiin mahdollisimman vaatimattomasti, että säästyttäisiin aloituskustannuksilta. Idea ei kuitenkaan ottanut kovin helposti onnistuakseen, sillä vuoden 1930 puolivälissä menoarviokokouksessa kirjattiin hallituksen jälleen evänneen kauppalisenssin läheteiltä.¹³⁰

Lähetti Kivinen oli ilmeisen vakaasti lähetyskauppaidean takana, sillä hän ei jättänyt asiaa vain lähetyskentällä käsiteltäväksi, vaan lähetti avoimen kirjeen aiheesta Lähetysseuralle Suomeen. Hän painotti, että lähetystyön tulisi olla myös yhteiskunnallista työtä ja kauppa olisi tähän tarkoitukseen hyvä. Kivinen varoitti, että jos lähetyskauppaa ei perustettaisi, jäisi ambokansa ”juutalaisten mielivaltaisiin käsiin”. Viitaten juutalaisten, sekä portugalilaisten harjoittamaan kaupankäyntiin hän ilmaisi epäilyksensä siitä, että amboja huijattiin kauppoissa

¹²⁸ Avoin kirje Suomen Lähetysseuran Johtokunnalle 1930, 409 Hha:11, SLSA; Pöytäkirja hallintokunnan kokouksessa 1930, 407 Hha:11, SLSA.

¹²⁹ Seurakuntatarkastus Ontanangassa 1928, 403 Hha:10, SLSA.

¹³⁰ Pöytäkirja hallintokunnan kokouksessa 1930, 407 Hha:11, SLSA; Pöytäkirja menoarviokokouksessa 1930, 409 Hha:11, SLSA.

käyttämällä pienempiä säkkejä tai mittaämpäreitä. Kivinen kertoi myös, että portugalilaiset pakottivat viljan mukana ostamaan alkoholia ja tätä kautta huonot tavat lisääntyivät paikallisten keskuudessa. Olisi siten parempi, että hurskas ihminen tekee kauppvoja, kuin huijari. Paikalliset ihmiset alkaisivat kuitenkin itse jossain vaiheessa harjoittaa kauppaa ja ottaisivat silloin esimerkkiä näkemästään hyvässä ja pahassa.¹³¹

Lähetyskauppa oli selkeästi vaikea aihe. Lähetystyön tarkoitus oli auttaa paikallisia pyyteettömästi ilman voiton tavoittelua. Kaupankäynnin perusidea taas oli hyvin kaukana tästä. Aihe herättikin voimakkaita tunteita puolesta ja vastaan. Osa suomalaisista ajatteli selkeästi, että lähetyskauppa veisi lähetit väistämättä huonoille teille, että läheteistä ei olisi vastustamaan kapitalismin houkutusta voiton tavoitteluun. Osalle lähetyskauppa toimi lähetystoiminnan välineenä ja jonkinlaisena välttämättömänä pahana. Ajatuksena oli se, että vaikka kaupankäynti ei kuulunutkaan lähettien perinteiseen toimenkuvaan, oli se näissä olosuhteissa tarpeellinen apuväline paikallisten olojen parantamiseen. Osa läheteistä näki, että sen hetkiset toimijat kaupan alalla eivät tarjonneet riittäviä palveluja ambokansan tarpeeseen ja kokivat, että lähetyksen epäitsekäs kaupankäynti olisi se apu, mitä paikalliset tarvitsivat.

Vaikka varsinainen lähetyskauppa jäikin tällä erää vain puhumisen asteelle, harjoittivat lähetit kaupankäyntiä viljalla asemilta käsin. Lähetysjohtaja Tarkkanen ilmaisi huolensa tästä kirjeessään läheteille. Hän myönsi, että palkkataso oli heikko ja matala, mutta kehotti miettimään tarkoin kaupankäyntiä ja sitä, oliko se soveliasta toimintaa lähettien ylläpitää. Tarkkasen mielestä ei ollut väärin koettaa saada nälkäisille viljaa yleisen puutteen aikana. Kuitenkin jos viljaa myytiin korkeammalla hinnalla mitä siitä oli itse maksettu, oli tämänkaltainen toiminta ehdottomasti väärin ja ”*vaikkapa voitto olisi käytetty työnkin hyväksi, on se asemaamme totuuden todistajina heikentänyt.*”¹³²

Viljan myynti oli suhteellisen yleistä ainakin vuosikertomusten perusteella. Viljaa myytiin sitä mukaa, kun avustuksia saatiin hallitukselta tai esimerkiksi Rheiniläiseltä lähetysseuralta ja Suomesta. Osittain vilja jaettiin hätäaputoita vastaan ja osittain myytiin. Kaikkein suurimmassa puutteessa oleville viljaa annettiin täysin ilmaiseksi.¹³³ Viljan myynti ja jako vei ison osan työpäivästä ja tästä moni lähetti myös valitti, sillä tämän myyntityön rinnalla oli

¹³¹ Kivisen kirje 1930, 409 Hha:11, SLSA.

¹³² Tarkkasen kirje läheteille, 513 Hp XV, SLSA.

¹³³ Alhon vuosikertomus 1929, 407 Hha:11, SLSA.

vaikea hoitaa muita velvollisuuksia. Esimerkiksi lähetti Syrjä¹³⁴ kertoi viljan jakamisen vieneen koko hänen aikansa kunnes hän alkoi jakaa päiväänsä niin, että varasi tähän työhön vain tietyn ajankohdan ja muun ajan päivästä käytti normaaleihin tehtäviinsä.¹³⁵ Vastaavanlaisia ongelmia ilmeni muuallakin. Uukuambissa oli Iipumbu-päällikkö kieltänyt hallituksen hätäaputyöt. Tämän johdosta alueen väki oli huonon satovuoden takia kurjassa tilanteessa. Lähetit olivat ”tyhmyyttään” antaneet kaikille pyytäjille ruokaa sillä, kun huhu ilmaisesta viljasta levisi, kerääntyä aseman edustalle iso lauma kerjäläisiä ruokaa pyytämään. Vilja oli tilattu asemalle myytäväksi, ei ilmaiseksi annettavaksi ja lähetit joutuivat olemaan tyyliäkin pyytäjien edessä. Lähetit sopivat, että antaisivat seurakunnan köyhille ilmaiseksi viljaa, mutta tämän seurauksena kohta kaikki kutsuivat itseään köyhiksi.¹³⁶ Tilanne oli ilmeisen vaikea läheteille, sillä heidän ehkä naiivikin ajatusmalli ihmisten epäitsekkydestä kurjuuden keskellä sai näiden kokemusten myötä kolauksen.

4 Lähettien suhde amboihin

4.1 Holhottava

Lähettien kirjoittamissa raporteissa, sekä kirjeissä toisilleen ja koti-Suomeen oli useita eri tapoja suhtautua alkuperäisväestöön eli amboihin. Yleisin suhtautumistapa oli holhoava, mikä oli toisaalta varsin odotettava näkökulma. Olivathan suomalaiset tulleet Ambomaalle nimenomaan valistamaan paikallisia ja opettamaan heille niin sanotun oikean uskonnon, sekä samalla jakamaan länsimaisia tapoja sekä kulttuuria.

Tämänkaltaisen ylhäältä alaspäin katsominen oli tyypillinen tapa suhtautua tummaihoisiin kyseistä ajanjaksoa kuvaavan tutkimuskirjallisuuden valossa. Marjo Kaartinen liitti omassa tutkimuksessaan tämän ajattelutavan esimerkiksi orjuuden oikeutukseen. Tummaihoisia pidettiin soveltuvina orjuuteen, sillä he olivat ”*kärsivällisiä, kestäviä, helposti kurissa pidettäviä, eivät erityisen itsenäisiä eivätkä vapautta rakastavia*”.¹³⁷

¹³⁴ Johannes Syrjä toimi lähetyssaarnaajana Ambomaalla vuosina 1928–36, 1939–47. Peltola 1958, 267.

¹³⁵ Syrjän vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

¹³⁶ Ahon vuosikertomus 1929, 411 Hha:11, SLSA.

¹³⁷ Kaartinen 2004, 46.

Lähettilien kirjeissä ja vuosikertomuksissa kuvattiin paikallisia myös nälänhädän aikana erilaisten holhoavien roolien kautta. Näitä olivat esimerkiksi oppilas, hoidettava sairas, naisen rooli, sekä niin sanottu noviisi kristinuskossa. Yleensä ottaen teksteissä ei juuri puhuttu paikallisista ainakaan heidän nimillään. Kirjeet ja raportit käsittelivät pääasiassa, kirjoittajasta riippumatta, heidän omia kuulumisiaan ja työtään. Olisin ehkä olettanut, että juuri työnkuvausten kautta puhe olisi kääntynyt varsinaiseen työarkaan eli paikalliseen väestöön, mutta näin harvoin kävi. Vaikka sain paljon tietoa lähettilien päivärytmeistä, -tehtävistä ja yleensä toimenkuvasta nälänhädän aikana, jäi suhde paikalliseen väestöön hyvin hataraksi. Toisaalta kirjeet ovat aina jonkun toisen henkilön subjektiivinen kuva jonka juuri hän haluaa muille antaa elämästään. Omaan tekstiin liitetään ne asiat jotka halutaan tuoda julki ja vaietaan niistä, mitkä ovat omasta mielestä epäoleellisia tai sitten muusta syystä asioita, joita ei haluta saattaa muiden tietoon.

4.1.1 Huoli ”lapsesta”

Mielenkiintoisen lisän niin sanottuun holhoavaan asenteeseen tällä kyseisellä maankolkalla antoi se, että Ambomaalla oli kova kilpailu 1920- ja 1930-luvuilla käännytettävistä. Tähän ajanjaksoon sijoittui myös lähettilien työhön muutoksia aiheuttanut nälänhätä. Alun perin lähetykenttä oli ollut suomalaisten yksinoikeus, mutta nyt mukaan oli tullut muita lähetyksiä esimerkiksi katolilaisesta ja anglikaanisesta lähetykseuraasta¹³⁸ Tämän seurauksena suomalaisilla oli kova kiire saada ei-kristityt käännytettyä luterilaisiksi, sillä nyt uudet lähetykset valtasivat koko ajan lisää tilaa Ambomaalta. Suomalaiset halusivat ikään kuin pelastaa ambot muilta lähetyksiltä.

Afrikkalaisia pidettiin usein lapsenomaisina, mutta toisaalta saattoi huomata länsimaisessa suhtautumisessa tietynlaista kaipausta tällaiseen luonnontilaan ja naiiviuteen. Tätä herkkää maanosaa ihmisineen tuli turvata niin kuin lasta, joka ei tiennyt mikä oli hänelle hyväksi. Esimerkiksi lähetti Petäjän vuosikertomuksessa tämä näkökulma välittyi tekstistä hyvin:

¹³⁸ Peltola 1958, 199.

”...paljon on tämän karun kansan pimeyden pauloista päästämiseksi työtä tehty ja vaivaa nähty, hikeä ja kyneleitä vuodatettu.”, ”Mutta nyt seisomme vielä rintamalla. Vielä on tehtävää pellolla. Voimmeko edes säilyttää vallatut alueet, voimmeko varjella raivatun pellon, joutumasta rikkaruohon valtaan.”¹³⁹

Moni lähetti piti kuivuutta ja nälänhätää merkinä Jumalan vihasta amboja kohtaan. Lähetti Alho kirjoitti, että Jumalan *”...on käynyt välttämättömäksi etsiä tätä kansaa vakavalla kurituksella, kun ei sanaa enää totella.”* Hänen mielestään kuivuus loppuisi jos ambot vain noudattaisivat paremmin kristinuskon sanomaa ja sääntöjä. Lähetit näkivät ambot suhteessa itseensä eräänlaisina lapsina, samankaltainen isä-lapsi suhde oli nähtävissä myös ambojen suhteessa Jumalaan. ”Isä” rankaisi kuivuudella tottelematonta lastaan. Lähetti Alhon mielestä ambojen tottelemattomuutta osoitti varsinkin heidän osoittama ylpeys, kovasydämyisyys ja mielen turtuneisuus.¹⁴⁰ Ilmeisesti mielipiteen kirjoitti pettymys ambojen halukkuuteen kääntyä tai pysyä kristittyinä. Lähetillä itsellään oli varmasti omassa, varmassa uskossaan vaikea ymmärtää amboja, jotka eivät suostuneet heille annettuun rooliin. Suomalaiset olisivat mielellään nähneet ambot kiitollisina ja hartaina kristittyinä, sen sijaan, että paikalliset eivät tuntuneet ymmärtävän tai edes arvostavan sitä lahjaa, jota suomalaiset olivat tulleet amboille antamaan.

Lähetti Alho jatkoi tekstiään pohtimalla Jumalan asettaman kuivuuden seurauksia amboissa. Parannuksia oli hänen mielestään nähtävissä, vaikkakin vähänlaisesti.

”Jo itse nälkä sellaisenaan on omiaan hillitsemään synnillistä elämää. Mutta se on myöskin vaikuttanut ihmisten käytökseen ja katsantokantaan. Ylpeä, itseensäytyväinen mieli alkaa painua alas. Jopa alkaa yhä enemmän kuulua tunnustuksiakin, että kaikki tämä ahdistus on hyvin ansaittua, kun on oltu niin välinpitämättömiä Jumalasta...me rukoilemme ja odotamme, että Jumala herätyksen ajat vielä antaa Ambokansallekin.”¹⁴¹

Ambojen syyllistämisen lisäksi suomalaiset tunsivat huonoa omatuntoa omassa kristinuskossaan. Tätä kautta lähetit itse olivat lapsia suhteessa Jumalaan eli isään. Lähetti Alho kertoi kovien aikojen saaneen lähetettä tutkiskelemaan omia tekojaan ja ajatuksiaan

¹³⁹ Petäjän vuosikertomus 1928, 404 Hha:10, SLSA.

¹⁴⁰ Yleiskatsaus Ambolähetykseen 1929, 406 Hha:10, SLSA.

¹⁴¹ Yleiskatsaus Ambolähetykseen 1929, 406 Hha:10, SLSA.

kristittyinä. ”*Mekin olemme penseitä ja maailmaa rakastavia.*” oli hänen tuomionsa ja siten myös suomalaiset olivat osasyllisiä kaikkia koettelemaan kuivuuteen.¹⁴² Lähetti Alhon tuomio suomalaisista itsestään oli lähes ainoa lajissaan. Pääasiassa lähetit keskittyivät syyttämään amboja nälänhädästä. Keskeistä oli nimenomaan se, että kuivuus nähtiin Jumalan asettamana koettelemuksena, ei luonnontieteellisenä ilmiönä.

Nälänhädän lievittämiseksi perustetut dammityömaat toimivat moni paikoin suomalaisten ohjauksessa. Työmaallakin arvojärjestys oli siten selvä. Lähetti Hopeasalmi¹⁴³ kertoi, että työläisten joukossa oli paljon petosta ja varsinkin ei-kristittyjen joukossa. Hän kertoi monesti käyttäneensä kovia sanoja kurin palauttamiseksi. Työt oli jopa keskeytetty pariiksi päiväksi muutaman kerran, jonka jälkeen oli ”*taasen ollut hyvä hallita joukkoa.*”¹⁴⁴ Ison työmaan organisoimista ja hallintaa ei jätetty amboille itselleen, vaan johtoon haluttiin pääasiassa länsimaalainen ja valkoinen henkilö. Siten uskomus siitä, että tummaihoiset olivat kykenemättömiä, lapsen tavoin, huolehtimaan itsestään tai muista, on varsin perusteltu. Ennakkoluulot näkyivät siten myös hätäaputoiden järjestämisessä.

Kari Miettinen kirjoittaa lyhyesti omassa väitöskirjassaan eri tummaihoisten ei-kristityistä tavoista ja ominaisuuksista, joista lähetystyöntekijät halusivat päästä eroon. Hänen mukaansa suomalaisten käsitys amboista oli samalla lailla stereotyyppinen kuin muuallakin Euroopassa. Afrikkalaiset olivat likaisia, laiskoja, kömpelöitä, ahneita, varastelevia ja älyltään lapsenomaisia. Edelleen 1930-luvullakin tämänkaltaiset ajatukset elivät vahvoina lähettien mielissä. Miettisen mukaan stereotypia järkeistettiin niin, että oli luonnollista pitää afrikkalaisia jälkeenjääneinä, olivathan he olleet kokonaisen vuosituhannen ilman kristinuskoa, kun taas Eurooppa oli saanut loistaa uskon valossa jo pitkään.¹⁴⁵

4.1.2 Viettien viemät

Länsimaalaisesta näkökulmasta katsottuna tummaihoisen ihminen kuvattiin usein normaalia seksuaalisemmaksi ihmiseksi. Esimerkiksi Milbury-Steenin tutkimuksessa tummaihoisille miehille ominaista oli muun muassa: epäkunnioittava asenne mustia naisia kohtaan

¹⁴² Yleiskatsaus Ambolähetykseen 1929, 406 Hha:10, SLSA.

¹⁴³ Jalmari Hopeasalmi toimi lähetyssaarnaajana Ambomaalla vuosina 1928–37, 1947–54. Peltola 1958, 266.

¹⁴⁴ Hopeasalmen vuosikertomus 1931, 411 Hha:11, SLSA.

¹⁴⁵ Miettinen 2005, 118, 119.

moniavioisuuden takia, halu raiskata valkoisia naisia ja tapa käsitellä naisia kauppatavarana.¹⁴⁶ Suomalaisten lähetien kirjeissä ei näin kärjekkäitä kuvauksia löytynyt. Uskoisin, että lähetystyöntekijät eivät kokeneet asialliseksi puhua kovin suoraan seksuaalisuudesta, sillä aihe oli ollut heille itsellekin jonkinasteinen kynnyskysymys ajalle tyyppillisen siveellisyyden ihannoinnin kautta.

Ambojen siveettömyys itsessään oli suhteellisen yleinen aihe teksteissä nälänhädän aikana. Varsinkin kuivuuden jatkuessa aihe toistui yhä useammin. Lähetit syyttivät kuninkaita ja hallitsijasukuja huonon esimerkin näyttämisestä ja siten siveettömyyden kasvusta. Myös kristityt ambot olivat suomalaisten mielestä yhtä lailla tähän syyllisiä. Toinen keskeinen epäsiiveellisuuden lähde suomalaisten mukaan oli Hereromaan työkeskusten vaikutus. Lähetit olivatkin tyytyväisiä siihen, että hallitus oli estänyt ainakin nuorten, naimattomien naisten lähdön etelään töihin.¹⁴⁷ Hereromaa esiintyi monessa yhteydessä turmeltuneena ja varsin epämiellyttävänä paikkana. Suomalaisten mielestä ambot saivat sieltä huonoa esimerkkiä ja Hereromaa toimi pahuuden paikkana, työntäen ambot kauemmaksi suomalaisten julistamasta kristinuskon sanomasta.

Kuivuus ja nälänhätä tekivät lähetit välillä suorastaan vihaisiksi paikallisille. Tekstien sävy muuttui pettyneeksi ja turhautuneeksi usean lähetin kohdalla. Varsinkin siiveellisyysrikkomukset lisääntyivät ja ne olivat enemmistönä esimerkiksi avioerojen myöntämissyiden kohdalla. Kirkkohallitus myönsi avioeroja ja erot ilmoitettiin pöytäkirjoissa listoina eroon johtaneen syyn kera. Yleisimpiä syitä olivat esimerkiksi vaimon lähteminen miehen luota toisen miehen talouteen. Kirkosta erottamisen yleisimpiä syitä olivat miehen kohdalla ei-kristilliset tavat eli esimerkiksi moniavioisuus tai muu haureudeksi luokiteltu käyttäytyminen.¹⁴⁸ Avioerojen kohdalla ero myönnettiin usein juuri miehelle naisen takia ja taas kirkosta erottamisessa kohde oli useimmiten mies ja syy epäsiiveellisyyteen liittyvä.

Lähetti Björklund kertoi, nälänhädän ollessa jo todellisuutta, pettymyksestään amboihin ja heidän uskollisuutdestaan kristinuskoa kohtaan:

¹⁴⁶ Milbury-Steen 1980, 36.

¹⁴⁷ Yleiskatsaus Ambolähettykseen 1929, 407 Hha:11, SLSA.

¹⁴⁸ Kirkkohallinnon pöytäkirja 1931, 412 Hha:11, SLSA.

”Vaikka Jumalan sanaa on runsaasti julistettu vaikka jokaisessa saarnassa on tuotu esiin että Jumalan ruoska nyt sattui meihin pahuutemme ja sydämemme katumattomuuden takia ja että ruoskiminen ei lakkaa ennen kuin ihmiset jälleen katuvina ja parannuksessa kääntyvät Herransa puoleen, niin kuitenkin ei näy mitään merkkejä, että seurak:ssa alettaisiin vihata ja jättää syntielämä, vaan päinvastoin. Yhä enemmän tulee ilmi epäsiiveellisyys, varkaudet, aviorkokset, aviopuolisonhylkääminen, jalkavaimojen pito ym. ... Useita on täytynyt erottaa seurak:sta m.m. seurak:n monivuotinen rippikoulupitäjä ja seurakunnan vanhin.”¹⁴⁹

Moni muukin kertoi vastaavalla tavalla seurakunnasta erottamisen lisääntyneen, sekä esimerkiksi dammitöiden tuovan entistä enemmän ihmisten pimeitä puolia esille.¹⁵⁰ Suomalaiset tuomitsivat ankarasti ambojen toiminnan. Vaikka vastaavat tapaukset olivat tuttuja varmasti läpi koko lähetystoiminnan ajan, tuntuivat vastoinkäymiset vaikuttavan suomalaisiin normaalia vahvemmin. Lähetit näkivät kuivuuden Jumalan asettamana koettelemuksena, josta ambot selvisivät varsin kehnosti. Lähettien kommenttien perusteella ambojen paheelliset ja ei-kristilliset tavat lisääntyivät nälänhädän aikana ja siten he, suomalaisten tulkinnan mukaan, pelkurimaisesti vetäytyivät kristinuskostaan ensimmäisen vaikean ajan ja koettelemuksen tultua eteen. Suomalaiset suhtautuivat tilanteessa amboihin kuin lapseen, joka on saavuttanut murrosiän ja tekeekin päinvastoin, kuin järkevä aikuinen käskee. Siten tilanne tuntui monesta lähetistä varsin tuskalliselta. Aiemmin hyväksi havaitut, kristityiksi kastetut ambot näyttivätkin toisen puolensa ja palasivat ei-kristillisiin tapoihin. Kaiken kuivuuden ja nälän keskellä moni lähetti joutui kokemaan tehdyn työn valuvan hukkaan ja usko lähetystyön mielekkyyteen oli koetuksella.

4.2 Syntinen ambo

Marjo Kaartinen näkee aikalaisten suhtautumisessa ei-kristityihin kiinnostuksen sijaan säälin tunteita. Ei-kristitty oli alisteinen hahmo suhteessa kristittyyn eli oikeaoppiseen. Kaartisen mukaan tämä oli seikka, joka ei ollut juuri muuttunut koko 1900-luvun aikana. Tosin 1900-luvun alkupuoliskolla puhe oli suurempaa ja närkästys ei-kristittyjen kurjaan olotilaan

¹⁴⁹ Björklundin vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

¹⁵⁰ Björklundin vuosikertomus 1930, 411 Hha:11, SLSA; Hopeasalmen vuosikertomus 1930, 411 Hha:11, SLSA; Kirkkohallinnon kokouksen pöytäkirja 1931, 412 Hha:11, SLSA.

ilmaistiin herkemmin. Vuosisadan loppupuolella puhe oli edelleen samankaltaista ja ei-kristittyjen henkisestä ja hengellisestä elämästä oltiin huolestuneita.¹⁵¹

Karin Hirn¹⁵² kertoi päiväämättömässä kirjeessään ei-kristittyjen maailmankuvasta:

” Mutta kaiken lisäksi kantaa hän (ei-kristitty) povessaan perintönä henkien ja demonien pelkoa. Kesken kaiken valveutuneisuuden se tunkee esiin kauheana pakanatuskana. Neekerien aivoissa kummittelevat kaikenlaiset asiat. He uskovat noituuteen, hankkivat noitalääkkeitä ja amuletteja. Tämä pelko pakoittaa heitä tekemään sovittavia tekoja ja uhreja toinen toisensa jälkeen, lepyttääkseen henkiä. Niin poloisia revitään uuden ja vanhan välillä.”¹⁵³

Ei-kristillisyyttä esitettiin usein surkuteltavaksi. Tyypillistä oli, että esimerkiksi ajan kirjallisuudessa kuvailtiin ei-kristitty elämä kammottavaksi ja ahdistavaksi. Varsinkin taikausko oli tekijä, jota pidettiin varsin outona käytöksenä. Ehkä se tuntui alkukantaiselta 1900-luvun alun ihmisen silmissä. Tämänkaltainen sääli oli tapa alentaa ihmisiä ja tehdä se ratkaiseva erotus meihin ja noihin toisiin.¹⁵⁴

Lukiessani Hirnin kirjoitusta, tuli mieleeni, että teksti olisi voinut periaatteessa olla myös kristinuskosta. Eikö kristittyäkin pelottanut ajatus helvetistä ja taas toisaalta usko yliluonnolliseen ollut se, joka piti koko uskontoa yllä? Samalla tavalla kristinuskossa oli ja on ajatus synnistä ja sen sovituksesta ja risti toimii eräänlaisena amulettina.

Ei-kristillisiä tapoja pyrittiin kitkemään pois järjestelmällisesti nälänhädän aikana. Varsinkin nuoret olivat suomalaisten huolen aiheena. Varoitusten avulla nuoret pyrittiin pitämään erossa esimerkiksi tappeluita aiheuttaneista kuutamotansseista ja ei-kristillisistä avioliitoista. Pahennusta oli aiheuttanut myös se, että nuoret naiset saapuivat seurakunnan kokouksiin hyvin vähissä vaatteissa.¹⁵⁵ Osin kiellot tuntuivat perustelemattomilta, sillä esimerkiksi vähäinen vaatetus oli Ambomaan ilmastossa osin käytännön sanelemaa ja siten varsin ymmärrettävää. Varsinkin kuivuuden aikaan lämpötila nousi korkealle ja siten vähäinen vaatetus oli vaivattomampi vaihtoehto. Kristinuskon mukana pyrittiin tuomaan länsimaista

¹⁵¹ Kaartinen 2004, 63-64.

¹⁵² Karin Hirn toimi sairaanhoitajana Ambomaalla vuosina 1911-1919, 1922-29, 1931-38. Peltola 1958, 264.

¹⁵³ Hirnin kokoelma vuosilta 1920-39, 483 Hp IV:1, SLSA.

¹⁵⁴ Kaartinen 2004, 65-66.

¹⁵⁵ Seurakunnan tarkastus Ontananga ja Olukonda 1928, 402 Hha:10, SLSA.

kulttuuria ja länsimaiden sanelemaa sopivaisuussäännöstöä ei-kristityille. Siten pienetkin asiat, kuten vaatetus, tulivat suomalaisille tärkeiksi muuttaa.

Alkoholin kulutusta haluttiin vähentää ja, jos mahdollista, myös lopettaa Ambomaalla. Ainakin suomalaisten huomioiden mukaan paloviinan juominen oli lisääntynyt kuivuuden aikana merkittävästi ei-kristittyjen, kuten myös kristittyjen piirissä. Nälänhädän aikana paikalliset perustelivat juomista sen näläntunnetta lieventävällä vaikutuksella. Suomalaisten mukaan viinan aiheuttamat vatsataudit olivat näläntunteen katoamista pahempi ongelma ja siten juominen oli lopetettava.¹⁵⁶

Eroa ei-kristittyjen hurjuuden ja julmuuden ja taas toisaalta kristinuskon paremmuuden välillä pyrittiin todistamaan itse käännyttäisten avulla. Varsinkin lastenkirjallisuudessa käytettiin ei-kristittyjen omia kommentteja, joissa he ilmaisivat pitävänsä omaa, ei-kristillistä uskoaan, kristinuskoa huonompana. Tällä aikalaisten kommentit ei-kristityiden alemmuudesta saivat pitävän todisteen.¹⁵⁷ Myös lukemissani suomalaisten lähettien kirjeissä oli tämänkaltaisia lainauksia, jotka perustuivat käännytettyjen ambojen kommentteihin. Nämä, tunnustuksenomaiset kommentit, todistivat sen, että käännytettyt pitivät aiempaa elämäänsä huonompana ja ehkä jopa säälivät niitä, jotka edelleen elivät vanhojen uskomusten mukaan. Uskon, että nämä kertomukset olivat tarpeellisia varsinkin nälänhädän aikana. Kun lähetyseuran käännytystyön tulokset tuntuivat heikoilta, tuntuivat konkreettiset todisteet onnistumisista hyviltä.

Anna Gladin kirjeessä hän kertoi oppilaidensa keskustelusta. Eräs oppilas, Abraham nimeltään, oli kysynyt muilta oppilailta sitä, miten oli mahdollista, että he olivat kaikki siinä sovussa keskenään, vaikka olivat eri yhteisöistä? Ei-kristittyjen keskuudessa tämänkaltaisen yhteishenki ei olisi hänen mielestään mahdollista. Toisena esimerkkinä muutoksesta hän kertoi, että ei enää pelännyt yhtä paljon kuin ei-kristittynä eläessään. Silloin hän ei uskaltanut edes kävellä yksin pimeässä metsässä demonien pelossa. Glad kertoi olevansa iloinen siitä kristillisestä innosta, joka uusilla kirkon jäsenillä oli.

¹⁵⁶ Kirkkohallinnon kokouksen pöytäkirja 1929, 406 Hha:10., SLSA.

¹⁵⁷ Kaartinen 2004, 68-69.

”Kristityissä täkäläisissä on useita, jotka näkevät oloissaan Jumalan armon voimaa paljon enemmän kuin me. Emme sitä näe, kun emme tunne kyllin heidän elämäänsä pakanuudessa. Heidän puheissaan saamme sitä välillä kuulla.”¹⁵⁸

Tämänkaltaiset rohkaisevat esimerkit olivat tärkeitä todistuskappaleita lähetyksen voimasta vaikeina aikoina.

Päinvastaisia esimerkkejä paikallisten innostuksesta kristinuskoon löytyi lukemattomia. Esimerkiksi lähetti Syrjä pahoitteli sitä, miten tylsämielisiksi nälkä oli ihmiset saanut. Harva jaksoi innostua mistään ja kirkonkäyntikin oli kärsinyt ihmisten puutteesta. Kuulijoiden raukeuden lisäksi, myös saarnaajat olivat hänen mielestään väsyneitä. Lähetti Björklund taas kertoi harvassa kodissa enää luettavan Raamattua tai pidettävän yhteisiä aamu- ja iltahartaushetkiä.¹⁵⁹ Nälän ollessa ihmisillä päällimmäisenä mielessä kristillisyyteen kuuluvat rutiinit väistyivät varsin nopeasti. Ruuan etsiminen ohitti kirkossa käymisen ja hartaushetket. Kristinuskon ulkoisiin traditioihin kuuluvat käytännöt olivat paikallisille vielä uusia ja siten he eivät ehkä olleet kiinnittyneet näihin tapoihin samalla tavalla kuin vanhoihin ei-kristillisiin traditioihin.

Osa suomalaisista piti tilannetta hyvänä ja vaikeiden aikojen näyttävän, kenestä oli kristityksi ja kenestä ei. Lähetti Lehto kertoi ilolla seuranneensa, että kaikki eivät langenneet takaisin ei-kristillisiin tapoihin, vaikkakin useita oli pitänyt erottaa. Myös takaisin pyrkijöitä oli löytynyt joitakin.¹⁶⁰ Katsantokannassa löytyi henkilökohtaisia eroja, samalla tavalla kuin ihmisissä on optimisteja ja pessimistejä. Osa näki tilanteen valoisan puolen ja sen, että koettelemus oli vain jyvien seulomista akanoista, osa taas oli hyvin pettynyt siihen, että seurakunta menetti niin paljon jäseniään.

Vaikka tumma iho tuntui tekevän suomalaisten lähettien silmissä ihmiset eriarvoisiksi, luin monia esimerkkejä siitä, että ambo, joka oli hyvä kristitty, sai tällä ansiolla suurta arvostusta. Tosin vertaisuudesta tuskin voidaan puhua. Esimerkiksi Karin Hirn kertoi vuolain sanoin siitä, miten hyvin uudet kirkon jäsenet osasivat ilmaista Jumalan sanaa.

¹⁵⁸ Stenbäckin kokoelma 1929, 603 Hp XXXIII:1, SLSA.

¹⁵⁹ Syrjän vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA; Björklundin vuosikertomus 1929, 408 Hha:11, SLSA.

¹⁶⁰ Lehdon vuosikertomus 1930, 410 Hha:11, SLSA.

*”...näillä mustilla opettajilla on paikkansa Jumalan valtakunnan viinitarhatyössä. Niin monesti osaavat he niin osuvasti selittää Jumalan valtakunnan salaisuuksia yksinkertaisille ihmisille. Me ”valkoiset” emme koskaan osaa niin mestarillisesti puhua Jumalan sanaa ja selittää Jeesuksen rakkautta. Heille ei ole selityskirjoja, mutta Jumalan Henki vaikuttaa näiden vaatimattomien miesten sydämissä ja selittää heille kirjoitukset.”*¹⁶¹

Hirn erotteli selkeästi ihmiset mustiin ja valkoisiin, kuten tekivät kaikki henkilöt, joiden tekstejä luin. Tekstissä oli kantavana ajatuksena ajatus siitä, että henkilöt joille uskontoa kerrottiin, olivat yksinkertaisia, kuten olivat myös ne ambot, jotka asiasta kertoivat. Siten he olivat periaatteessa samalla tasolla. Erona näillä ihmisillä oli siis se, että toiset olivat ottaneet Jumalan vastaan ja toiset eivät vielä olleet. Mielestäni Hirn kuitenkin ilmaisi tiettyä kunnioitusta näitä kristittyjä amboja kohtaan eli hän näki heissä jotain sellaista, johon Hirn itse ei tulisi yltämään tai pystymään. Siten tämä kommentti oli mielestäni aika poikkeava muuhun lukemaani materiaaliin verrattuna.

4.2.1 Valoa kohti

Ei-kristitty miellettiin 1900-luvun alussa luonnontilassa olevaksi henkilöksi ja siten paheellisuuteen taipuvaiseksi. Ei-kristitty oli syntinen, joka ilmeni rikkomuksina esimerkiksi kymmentä käskyä vastaan. Toisaalta myös kristitty oli syntinen samalla tavalla kuin jokainen ihminen oli ainakin periaatteessa aina syntinen. Erotus ei-kristityn ja kristityn välillä liittyi olennaisesti synnin- ja omatunnon käsitteisiin. Ei-kristityllä tätä erottelukykyä ei ollut, kun taas kristitty osasi erottaa oikein ja väärän.¹⁶² Lähetystyön suurin tehtävä olikin opettaa ei-kristityille tapoja ja myös moraalista säännöstöä niin, että heillekin kehittyisi omatunto ja, että he oppisivat kokemaan häpeää näistä ei-kristillisistä elämäntavoistaan.

Suomalaisille lähetystyöntekijöille tuli onni onnettomuudessa vuosien 1929-30 nälänhädässä. Osallistuminen patotöihin toi suomalaiset uudenlaisten mahdollisuuksien eteen. Töihin osallistui monissa eri pisteissä Ambomaalla koko sen alueen väestö, joten joukossa oli paljon potentiaalisia käännytettäviä aivan eri mittaluokassa kuin aiemmin. Esimerkiksi ennen jauhojen jakamista työläisille pidettiin lähetti Hilma Kupilan mukaan hartauspuhe ja rukous,

¹⁶¹ Hirnin kokoelma 1920-39, 483 Hp IV:1, SLSA.

¹⁶² Varis 1988, 55.

siten kaikki, jotka halusivat jauhoja, tuli osallistua tai ainakin kuunnella kristillistä sanomaa. Olettaisin, että jossain määrin toiminnan kautta pyrittiin välittämään amboille mielikuva, että suomalaisten Jumala tarjosi paikallisille apua ja ruokaa hädän hetkellä. Tilanteita kuvaavat kertomukset viittasivat siihen suuntaan, että avun antamisen eri muotoihin pyrittiin aina liittämään jokin kristillinen elementti. Hilma Kupila kertoikin, että nälänhätä antoi tilaisuuden todistaa Jumalasta sellaisillekin joita ei muuten saanut käsiinsä.¹⁶³ Toisaalta tilanne aiheutti läheteissä huonoa omatuntoa. Vaikka suomalaisille tarjoutuikin tilaisuus saada aivan uusia ihmisiä Raamatun sanoman eteen, osa koki tilanteen kiusalliseksi siitä, että kristittyjä tehtiin jauhokupposella. Esimerkiksi Katri Saarisalo muistutti Jeesuksen sanoneen, että ”Teette ystäviä mammonalla” ja yrittäneensä pitää varoituksen mielessä.¹⁶⁴

Nälänhätä oli suomalaisille hyvin raskasta aikaa. Työ padoilla oli fyysisesti raskasta ja ruokaa ei ollut kenelläkään, myöskään suomalaisilla, riittävästi. Suomalaiset olivat normaalia enemmän niin sanotun perusväestön keskuudessa ja eivät aina kokeneet sitä miellyttäväksi. Kupila kirjoittaa:

”...kyllähän tuolla heidän keskuudessaan hommatessa mieli käy usein apeaksi, kun saa yhtenäen huomata kaikennäköistä valheellisuutta, petollisuutta y.m. semmoista, mitä pimitetty ja pakanallisuudessa harhaileva ihmissydän keksii, mutta juuri se se taas ajaakin sekä Herran että ihmisille Hänestä kertomaan, joka on tullut noita pimeyden töitä näkemään.”¹⁶⁵

Löytyn mielestä länsimaisten suhtautuminen ei-kristittyihin oli värittänyt jopa suoranaishella pelolla. Hänen mukaansa suomalaiset pelkäsivät tätä henkien maailmaa, jossa ei-kristityt elivät. Taustalla oli pelko siitä, että nämä pahat henget voisivat tarttua heihin itseensä. Kupilan kirjoituksessa esiintyi puhetta pimeyden töistä. Tämän kaltaisia valon ja pimeyden ilmaisuja oli Löytyn mukaan runsaasti ei-kristillisyyttä kuvaavissa teksteissä. Kristittyjen mukaan tuolloin, ja luulisin, että näin edelleenkin kuvataan, ei-kristityn elämä oli elämää pimeydessä. Kristityksi tuleminen kuvattiin usein valaistumiseksi.¹⁶⁶ Tämänkaltaisen kerronta tuli esille muun muassa Hirnin kertomassa esimerkissä:

¹⁶³ Kupilan kirje 1929, 486 Hp V:1, SLSA; Kupilan kirje 1930, 486 Hp V:1, SLSA.

¹⁶⁴ Saarisalon vuosikertomus 1931, 410 Hha:11, SLSA.

¹⁶⁵ Kupila 1929, 486 Hp V:1, SLSA.

¹⁶⁶ Löytty 2006, 182.

”Siellä (Ambomaalla) on monella ollut jo nuoruudesta ihmeellinen ikävä ja nälkä sydämessään, joka on pakoittanut heidät valoa hakemaan. Tällöisestä ikävästä kertoi minulle Andreas Ndimuntu. Ja kun hän sitten löysi valon niin antoi hän esikoiselleen iloissaan nimen Kue-tu-sile = Meille valkeni, tai vielä paremmin ”Hän meille valkeni”. ”¹⁶⁷

4.2.2 Käännytetty

Länsimaalaiset tekivät edelleen 1900-luvun alussa tiukan jaottelun itsensä ja ei-kristityiden välille. Suomalaiset lähetystyöntekijät olivat Ambomaalla muuttaakseen ei-kristittyjä ja tuodakseen kristinuskon ja samalla myös länsimaisen sivistyksen Afrikkaan. Mutta muuttiko kristinuskoon kääntyminen lopulta asetelmaan yhtään erilaiseksi? Voisi olettaa, että oikea uskonto ja sen mukana tuoma moraalinen ja ulkoinen muutos teki afrikkalaisesta samanlaisen ja samanarvoisen kuin länsimaisesta ihmisestä.

Löytyn mielestä tämänlainen kahtiajaottelun murtuminen on lähinnä lähetyskirjallisuuden hellimä mielikuva, mutta ei vastannut arkea. Kirjallisuudessa luotiin kuva siitä, että oikeaan uskuntoon kääntyminen ratkaisi moraaliongelmat, kuten muutkin vaikeudet. Arjessa lähetit edelleen kokivat, että ei-kristitty oli aina ei-kristitty ja pohjimmiltaan yhtä moraaliton kristittynä kuin ennenkin.¹⁶⁸

Ajoittain tilanne jopa muuttui siitä, että lähetit pyrkivät haalimaan käännytettäviä siihen, että lähetit pyrkivät tarkastamaan ketä päästivät kirkkoon sisään. Lähetit epäilivät nälkäaikana ambojen motiiveja tulla kristityiksi ja sitä olivatko nämä motiivit kristillisyyden mittapuulla niitä oikeita syitä liittyä kirkkoon. Lähinnä pelko tuli siitä, että maallinen hyvä ajoi henkisen kasvun edelle ja kääntyneiden paremmat vaatteet, luku- ja kirjoitustaito olivat suurempia kannustimia kuin itse uskon sanoman omaksuminen. Vähän vastaavanlaista kuvaa tilanteesta löysin myös Anna Rautaheimon¹⁶⁹ kirjeestä:

¹⁶⁷ Hirnin kokoelma 1920-39, 483 Hp IV:1, SLSA.

¹⁶⁸ Löytty 2006, 182-183.

¹⁶⁹ Anna Rautaheimo toimi sairaanhoitajana Ambomaalla vuosina 1920-29, 1931-46. Peltola 1958, 265.

”Nämä (kaksi tummaihoista evankelistaa) olivat niin pitkällä kristillisyydessään, että toinen välttämättä tahtoi hyljätä vaimonsa ja toinen kyyditä vaimoaan noidan luokse, kun tämä oli sairaana.”¹⁷⁰

Suomalaisten ylläpitämät tiukat kristillisyyden vaatimukset olivat myös eräänlainen ylpeydenaihe. Suomalaiset lähetit ilmoittivat vuosikertomuksissaan toistuvasti siitä, että esimerkiksi katolilainen lähetys kastoï uskontoonsa vähäisemmällä vaatimuksilla. Suomalaisten kertoman mukaan eräskin katolilainen pater: *”...houkuttelee ihmisiä sillä kasteelle, ettei hän vaadi pakanatukasta eikä muustakaan pakanuuden tavoista luopumista.”¹⁷¹* Katolilaisista muovattiin tämänkaltaisilla kommenteille selkärangattomia ihmisiä, jotka olivat häpeäksi omalle uskonnolleen. Suomalaiset saivat esimerkeistä vahvistusta sille, että heillä ainakin oli lähetysseurana parempi moraalï ja he toimivat omaa uskontonsa sanomaa noudattaen tinkimättä sen vaatimuksista. Tärkeänä lähetit kokivat sen, että edes koettelemukset, joita heidän eteensä oli asetettu esimerkiksi kuivuuden ja puutteen muodossa, eivät voineet heidän periaatteitaan horjuttaa.

Lähetit Alhon mielestä moni kristitty oli edelleen sisimmässään ei-kristitty ja uskollinen vanhoille tavoille ja taioille. Hänen mukaansa ambokristittyjen toimia ohjailivat noituuden pelko, joka näkyi varsinkin kuivuuden koetellessa koko maata siten, että paikalliset turvautuivat Jumalan sijaan vanhoihin ei-kristittyihin tapoihin. Nälkäaikaan liittyi Alhon mukaan myös heräävä kansallistunne. Moni ambo julisti velvollisuutta olla uskollisia esi-isien tavoille ja uskomuksille. Tätä kautta ajateltiin huonojen aikojen väistyvän.¹⁷² Tämä oli varsin samanlainen päättelyketju, mitä lähetit itsekin käyttivät. Suomalaisten mielestä Jumala oli suuttunut heihin ja amboihin ja rankaisi nyt kaikkia kuivuudella saadakseen ihmisten mielet taas avoimemmiksi kristinuskolle. Monen paikallisen mielestä tilanne oli taas päinvastainen. Heitä rankaistiin nälänhädällä, sillä ambot olivat hylänneet vanhat tapansa ja vaihtaneet vanhan uskonsa kristinuskoon. Siten esi-isät olivat suuttuneet ja nyt oli tarpeen lepytellä henkiä hyvän sadon saamiseksi.

Paikallisten kristittyjen kuvaaminen kielteisessä sävyssä ei ollut ainoa näkökanta, sillä useissa kirjeissä oli paljon kuvailua siitä, miten vasta kirkkoon liittyneet jäsenet olivat innostuneita

¹⁷⁰ Otilia Stenbäckille saapuneet kirjeet, 1938, 603 Hp XXXIII:1, SLSA.

¹⁷¹ Järvisen vuosikertomus 1929, 409 Hha:11, SLSA.

¹⁷² Yleiskatsaus Ambomaalle 1929, 406 Hha:10, SLSA.

uudesta uskosta aidosti ja halusivat palavasti oppia lisää. Tämänkaltaiset tarinat olivat varmasti aivan todellisia, mutta taustalla saattoi olla vaikuttimena halu vakuuttaa, että lähetystyö todella oli saavuttanut jotain ja siksi kirjeissä painopiste oli näillä positiivisilla tapahtumilla. Opettaja Suoma Hirvonen kertoi kuinka opettajakurssilla miesoppilaat ottivat kaiken opetuksen vastaan ilolla ja olivat ”*kuin lapsia tietämättömydessään*”. Hän jatkoi, että miehet tyytyivät vähään, söivät omia eväitä ja nukkuivat kuka missäkin. ”*He tyytyvät muruihin, jotka rikkaiden pöydiltä putoavat...*”¹⁷³ Tällä kuvauksella Hirvonen halusi korostaa sitä pyyteettömyyttä, mikä oli näiden oppilaiden mielissä ja nimenomaan maallisen hyvän hylkäämistä henkisen hyvän saavuttamisen halussa.

4.3 Toveri

On naiivia ajatella, että kaikki lähetit olisivat ajatelleet kaikista afrikkalaisista ja amboista yhtenevästi samalla tavalla ja, että afrikkalaiset olivat kaikki jollain lailla huonompia tai moraalittomia. Tutkimuskirjallisuuden antama kuva länsimaalaisten ja lähetystyöntekijöiden suhtautumisesta afrikkalaisiin oli kuitenkin suhteellisen yksipuolinen.

Lukiessani suomalaisten kirjoittamia kirjeitä ja vuosikertomuksia kuivuuden ajalta, löysin toisenlaisen näkökulman aiheeseen. Yleinen asenne afrikkalaisia kohtaan oli suomalaisillakin paheksuva, mutta oli myös poikkeuksia. Nämä toveruuden ilmaisut olivat tietenkin yksittäistapauksia, mutta huomaamisen arvoisia.

Osa luonteenpiirteistä, jotka monesti liitettiin tummaihoisiin ihmisiin, kuten muun muassa musikaalisuus ja hyvä tanssitaito, sisälsivät käänttöpuolensa. Nämä olivat lahjakkuuksia, jotka miellettiin helposti ominaisiksi kaikille tummaihoisille eli niistä tuli samalla stereotyyppisiä ominaisuuksia. Tällä kategorisoinnilla luotiin se mielikuva, että kaikki tummaihoiset olivat viihdyttäjiä ja nimenomaan valkoisten viihdyttäjiä.¹⁷⁴ Viihdyttäminen oli hyväksyttyä, mutta tietynlaista sivistystä vaativat roolit olivat länsimaalaisille ja valkoisille vaikeampia pitää ansaittuina.

¹⁷³ Hirvosen kirje 1935, 486 Hp:V, SLSA.

¹⁷⁴ Kaartinen 2004, 93.

Tämänkaltaisista aiheista keskusteltiin lähettien kesken. Suhtautumistapoja oli useita ja nämä näkemuserot saivat aikaan kiivastakin keskustelua suomalaisten välillä. Esimerkiksi paikallisten sopivuudesta saarnaamis- tai opettamistehtäviin väiteltiin useaan otteeseen lukemissani lähteissä. Aihe oli mielestäni osuva, kun sitä vertaa teoriaan siitä, voiko tummaihoisen olla uskottava niin sanotussa sivistystä vaativissa tehtävissä. Lähetti Alho kritisoi Liljebladin¹⁷⁵ näkemystä hallintokunnan kokouksessa:

*”Kirkkoherra Liljebladin väite, että meikäläinen nuorikin lähetti ilman muuta olisi opetuksessa pätevämpi kuin maakalainen, on mielestämme liian ylimalkainen ja meikäläisen yli- ja maakalaisen aliarviointia. Jos nuori, kieltäkin vielä heikosti taitava lähetti katsoo jonkun maakalaisen itseään kykenevämmäksi mainittuihin tehtäviin, on se oikeaa kristillistä nöyryyttä ja asiain tilan oikeaa arviointia.”*¹⁷⁶

Nälänhätä oli kiistelystä aikoihin ohittanut jo terävimmän kärkensä ja saarnatyöhön tarvittiin taas entiseen malliin paljon osaavia ja uusia kasvoja. Alhon mielipide osoitti, että hän pystyi antamaan arvoa paikallisten kyvyille. Me-muoto lainauksessa kertoi, että kokouksessa Alhon taakse asettui useampikin lähetti. Valitettavasti muita nimiä ei eritelty kyseisen asian kohdalla. Lausunnollaan lähetti Alho teki selväksi, että paikallinen pystyi hänen mielestään hoitamaan annetun työn paremmin kuin suomalainen. Kommentti kertoi arvostuksesta paikallisia kohtaan ja myös katsantokannan avoimuudesta antaa tunnustus tummaihoiselle ihmiselle senkin uhalla, että samalla hän asettui valkoista työkaveriaan vastaan.

4.3.1 Vierelläkulkija

Koulutyö oli keskeinen osa lähetystyötä ja siinä oppilaiden ja opettajien välille ehti syntyä pitempiaikainen tuttavuus. Tyttökoulu kesti useita vuosia ja monesti päättyi kasteeseen ja kristityksi tulemiseen. Opettajien kertomuksissa oppilaista välittyi, ei ehkä tasaveroinen, mutta kuitenkin äidillisen välittävä ja rakastava suhde. Esimerkiksi Hilma Kupila kertoi rakastavansa ”*rasavillejänsä*” hyvin paljon:

¹⁷⁵ Karl Liljeblad toimi lähetysaarnajana Ambomaalla vuosina 1900–08, 1912–19, lisäksi hän kävi alueella tutkimusmatkalla vuosina 1930–31. Peltola 1958, 262.

¹⁷⁶ Hallintokunnan kokouksen pöytäkirja 1933, 420 Hha:12, SLSA.

*”vaikka minun on virkani puolesta usein täytyy olla hyvin arvokkaan näköinen, jotta voin säilyttää valtani tuon suuren lapsilauman yli, joista olen edesvastuussa yötä päivää.”*¹⁷⁷

Miina Anttila kertoi myös kasvateistaan ylpeydellä. Anttilan mukaan oli liikuttavaa nähdä miten lapset kävivät taistelua ruuan puolesta ahkeroimalla suorastaan ylivoimaisilla ponnistuksilla pelloilla.¹⁷⁸ Anttila ei siis suinkaan moittinut lapsia laiskuudesta, mikä olisi ehkä ollut tyypillisin suhtautumistapa afrikkalaista kohtaan. Sen sijaan hän antoi täyden tunnustuksen lasten uurastukselle ja oli ylpeä siitä, miten oppilaat pyrkivät omia voimia säästelemättä hankkimaan ruokaa koululle.

Kena on käsitellyt tutkimuksessaan tapoja, joilla länsimainen ihminen antoi arvoa afrikkalaiselle. Yksi keskeinen arvonannon lähde oli vieraanvaraisuus. Varsinkin Ambomaan kristittyjen kotien lämmin ja ystävällinen suhtautuminen vieraisiin oli asia, joka sai arvostusta. Vieraanvaraisuus oli hyve, joka katsottiin olevan paremmassa käytössä Afrikassa kuin esimerkiksi Suomessa. Tosin tässäkin oli kääntöpuoli ja Kena kertoo, että asia ilmaistiin niin päin, että ystävällisyys oli niin lämmittävää, että se lähes sai unohtamaan afrikkalaisen epämiellyttävän ulkoasun.¹⁷⁹

Yhden kuvauksen tästä tunnelmasta kertoi lähetti Hopeasalmi. Hän kirjoitti saarnamatkoistaan eri kulmakuntiin. Hopeasalmen mukaan illat olivat ihmeellisiä. Pimeä tuli nopeasti ja paikalliset kerääntyivät mielellään nuotion ympärille viettämään iltaa ja keskustelemaan. Yöksi muutama paikallinen jäi nukkumaan hänen turvakseen ja seurakseen nuotion ympärille.¹⁸⁰ Hopeasalmen kerronta oli sävyiltään lämmin ja tekstistä luin iloa sekä ystävällisyyttä paikallisia amboja kohtaan. Hänellä oli selkeästi vilpitön halu auttaa ihmisiä heidän mieltä askarruttavissa ongelmissa keskustelun keinoin.

Hopeasalmen tarina kertoi siis pohjimmiltaan tilanteesta, jossa länsimaalainen lähetti koki paikallisten taholta ystävällisyyttä ja lähetti taas vastavuoroisesti kiitollisuutta vieraanvaraisuudesta ja miellyttävästä illasta yhdessä hyvässä seurassa. Toisaalta oli selvää, että hän asetti itsensä valkoisena paikallisten yläpuolelle. Tästä kertoi hänen tyytyväisyytensä siihen, että juuri valkoisen miehen saapuminen kylään aiheutti niin paljon huomiota. Hän

¹⁷⁷ Kupila, 1925, 486 Hp V:1.

¹⁷⁸ Anttilan vuosikertomus 1931, 414 Hha:11, SLSA.

¹⁷⁹ Kena 2000, 289.

¹⁸⁰ Hopeasalmen vuosikertomus 1933, 417 Hha:12, SLSA.

identifioi itsensä erilleen amboista ja myös korkeampaan asemaan, mutta vaikka taustalla olikin tämänkaltainen hierarkia, mielsin tämän kommentin selkeästi poikkeavaksi juuri sen myönteisen sävyn vuoksi.

4.3.2 Avunantaja

Toinen iso työsarka lähetystyössä oli terveydenhoidon järjestäminen ja sairaaloiden rakentaminen. Lääkäreiden ja hoitajina toimivien lähettien kirjeenvaihto oli aivan oma ryhmänsä lähteiden joukossa ja yksityiskohtaista sen vuoksi, että lääkäreitä ei ollut joka asemalla ja apua erilaisiin tapauksiin pyydettiin ja kerrottiin kirjeitse. Näissä kuvauksissa tuli mielestäni hyvin esille uhrautuneisuus toisen puolesta ja välittäminen, huolimatta siitä, että se toinen olikin afrikkalainen.

Lääkäri Anni Melanderin kirjekokoelmissa oli hänelle saapuneita kirjeitä. Eräs oli Lindalta, jonka sukunimestä minulla ei ole tietoa, mutta ilmeisesti kyse oli suomalaisesta sairaala-apulaisesta. Kirjeessä hän kertoi huolestaan potilaita kohtaan ja ilmaisi varsin vuolaasti halunsa auttaa heitä. Monet kuvauksista olivatkin varsin karmivia, sillä tähän aikaan varsinkin ei-kristityt potilaat viimeiseen asti pidettiin paikallisen noidan hoidossa ja vasta viimeisessä hädässä tuotiin lähetysaseman sairaalaan. Nälänhätä ei muuttanut tilannetta vaan, jos mahdollista, pahensi sitä. Kuivuuden ollessa pahimmillaan, ei paikallisilla ollut esimerkiksi varaa maksaa normaaliin tapaan hoidosta ja siten hoitoon ei välttämättä edes hakeuduttu.

”Eilen illalla meille tuotiin mies joka oli pudonnut kaivoon ja siinä sai pahan vahingon: toinen kiveksistä riippui ”kannattimen” päässä...Ensimmäinen ajatukseni oli katkaista kaikki ”riipputimet”, mutta August kauhistui; että aiotko ”kuohia” miehen. Hän tuli apuun...työnsi A. ne sisään ja sitten alkoi neulominen, joka oli niin vaikeaa, kun ”sisälmykset” aina pullistuivat ulos. Ihan siinä itku tuli; väsymystä vaan. Kovaa työtä se on ”maallikolle”, hikipisarot siinä vuotivat kyynelten kanssa.”¹⁸¹

Teksti kuvasi elävästi sitä epäitsekästä auttamisen halua, jota esimerkiksi tämän tarinan kertoja osoitti toista, afrikkalaista, kohtaan. Voisin kuvitella, että tilanne aiheutti tarinan

¹⁸¹ Melanderin kokoelma 1928-41, 521 Hp XX:1, SLSA.

kertojalle epämukavan olon. Kyse oli kuitenkin kristillisen kasvatuksen saaneesta naisesta, sekä afrikkalaisesta miehestä ja arkaluontoisesta alueesta. Tuskin kertoja oli koti-Suomessa kuvitellut joutuvansa tämänkaltaiseen tilanteeseen ja mielestäni hän osoitti kerronnallaan oman itsensä ”likoon laittamista” toisen puolesta. Hän kertoi olleensa väsynyt, joka oli ehkä seurausta pitkistä työvuoroista ja kuivuuden aiheuttamasta heikkoudesta, mutta saattoi johtua monesta muustakin seikasta. Hän koki itsensä epävarmaksi ja neuvottomaksi, mutta kuitenkin säilytti toimintakykynsä sen sijaan, että olisi esimerkiksi kieltäytynyt tehtävästä vedoten vaikka sen epämiellyttävyyteen. Toki tarinassa oli turvana myös kristitty mies, Albert, eli jonkinlainen neuvoja tai edes moraalinen suoja oli tilanteessa taattu.

Teksteissä välittyi halu saada sairaalan olot potilaille mahdollisimman viihtyisiksi. Esimerkiksi sairausmajat oli pyritty tekemään paikallisille tutunoloisiksi niin, että majojen muoto oli pyöreä, katto matala ja majassa oli paikka jossa laittaa tuli lämmittimeksi. Ymmärsin, että sairaalassa oli nimenomaan tehty myönnytyksiä ambojen tottumusten mukaan niin, että heitä ei pakolla yritetty istuttaa länsimaiseen muotiin kaikilta osin. Tästä esimerkkinä olivat sängyt, joissa paikalliset eivät osanneet nukkua sillä tippuivat niistä pois, lisäksi tyynyjen tilalle lopulta annettiin tiiliskivet tai puut, sillä tämä oli paikallisten potilaiden tottumus.¹⁸²

Miettisen mielestä lännen ja afrikkalaisten suhteet eivät voineet kehittyä läheisimmiksi luottamuspuolan takia. Lännessä miellettiin oma asema afrikkalaisia korkeamalle tasolle kulttuurisesti, sekä uskonnollisesti ja siten luottamus yleensä ottaen oli mahdotonta. Koska luottamusta ei juuri ollut, ei siten voinut olla myöskään perustaa kunnioitukselle.¹⁸³ Yleisellä tasolla olen itse aivan samaa mieltä Miettisen kanssa, mutta yksilöiden tasolla oli mielestäni esimerkiksi Ambomaalla olemassa mahdollisuus toveruudelle, joka piti sisällään sekä luottamuksen, että molemmin puolisen kunnioituksen.

¹⁸² Hirnin kokoelma 1920-39, 483 Hp IV:1, SLSA.

¹⁸³ Miettinen 2005, 150.

5 Siirtomaahallinto ja lähetystyö

5.1 Suomalaiset apua antamassa

Lounais-Afrikan hallitus kävi keskustelua suomalaisten lähetystyöntekijöiden kanssa Ambomaan oloista ja vuosiraportin tekoa varten suomalaiset, kuten myös muut alueella työskentelevät lähetysseurat, lähettivät tilannekertomuksensa hallitukselle. Vuosiraportit toimitettiin eteenpäin Kansainliitolle. Raporteissa suomalaiset asetettiin omaksi luvukseen, erilleen muista lähetysseuroista alueella, sillä kuten hallitus kertoikin, olivat suomalaiset olleet Ambomaalla kaikkein kauimmin tekemässä lähetystyötä. Suomalaisten asema oli tunnustetumpi ja vakaampi kuin muiden lähetyksien ja tämä tuli esille raporteissa. Suomalaisten kohdalla muistettiin aina mainita se, että vaikka muut lähetysseurat olivatkin onnistuneet etenemään työssään, oli heillä silti pitkä matka kurottavana suomalaisiin nähden. Jonkinlaisesta erottelusta kertoo myös se, että suomalaiset olivat raportissa The Finnish Mission sen sijaan, että heitä olisi kutsuttu esimerkiksi luterilaisiksi. Muita lähetyksiä taasen kutsuttiin aina uskontokuntansa mukaan The Anglican Missioniksi ja The Catholic Missioniksi. Suomalainen lähetys oli ollut pitempiaikaisessa ja tiiviimmissä suhteessa hallitukseen ja heidät identifioitiin maana, kun taas muut enemmänkin yleisinä uskontokuntina.

Raporteissa mainittiin, että suomalaisten pitkäaikaisen työn vaikutus oli nähtävissä amboissa, joiden koulutustaso oli korkeampi kuin paikallisilla esimerkiksi Kaokoveldissa tai Okavangossa, jotka olivat lähialueita ja muiden lähetyksien vaikutusalueita. Ambot myös pukeutuivat eurooppalaisemmin ja olivat omaksuneet eurooppalaisia ideoita.¹⁸⁴ Tämä oli toisaalta aivan luonnollista, sillä mainituilla lähialueilla paikalliset eivät olleet kosketuksissa yhtä pitkään länsimaalaisiin kuin ambot, joten muutoksiakaan kulttuuriin ja tapoihin ei ollut päässyt kehittymään.

Lounais-Afrikan siirtomaahallinnon vuosiraportissa oli havaittavissa huolestumisen merkkejä jo vuonna 1928. Ambomaata oli kohdannut kuivuus, sillä normaalit kesään sijoittuvat sateet

¹⁸⁴ League of Nations, Documents and Publications 1919–46: South West Africa Mandates – via reel 22. Report Presented by the Government of the Union of South Africa to the Council of the League of Nations Concerning the Administration of South West Africa for the Year 1928. Käytän raportista tästä lähtien muotoa South West Africa Mandates. South West Africa mandates 1928, 53, 57.

eivät olleet tulleet täysimittaisina. Tämä näkyi karjan kuollessa kuivuuteen ja myös ambojen ruokavarastot olivat alkaneet huveta. Ensi hätään administraattori oli lähettänyt alueelle ruoka-apua. Sekä avun, että lisääntyneiden sateiden avulla tilanne oli pelastettu tällä erää vuosiraporttien mukaan, mutta jatkoa ajatellen oli kuivuuden kehitystä tarkkailtava.¹⁸⁵

Seuraavana vuonna kuivuus vain paheni sateiden jäädessä tulematta. Ruoka-apua lähetettiin jälleen, mutta sen jakaminen alueen yhteisöille tuotti hallitukselle vaikeuksia huonojen kulkuyhteyksien takia. Ambomaalle lähetettiin hallituksen toimesta lopulta the Director of Works etsimään sopivia kohteita dammeille¹⁸⁶. Tässä vaiheessa dammeja oli tarkoitus rakentaa kuusi kappaletta hädänalaisille alueille. Dammien avulla ihmisille pystyttäisiin antamaan töitä ja myös jakamaan ruoka-apua keskitetymin. Vuoden 1930 tilanne oli vain edellisiä pahempi, sillä aiempien vuosien ruokavarastot olivat jo koko Ambomaalla tyhjentyneet ja uutta satoa ei saatu riittävästi kuivuuden takia. Administraattorin vuosiraporteissa kerrotaan, että dammitöitä pyrittiin lisäämään, kuten myös ruoka-avun lähettämistä Ambomaalle. Vuoden 1930 lopulla dammeja olikin jo yhteensä 20 kappaletta Ondongassa ja 12 Ukuanyamassa.¹⁸⁷ Tämä osoittaa, että hätäaputyöt oli huomattu tehokkaiksi.

Suomalaiset olivat tyytyväisiä, kun hallitus osoittautui aktiiviseksi kriisitilanteessa. Esimerkiksi lähetti Alho painotti, että hallituksen oli täytyntä tehdä suuria uhrauksia ambolaisten auttamiseksi. Hän kertoi vuonna 1930 jopa 14 000 ihmisen saaneen päivittäisen ruoka-annoksensa hallituksen antaman avun kautta. Alho koki yhteistyön hallituksen kanssa kannattavaksi ja mainitsi erikseen, että suomalaisten avustuksesta korvauksena ”on hallitus puolestaan suonut lähetystyöntekijöille mainituilla asemilla sen ilon, että ovat saaneet jakaa sokeille ja rammoille usean säkin kk:ssa vapaana avustuksena.”¹⁸⁸

Lähetti Alhon suhtautuminen on yllättävänkin positiivinen ottaen huomioon sen, että keskimäärin lähetit suhtautuivat pienellä varauksella hallituksen toimiin. Myönteiseen asenteeseen vaikutti ehkä se, että Alho koki hallituksen tarttuneen nopeasti ja tehokkaasta uhkaavaksi käyneeseen tilanteeseen. Koska tässä vaiheessa ei jatkosta ollut vielä tietoa ja

¹⁸⁵ South West Africa mandates 1929, 28.

¹⁸⁶ Dammien avulla tarjottiin paikalliselle väestölle hätäaputyötä. Dammit olivat eräänlaisia patoja tai kuoppia, joiden tarkoitus oli kerätä sadevesi säilöön. Siiskonen 1998, 231.

¹⁸⁷ South West Africa Mandates. South West Africa mandates 1929, 59; South West Africa mandates 1930, 70–71.

¹⁸⁸ Alhon vuosikertomus 1930, 410 Hha:10, SLSA.

moni uskoi kuivuuden olevan minä hetkenä hyvänsä menneisyyttä, oli helppo uskoa nälänhädän hoituneen näillä hallituksen toimilla. Myöhemminhän tilanne paikoitellen paheni ja osittain hallituksen avustuksetkin jäivät vähiin eli avun riittämättömyys tuli selkeämmin esille kriisin pitkittyessä¹⁸⁹. Lähetti Alhon kirjeen sävystä nousi esille halu parantaa Suomen Lähetysseuran näkemystä siirtomaahallinnosta. Hän antoikin myönteisen mielipiteen näkyä vuosikertomuksessaan:

*”Hallituksen ponnistuksille ambokansan pelastamiseksi nälkäkuolemalta on lähetyksenkin taholta nyt annettava täysi tunnustus...Tämä hallituksen uhraus ambolaisten hyväksi tuntuu sitäkin suuremmalta, kun Lounais-Afrikan valkoinen asujamisto, ja sen mukana hallitus itsekin, ovat nykyään kuivuuden takia suuressa puutteessa.”*¹⁹⁰

Vallitseva kuivuus oli aiheuttanut suomalaisille ongelmia ja lähetysjohtaja Tarkkanen oli kertonut hallitukselle kriisin halvauttaneen lähetystyön. Tämä oli vuonna 1928. Myöhemmin administraattori raportoi suomalaisten etenevän työssään energisellä tavalla. Suomalaiset olivat onnistuneen vakiinnuttamaan asemiaan eri alueilla ja olivat pystyneet jatkamaan työtään jo perustetuissa kouluissa ja sairaaloissa ahkerasti, vaikka ajat olivatkin vaikeat. Vuonna 1930 kerrottiin, että suomalaiset jopa laajensivat toimintaansa. Laajennus tehtiin Kaakoveleihin, jonne lähetettiin yksi lähetystyöntekijä. Myös Okavangossa lähetystyö oli aluillaan ja pikkuhiljaa menossa eteenpäin.¹⁹¹ Mainittu edistyminen kerrottiin myönteisessä mielessä. Kerronta raportissa lähenteli tyytyväisen ”isän” kertomusta maailmalla menestyvästä lapsestaan.

Vuoden 1930 siirtomaahallinnon raportissa kerrottiin dammitöitä valvoneen paikanpäällä aluksi kolme eurooppalaista poliisia, mutta tarpeen kasvaessa päätettiin palkata avuksi myös paikallisia. Paikalliset osoittautuivat luotettaviksi ja hyviksi työssään, joten tämä kokeilu onnistui mainiosti. Siirtomaahallinnon raporteissa ei muilta osin mainittu yksityiskohtaisesti dammitöiden käytännön järjestelyistä. Vuosiraporteissa ei mainittu myöskään lähetystyöntekijöiltä saatua apua dammitöiden organisoimisessa. Suomen Lähetysseuran lähteistä tuotetussa tutkimuskirjallisuudessa taas kerrotaan suomalaisten olleen merkittävässä

¹⁸⁹ Alavan vuosikertomus 1931, 414 Hha:10, SLSA.

¹⁹⁰ Alhon vuosikertomus 1930, 410 Hha:10, SLSA.

¹⁹¹ South West Africa mandates 1928, 54, 58, 59.

roolissa dammitöiden ja ruoka-avun jakamisessa sekä organisoinnissa Ambomaalla¹⁹². Myös suomalaisten omat vuosikertomukset Lähetysseuralle antoivat ymmärtää, että he olivat merkittävässä roolissa dammitöiden järjestämisessä. Tämä ei kuitenkaan tullut ilmi hallinnon vuosiraporteissa eikä edes suomalaisten itse kirjoittamista osioista, joita oli liitetty muun raportoinnin yhteyteen.¹⁹³ Ehkä Lounais-Afrikan hallitukselle tämä seikka ei ollut merkittävä tai erityismaininnan arvoinen tai ehkä hallitus ei halunnut raportoida saamastaan avusta lähetysseurojen puolelta. Vuosiraporttien yleinen sävy antoikin ymmärtää administraattorin olleen enemmän avun antaja kuin vastaanottaja. Taho, jolta muut pyytävät avustuksia ja jolta kiitellen otetaan annettu apu vastaan.

”Lounais-Afrikan hallitus avunantajana” -näkemystä tuki myös ote suomalaisten lähettämästä vuosikertomuksesta Lounais-Afrikan hallitukselle vuonna 1930. Tässä he kiittivät hyvin onnistunutta yhteistyötä administraattorin kanssa, sillä administraattori oli auttanut niitäkin paikallisia, jotka eivät voineet tehdä työtä. Tämä oli aiheuttanut paljon ylimääräisiä kustannuksia ja vaivoja hallitukselle, mutta suomalaiset totesivat, että myös palkkio oli hyvä: *”The Administration of South West Africa can stand before God and the world with a good conscience”*. Tällä eleellä suomalaiset uskoivat administraattorin pelastaneen monia ihmisiä ja ennen kaikkea voittaneen paikallisten kunnioituksen. Tulokset näkyivät tilastoissa, jotka osoittivat, että vaikka nälänhätä oli ollut pahin juuri tänä vuonna, niin silti kuolleisuusluvut olivat lähteneet laskuun seurakunnissa. Edellisenä vuonna 1929 kuolleita oli ollut 283 ja kuluneena vuonna 232.¹⁹⁴

Myös suomalaisten vuosikertomukset Suomen Lähetysseuralle olivat pääasiassa kiitteleviä, kun kyse oli hätäaputoista, ja antoivat hallitukselle tunnustuksen sen tekemästä työstä eli sävy oli sama kuin mitä hallitus antoi Kansainliiton ymmärtää. Esimerkiksi lähetti Petäjällä oli muistoissa vielä vuoden 1915–1916 nälänhätä ja hän oli hyvin iloinen siitä, että avunsaantimahdollisuudet olivat nyt toiset. Petäjä kiitteli myös hallituksen yksittäistä edustajaa Ambomaalla, Herra McHughia, joka oli koettanut parhaan kykynsä mukaan lievittää nälkää järjestämällä eri puolille amboyhteisöä hätäaputoita ja ruoka-apua.¹⁹⁵

¹⁹² Muun muassa: Siiskonen 1998, 231.

¹⁹³ South West Africa mandates 1930, 71.

¹⁹⁴ South West Africa mandates 1930, 87.

¹⁹⁵ Petäjän vuosikertomus, päiväämätön, mutta todennäköisesti vuodelta 1930, 410 Hha:10, SLSA.

5.2 Kiistanalainen koulu

Suomalaisen lähetysseuran johtamia kouluja ei ollut tilastoitu vielä vuoden 1928 raportissa. Syy tähän oli se, että koulujen opetusohjelma ei täyttänyt Lounais-Afrikan hallituksen vaatimuksia ja niitä ei siten voitu luokitella varsinaisiksi kouluiksi. Ongelmana oli se, että opetusohjelmassa annettiin liikaa painoarvoa uskonnolle ja koulut olivat administraattorin mielestä lähinnä sunnuntaikoulutyypisiä. Vuonna 1929 suomalaisten johtamat koulut näkyivät tilastoissa muiden lähetysseurojen koulujen kanssa, mutta tähänkin oli laitettu huomio opetuksen sisällöstä. Huomautuksessa todettiin, että suomalaiset vaativat, että opetuksesta tuli 90% olla uskonnollisluonteista. Suomalaisten hallinnoimien koulujen osuus Ambomaalla oli ehdottomasti suurin, joten ehkä näiden koulujen poisjättäminen tilastoista olisi vääristänyt totuutta liikaa. Vuonna 1929 suomalaisten johtamia kouluja oli Ambomaalla 181, kun taas katolilaisilla oli 5 ja anglikaaneilla 4 koulua.¹⁹⁶ Ilmeisesti tämä koulukysymys oli kuitenkin hiertänyt suomalaisten ja Lounais-Afrikan välejä, sillä vuosiraporteista huomasi hallituksen pitäneen suomalaisten vaatimuksia omaan opetusohjelmaan liioiteltuina ja, että tämä seikka osoitti itsepäisyyttä ja joustamattomuutta suomalaisten taholta.¹⁹⁷

Lounais-Afrikan hallitus oli kuitenkin vuonna 1928 raportissaan Kansainliitolle iloinen suomalaisten nopeasta työn laajenemisesta. Työn eteneminen oli nopeaa, joka näkyi varsinkin uusien koulujen avaamisena uusille alueille ja henkilöstön kaksinkertaistumisena viimeisen viiden vuoden sisällä. Muutkin lähetysseura olivat edenneet toiminnassaan, mutta olivat silti suomalaisia paljon jäljessä. Lähetystyön edistämistä rohkaisi myös suomalaisten hallitukselta saama tuki. Tuki koski vain työkoulua Onguedivassa, sekä opettajakoulutusta Oniipassa.¹⁹⁸ Muu suomalaisten antama koulutus oli sen luontoista, että näihin kohteisiin tukia ei voitu myöntää. Tällä opetuksen luonteella tarkoitettiin uskonnon suurta osuutta kouluissa. Hallitus halusi kuitenkin korostaa vuosiraportissaan, että tuet olivat todiste siitä, että administraattori pyrki rohkaisemaan tämänkaltaista käytännön koulutusta. Työkoulussa olikin hallituksen mielestä edetty hyvin. Omana erillisenä mainintanaan valiteltiin lähetti Koivun¹⁹⁹ lähtöä takaisin Suomeen. Hän oli perustanut tämän työkoulun ja toimi koulun johtajana, mutta oli

¹⁹⁶ South West Africa mandates 1929, 52–53, 58.

¹⁹⁷ South West Africa mandates 1929, 52–53, 58.

¹⁹⁸ Työkoulu Onguedivassa oli perustettu vuonna 1926, kun taas Oniipan opettajaseminaari oli saanut alkunsa jo vuonna 1913. Kena 2000, 210.

¹⁹⁹ Kalle Koivu toimi lähetystyöntekijänä Ambomaalla vuosina 1904–17, 1921–29 ja 1936–47. Peltola 1958, 263.

nyt joutunut jättämään paikkansa terveystyönsä takia. Häntä pidettiin energisenä ja osaavana organisoijana.²⁰⁰

Kouluasia kiristi suhteita ja vaikutti siihen, että suomalaiset lähetit joutuivat hankalaan välikäteen Suomen Lähetysseuran ja toisaalta siirtomaahallinnon vaatimusten välissä. Lähetysjohtaja Matti Tarkkasen ja koulutuksesta vastanneen lähetti Lehdon välillä oli varsin tiukkasanaista kirjeenvaihtoa. Lehdon kanta oli se, että hallituksen ”kouluavustuskielto” johtui heidän omista kouluistaan, eikä siitä, että hallitus olisi ylipäänsä vastahakoinen avustamaan kasvatustyötä Ambomaalla. Hänen mielestään koulut edustivat liikaa suomalaista koulumallia, mikä taas ei hänen mielestään ollut osoittautunut toimivaksi Ambomaan oloissa. Tämän takia olisi siis ollut hyödyllistä ottaa esimerkkiä siirtomaavaltojen osaamisesta eli oppia tulisi hankkia englantilaisilta tai saksalaisilta.²⁰¹

Tarkkanen vaikutti varsin tyytymättömältä siihen, että lähetystyö joutui ottamaan huomioon hallituksen mielipiteet. Vuoden 1928 lopulla hän kirjoitti Lehdolle, että kouluavustuksia tulisi hakea uudelleen ja uudelleen, sillä hallituksen rahallinen tuki oli todella tärkeää toiminnan kannalta. Hän myös ilmaisi ymmärtävänsä, että hallitus voi halutessaan ilmaista velvoitteita koulutoiminnalle, vaikkei niitä vielä ollutkaan määrännyt. Reilu vuosi tämän jälkeen vuoden 1930 alussa Tarkkasen kanta oli hyvin erilainen. Lähetysjohtajan mielestä oli ”lapsellista” pelätä näiden avustusten menettämistä opetuksen sisällön takia, sillä avustus oli rahallisesti niin pieni. Tämän takia hän katsoi, ettei ”...meidän sen tähden kannata antaa hallituksen sitoa meidän käsiämme niin kuin he tahtovat. Meidän tulee muodostaa koulumme semmoisiksi, mitä pidämme Ambokansalle sopivina.”²⁰²

Kirjeiden sävy oli loukkaantunut ja jopa aggressiivinen. Esimerkiksi hallituksen edustajaa Hahnia Tarkkanen piti täysin pätemättömänä ja pyysi Lehtoa ”takomaan” Hahnin päähän suomalaisten ajamia asioita.²⁰³ Ambomaan lähetit jakaantuivat eri leireihin, osan ollessa taipuvaisia pitämään hallituksen esittämiä näkökantoja hyödyllisinä, osan taas halutessa säilyttää koulujärjestelmän sisältöineen samana kuin se oli ollut tähänkin asti.

²⁰⁰ South West Africa mandates 1928, 54; South West Africa mandates 1929, 52.

²⁰¹ Lehdon kirje 1929, 511 Hp XV, SLSA.

²⁰² Tarkkasen kirje 1928, 511 Hp XV, SLSA; Tarkkasen kirje 512 Hp XV, SLSA.

²⁰³ Tarkkasen kirje 1933, 512 Hp XV, SLSA.

Esimerkiksi lähettien hallintokunnan kokouksien pöytäkirjoja lukiessa herää epäily siitä, olivatko päättäjät Suomessa ajan tasalla kouluasiaa ja hallituksen avustuksia koskevassa keskustelussa. Rivien välistä voi lukea, että lähettien mielestä päättäjät vaativat ”härkäpäisesti” avustuksia siirtomaahallinnolta haluamatta uskoa tai kuunnella järjen sanaa, joka sanoi, että avustusten vastapainona myös Suomen Lähetysseuran oli tehtävä myönnytyksiä.

”Lähetyskomitean ja afrikkalaisten lähettien yhteisen päätöksen johdosta, jossa kehoitetaan Hallintokuntaa pontevasti pyytämään hallituksen avustusta, Pyytää Hallintokunta huomauttaa, että se ei nyt näe edellytyksiä asiain pontevaan ajamiseen. Koulumme eivät nimittäin vielä vastaa kasvatustyön johtomiesten toivomuksia...”²⁰⁴

”Kokous pyytää alistaa Johtokunnan harkittavaksi, onko se valmis luopumaan Hallituksen avustuksesta vaatimalla seminaarissamme noudattamaan entistä työsuunnitelmaa. Jos me, Johtokunnan toivomuksen mukaan, haluamme saada Hallituksen kannatusta kouluillemme, on meidän alistettava niiden työsuunnitelmat sen hyväksyttäväksi ja niitä tarkoin noudatettava, kuten käy ilmi Hallituksen avustuksien myönnytyskirjelmästä.”²⁰⁵

Hallintokunnan pöytäkirjan sävy on kysyvä. Lähetit ilmeisesti halusivat varmistaa ennen varsinaisia toimia, että Johtokunta ymmärsi pyytämiensä tekojen seuraukset. Kireässä ilmapiirissä kirjoituksen voi tulkita myös pilkkaavina tai Johtokunnan auktoriteettia kyseenalaistavana. Lähetysjohtaja Tarkkanen ilmaisi oman harmistuksensa lähettien asenteeseen kouluasiassa: *”Tuntuu hyvin ikävältä lähettien nykyinen suhde johtokuntaan. Kaikkia johtokunnan päätöksiä moititaan ja arvostellaan ilman että viitsitään edes huolellisesti lukea mitä päätökset sisältävät.”²⁰⁶* Vuorovaikutus kirjeillä, jotka joutuivat kulkemaan pitkän matkan Afrikasta Suomeen, oli varmasti vaikeaa ja aiheutti väärinkäsityksiä muutenkin kiristyneessä tilanteessa. Näiden tilanteiden avaaminen ja ratkominen oli myös hidasta kulkuyhteyksien takia.

Vuoden 1930 raportissa Lounais-Afrikan hallitus kertoi tarkemmin työkouluista ja niiden sisällöstä. Työkouluja oli Onguedivan lisäksi Engelassa ja Oshigambossa. Oshigambossa

²⁰⁴ Hallintokunnan kokous 1929, 407 Hha:10, SLSA.

²⁰⁵ Hallintokunnan kokous 1930, 407 Hha:10, SLSA.

²⁰⁶ Tarkkasen kirje 1930, 512 Hp XV, SLSA.

opetettiin koripunontaa, sekä ompelemista, kun taas esimerkiksi Onguedivassa oli metsänhoitoa ja puiden istuttamista. Oshigambon koulun toiminnasta vastuussa oli hallituksen mukaan pätevä nainen, joka oli työllään tukemassa ja rakentamassa tärkeää vientiteollisuutta. Korien kysyntä oli noussut yli valmistuskapasiteetin ja koreja vietiin muun muassa muihin Lounais-Afrikan osiin, sekä Etelä-Afrikan alueelle.²⁰⁷

Läheteillä oli pelko siitä, että jos hallitukselle antoi vähän periksi, niin kohta heillä itsellään ei enää olisi mitään sanottavaa koulun asioihin. Esimerkiksi lähetti Kivinen kertoi varoittavan esimerkin saksalaisten työkoulusta. Kivinen kertoi, että Reiniläisen lähetyksen koulut ovat käytännössä hallituksen kouluja ja vain löyhästi kytköksissä lähetystyöhön. Lähetyksen osuudeksi oli tullut antaa yksi käsityöläinen opettajaksi kouluun, muiden opettajien ollessa hallituksen nimissä. Kivinen piti tapausta varsin surullisena, sillä eihän tämänkaltaisista kouluista mitään hyötyä kristinuskon levittämisessä ollut. Myös Tarkkanen ilmoitti, ettei lähetyksen kouluissa opetettu suutareita, räätäleitä ja tulkkeja valkoisten tarpeisiin, vaan ”*Jumalan valtakuntaan johdattavia opettajia Ambomaan lapsille ja kristityille.*”²⁰⁸

Nälänhätä vaikeutti opetustyötä ja suomalaiset kertoivatkin siirtomaahallinnolle vuonna 1930 oppilaiden määrän vähentyneen kouluissa. Toisaalta oppilaskato olisi ollut suurempi ilman dammitöitä, sillä suomalaisilla oli lupa pitää koulua töiden lomassa. Opetusoikeuden lisäksi suomalaiset osoittivat hallitukselle kiitollisuuttaan tuista, jotka edelleen oli myönnetty opettajaseminaarille sekä työkoululle. Huomattavaa oli, että tavalliset koulut eivät vielä tässäkään vaiheessa saaneet avustuksia.²⁰⁹ Vuonna 1932 siirtomaahallitus raportoi oppilasmäärän kasvaneen, vaikkakin kuivuutta jatkui yhä. Myös suomalaisten työn laajentumisesta kerrottiin kiitellen. Rankka työ sivistyksen edistämiseksi oli arvokasta varsinkin, hallituksen mukaan, kun otti huomioon paikallisten tason.²¹⁰

Suomalaisten työn laajentaminen ei jatkunut pitkään yhtä vaivattomasti. Jotain esimakua tulevista haasteista antoi lähetti Alhon kirjaama Yleiskatsaus Ambolähetykseen vuonna 1932. Tässä Alho kertoi hallituksen edustajien suhtautuvan hyvin vastahankaisesti lähetyksen vaikutukseen ambokansaan. Hallituksen edustajat olivat antaneet ymmärtää, että kouluja on liikaa ja, että kouluja ei saanut rakentaa lisää jos paikallinen päällikkö ei sitä hyväksynyt.

²⁰⁷ South West Africa mandates 1930, 57–58.

²⁰⁸ Kivisen kirje 1930, 409 Hha:10, SLSA; Tarkkasen kirje 1930, 512 Hp XV, SLSA.

²⁰⁹ South West Africa mandates 1930, 87.

²¹⁰ South West Africa mandates 1932, 51, 78.

Alhon mielestä ei ollut oikein, että heitä suorastaan syytettiin kansan liiasta kasvattamisesta, kun aiemmin oli moitittu saman puutteesta. Suomalaiset olivat saaneet kritiikkiä myös siitä, että he pyrkivät hallitsemaan ja ojentamaan paikallisia seurakunnan vanhimman roolissa varsinaisen päällikön ohi. Suomalaisia oli jo aiemmin 1920-luvulla arvosteltu tästä samasta syystä. Tuolloin siirtomaahallitus raportoi Kansainliitolle olevansa pettynyt suomalaisiin siksi, että he toiminnallaan vähensivät paikallisten päälliköiden arvovaltaa ja siten horjuttavat perinteistä yhteiskuntarakennetta Ambomaalla.²¹¹

Samoihin aikoihin lähetti Järvinen²¹² kertoi kuulleensa huhun, että hallitus valmisteli uutta lähetystyötä koskevaa lakia. Lain mukaan kaikki koulutyö, myös pensaskoulut, tuli saada paikallisen virkamiehen vahvistamiksi ja sitä kautta hallituksen vahvistamiksi. Huhu laista oli saanut aikaan sen, että eri lähetysseuroille tuli kiire perustaa kouluja ennen tämän lain voimaantuloa, sillä olemassa olevien koulujen vahvistaminen kävi helpommin kuin luvan hankkiminen täysin uutta koulua varten. Järvinen kertoi varsinkin katolilaisten kunnostautuneen tässä ”kilpavarustelussa”. Hän uskoikin, että katolilaiset olivat kuulleet asiasta ennen muita, sillä katolilainen lähetys oli jo ennättänyt ”vallata” laajoja alueita itselleen. Jonkin verran sattui myös yhteentörmäyksiä kiireen keskellä. Järvinen kertoi heidän aloittaneet koulurakennuksen rakentamisen Luuga²¹³ nimisessä kulmakunnassa, mutta hänen lähdettyään paikalta, oli katolilainen pater ”ryöstänyt” paikan ja kieltänyt työmiehiä valmistamasta tiiliä rakennusta varten.²¹⁴

Lähetysseurojen välinen kilpailu oli yksi syy asetukseen, joka rajoitti koulujen perustamista. Uusien koulujen tuli saada perustamislupa siirtomaahallinnolta ja kouluja myös vähennettiin. Koulutoimintaa pyrittiin yhdenmukaistamaan ja opetuksen tasoa nostamaan uudistuksella. Asetuksen myötä koulurakennus tuli pakolliseksi ja koulussa tuli olla pätevä, seminaarin käynyt opettaja. Opettajan työtä myös valvottiin entistä tarkemmin.²¹⁵ Kaiken kaikkiaan uudistukset näyttivät ulkopuolisen silmin huomattavalta parannukselta entiseen verrattuna. Ennen kaikkea pätevän opetuksen tarve tuntui olevan Ambomaalla ilmeinen.

²¹¹ Yleiskatsaus Ambolähetykseen 1932, 417 Hha:12; Peltola 1958, 227, SLSA.

²¹² Eetu Järvinen toimi lähetysseuranaajana Ambomaalla vuosina 1920–30. Peltola 1958, 265.

²¹³ Kuring-Kurussa.

²¹⁴ Järvisen vuosikertomus 1932, 419 Hha:12, SLSA.

²¹⁵ Hayes 1992, 302.

Koulutyö oli varmasti suurin kivi lähettien kengässä jos tarkastellaan Suomen Lähetysseuran ja Lounais-Afrikan hallituksen suhteita. Vaikka muilta osin yhteistyö oli monin paikoin menestyksekkästä ja kiitoksia sateli puolin ja toisin, oli koulutyö ongelmallinen. Keskeinen ristiriita löytyi koulutyön tavoitteista. Suomalaisten mielestä työn tarkoitus oli saada mahdollisimman paljon amboja kristinuskon pariin. Hallitus taas näki koulutyön tärkeänä palana matkalla kohti elinvoimaisempaa yhteiskuntaa. Hallituksen näkökannasta katsoen osaavista ammattienharjoittajista, kuten sepistä ja muista käsityöharjoittajista oli pula, ei papeista.

5.3 Suhde koetuksella

Suomalaisilla oli Ambomaalla aivan oma asemansa muihin lähetysseuroihin nähden. Lounais-Afrikan hallituksen vuosiraporteissa mainittiin useaan otteeseen suomalaisten pitkäaikaisesta työstä maan pohjoisosassa. Asetelma kuitenkin muuttui 1920-luvun alussa, kun hallitus teki Ambomaan avoimeksi myös muille lähetysseuroille ja anglikaanit sekä katolilaisten lähetysseurat saapuivat valtaamaan omaa lähetyskenttäänsä. Vieraiden lähetysten saapuessa Ambomaalle administraattorilta saamiensa lupapapereiden kanssa, ei tieto lähetyskentän avautumisesta muille ollut ehtinyt suomalaisten korviin. Tämän takia suomalaisten ensireaktio oli järkytys.²¹⁶ Muiden lähetysseurojen tulo Ambomaalle aiheutti kilpailutilanteen ja sen oli huomannut myös Lounais-Afrikan hallitus. Kilpailua oli varsinkin suomalaisten ja katolilaisten välillä. Suomalaisille tuntui tulevan kova kiire saada loputkin ambot oman lähetysseuran piiriin ja tämä työ tehtiin osittain hallituksen esille nostaman laadun kustannuksella. Lopulta esimerkiksi Suomen Lähetysseuran kouluja tuntui olevan enemmän kuin suomalaiset pystyivät kunnialla hallitsemaan tai valvomaan²¹⁷.

Administraattorin mukaan suomalaisilla oli suuri kannatusjoukko Ambomaalla ja tämä oli myös ainoa lähetysseura jolla oli jotain vaikutusvaltaa alueella 1920-luvun lopun lähestyessä. Katolilaiset ja anglikaanit eivät vielä olleet ehtineet vakiinnuttamaan asemiaan riittävästi. Anglikaanit, joiden lähetysseuraa kutsuttiin myös St. Maryn lähetykseksi olivat heti alkuun joutuneet lähtemään pois lähetyksasemaltaan Ukuanyamasta, sillä kyseinen alue oli siirtynyt Angolalle eli portugalilaisten hallinnoimalle vyöhykkeelle. Tämä oli paha vastaisku, sillä

²¹⁶ Kempainen 1998, 81, 84.

²¹⁷ South West Africa mandates 1928, 57; Hayes 1992, 300.

heidän työnsä oli muutenkin vasta aluillaan. Vastoinkäymisistä huolimatta anglikaanit olivat jatkaneet levittäytymistä Ambomaalle. Katolilaisilla oli tässä vaiheessa kaksi asemaa, toinen Uukuambissa ja toinen Ombalantussa. Hallituksen vuosiraportissa kiiteltiin lähetystyötä johtavaa Isä Buckinghamia energiseksi mieheksi, joka oli onnistunut saamaan katolilaisten työtä eteenpäin.²¹⁸ Kaiken kaikkiaan hallitus näki lähetystyöt hyvänä asiana ja kiittelevät kommentit kaikkien kolmen eri lähetysten välillä ei ollut mitenkään harvinaista.

Lounais-Afrikan hallituksen näkemykset lähetyksien toiminnasta olivat rohkaisevia. Raporteissa kerrottiin jatkuvasta etenemisestä ja annettiin positiivinen kuva työstä, jota hallitus myös tuki rahallisesti. Yleensä tuista oli raporteissa kerrottu ja kiitetty lähetysseurojen omalla ”suulla” eli tekstiotteet olivat lähetyksien itsensä tuottamia ja administraattorille lähettämiä. Tässä vaiheessa tulee muistaa se, mihin tarkoitukseen nämä raportit tuotettiin. Raportit menivät Kansainliitolle, joten oli Etelä-Afrikan etujen mukaista osoittaa, että he hoitivat asioita Lounais-Afrikassa hyvin ja, että tulokset olivat myönteisiä maan kehitykselle. Tätä kuvaa tukemaan oli raportteihin valittu otteita juuri eri lähetysseurojen omista vuosikertomuksista Lounais-Afrikan hallitukselle. Nämä vahvistivat kuvaa hallituksesta hyväntekijänä.

Aluksi suomalaiset pelkäsivät vapaan kilpailun vaikutusta heidän asemalleen, mutta tilanteen edetessä he saivat huomata sen toimivan heidän omaksi edukseen. Alussa siirtomaahallitus oli nimittäin määrännyt kullekin lähetykselle oman alueensa käännytystoimintaa varten. Näiden rajojen poistuttua vuonna 1926 kääntyi tilanne entisestään suomalaisten eduksi. Muilla ei kerta kaikkiaan ollut samalla tavalla mahdollisuuksia hyödyntää vapaata kilpailua, sillä anglikaaneilla ja katolilaisilla työ oli vielä alussa ja lähtökohtaisesti kilpailu alueella pitkään vaikuttaneen Suomen Lähetysseuran kanssa oli eriarvoista. Vaikka rajojen poistuminen saikin suomalaiset aluksi pelkäämään lähetystyönsä tulevaisuuden tilaa, huomasivat he siis tilanteen rauhoituttua olevansa edelleen lähetystyön kärjessä. Anglikaanien työ kärsi resurssien vähäisyydestä ja heidän toimintansa jäi tässä vaiheessa varsin pienimuotoiseksi, katolilaiset taas toimivat määrätietoisemmin, mutta eivät silti pystyneet merkittävästi horjuttamaan suomalaisten vakaata asemaa alueella.²¹⁹

²¹⁸ South West Africa mandates 1928, 54, 68.

²¹⁹ Kempainen 1998, 116, 125.

Reinin lähetykseura oli ulottanut toimintansa myös Ambomaalle, vaikka olikin aiemmin jättänyt työnsä siellä suomalaisten ”ystävällisiin käsiin”²²⁰. Lähetykseura toimi koko Lounais-Afrikassa, joten he eivät olleet keskittyneet vain Ambomaalle. Suomalaiset olivatkin ainoita, joilla lähetystyö oli keskittynyt pelkästään maan pohjoisosiin. Muilla, niin katolilaisilla kuin anglikaaneilla, oli toimintaa myös maan muissa osissa ja lähetystyö Ambomaalla oli heille siten keino laajentaa entistä toimialuettaan. Ehkä tämä saikin suomalaiset pitämään tiukemmin kiinni lähetysalueestaan, sillä olihan se heidän ainoansa. Kilpailutilanteesta Ambomaalla kertoi myös Reinin lähetykseuran kommentti Lounais-Afrikan hallituksen vuosiraportissa, jossa he pyysivät hallitusta huomaamaan heidän olleen ainoa lähetykseura, joka ei ollut ottanut rahaa paikallisilta uskonnollisia toimituksia varten tai sairaanhoitoon.²²¹ Tiedossani ei ole, tarkoittiko tämä myös suomalaisia vai koskiko se pelkästään muita uskontokuntia eli katolilaisia ja anglikaaneja. Kommentin avulla Reinin lähetykseura pyrki tuomaan omaa pyyteettömyyttään esille ja he tiesivät hallituksen arvostavan sitä, että paikallisilta ei otettu maksuja vastaan annetuista palveluista. Reinin lähetykseura pyrkikin tällä kommentilla lisäämään hallitukselta saamia avustuksia.

Suomalaisten lähettämässä vuosikertomuksissa Suomen Lähetykseuralle välittyi kiristynyt kilpailutilanne. Anglikaaneja ei juurikaan mainittu, lähinnä katolilaiset koettiin uhkaksi ja moni lähetti koki katolilaisten pelaavan likaista peliä lähetys- ja käännyttämistyössä. Lähetti Aarni²²² kertoi katolilaisten vierailevan suomalaisille kuuluvalla alueella ja yrittävän pikku hiljaa ottaa aluetta haltuunsa. Kyseessä oli syrjäisempi alue, jossa lähetystyö oli vasta aluillaan, sen takia Aarni ehdotti opettajan hankkimista kyseiseen kylään. Itse hän oli tehnyt sinne matkoja joka toinen kuukausi. Paikoitellen Aarnin sanavalinnat ja kerronta lähentelevät kertomusta eräänlaisesta sodasta: ”Sinne olisi opettaja saatava jos suinkin mahdollista. Tämä ei olisi työn laajentumista, vaan vallatun alueen miehittämistä, jo vuosia sitten merkitty meidän sivuasemaksemme.”²²³

Katolilaiset nähtiin suomalaisten taholta valheellisina ja heidän käännyttämismetodinsa arveluttavia. Moni lähetti kertoi katolilaisten käännyttävän amboja ostamalla heidät. Suomalaiset raportoivat katolilaisten antavan vaatteita ja ruokaa lahjuksina ja olevan välinpitämättömiä uusien jäsenien sitoumuksesta uuteen uskontoon. Katolilaisten kerrottiin

²²⁰ South West Africa mandates 1928, 67.

²²¹ South West Africa mandates 1928, 72.

²²² Kilian Aarni toimi lähetyssaarnaajana Ambomaalla vuosina 1917–23, 1925–33, 1936–46. Peltola 1958, 264.

²²³ Aarnin vuosikertomus 1929, 408 Hha:10, SLSA.

muun muassa hyväksyvän kasteelle lapsia, joiden vanhemmat olivat edelleen ei-kristittyjä. Lisäksi suomalaiset kertoivat kilpakumppaninsa sallivan uusilla kastetuilla erilaisia ei-kristittyjä tapoja, kuten amboille uskomusten mukaan taikuutta sisältävän, pitkän ”pakanatukan”²²⁴ Ilman katolilaisten lähteitä on mahdotonta arvioida esitettyjen syytteiden paikkansapitävyyttä. Jos katolilaisten lähetystyössä oli eettisesti arveluttavia piirteitä, ei ainakaan Lounais-Afrikan hallitus maininnut niistä omista vuosiraporteissaan. Toisaalta suomalaisten kommentteissa oli merkkejä siitä, että hallitus halusi säilyttää amboille perinteisiä tapoja. Voisi siis olettaa, että hallituksella ei ollut mitään sitä vastaan, vaikka lähetysseura olisi sallinut ambojen säilyttää tiettyjä ulkoisia merkkejä omasta ei-kristillisestä kulttuuristaan.

Yhtenä esimerkkinä Suomen Lähetysseuran ja hallituksen välisestä kiistelystä kävi ambojen häähärkä. Häähärkä oli eräänlainen myötäjäinen, jonka sulhanen ja sulhasen suku toimitti morsiamen kotiin, tätä seuraavassa hääjuhlassa härkä rituaalisesti teurastettiin ja syötiin. Ilman häähärkää liiton uskottiin olevan epäonninen. Suomalaiset halusivat kieltää sen käytön, hallitus taas halusi säilyttää perinteen, sillä se oli osa ambojen kulttuuria. Suomalaiset olivat hallituksen kannanotosta ärsyyntyneitä ja vihjailivat vuosikertomuksissaan hallituksen itse asiassa haluavan Ambomaan pysyvän ei-kristittyinä.²²⁵

*”Seurauksena kaikesta tästä on se, että häähärkäkysymys on täällä pian samallinen kuin kieltolakikysymys Suomessa, nim. sen vastustaminen käy vaikeaksi kun osa kansasta tahtoo sen säilyä.”*²²⁶

Hallituksen ollessa häähärän puolella, oli suomalaisten vaikea asettua näkyvästi sitä vastaan. Tämän takia suomalaisten yritykset häähärkä-tradition poistamiseksi jäivät loppujen lopuksi heikoiksi. Toisaalta suomalaiset olivat myös tyytyväisiä osaan hallituksen linjanvedoista, sillä ne toimivat myös suomalaisten etujen mukaisesti. Kysymys lapsinaimisesta oli yksi esimerkki suomalaisten ja hallituksen yhtenevästä mielipiteestä. Hallitus otti lapsinaimisasiaan hyvin kielteisen kannan ja siten pystyi tehokkaasti vähentämään tätä, myöskin ambojen perinteeksi luokiteltua, tapaa²²⁷.

²²⁴ Seurakuntatarkastatus Länsiheimoissa 1928, 403 Hha:10, SLSA; Järvisen vuosikertomus 1929, 409 Hha:10, SLSA.

²²⁵ Varis 1988, 134; Yleiskatsaus Ambolähettykseen 1932, 417 Hha:12, SLSA.

²²⁶ Menoarviokokouksen pöytäkirja 1931, 412 Hha:10, SLSA.

²²⁷ Järvisen vuosikertomus 1932, 419 Hha:12, SLSA.

Lounais-Afrikan hallituksen vuosikertomuksissa tuli selkeästi ilmi nälänhädän vaikutus lähetystyöhön. Nälänhätä ei vaikeuttanut vain suomalaisten lähetystyötä, vaan myös muiden uskontokuntien. Voi kuitenkin esimerkiksi katolilaisten administraattorille lähettämien vuosikertomusten perusteella arvioida, että heidän lähetystyönsä keskus, Okavango, säästyivät pahimmalta nälänhädältä. Tämä helpotti katolilaisten asemaa, vaikka ruoka-apujen jakaminen oli tässäkin itäisessä Ambomaan osassa arkipäivää. Anglikaaninen lähetysseura valitti rahan ja ihmisten puutetta. Tämä oli estänyt heitä toteuttamasta aiottuja suunnitelmia. Anglikaanien rivit olivat myös vähentyneet entuudestaan, sillä heidän koulun ainoa opettaja oli joutunut lähtemään pois lähetyskentältä terveydellisistä syistä. Kiitokset avusta sai Lounais-Afrikan hallitus, sillä se oli myöntänyt anglikaaniselle lähetyksellä £100 sairaanhoitoon. Vuosikertomuksessaan anglikaanit esittivät toiveensa siitä, että tukien tuleminen olisi turvattua jatkossakin, sillä sairaala ja henkilökunta veivät paljon varoja ja tukien poisjäänti aiheuttaisi vahinkoa työn jatkuvuuteen. Myös Reinin lähetysseura valitteli tulojen vähyyttä. Aika oli vaikea ja karja vähissä kuivuuden takia. He olivat kuitenkin ilokseen onnistuneet saamaan tuloja omalta lähetysseuralta. Ilmeisestikään tuloja ei Lounais-Afrikan hallitukselta tullut, sillä niistä ei vuosikertomuksessa mainittu tai kiiteltu.²²⁸

Suomalaisia harmitti hallituksen tukien epätasainen jakaantuminen ja se myös lisäsi suomalaisten muita lähetyksiä kohtaan kokemaa epäluuloisuutta ja tunnetta siitä, että muita suosittiin heidän ohi. Esimerkiksi Lähetysjohtaja Tarkkanen hämmästeli kirjeessään lähetti Lehdolle sitä, että reiniläisten, anglikaanien, katolisten koulut saavat toistakymmentä tuhatta puntaa avustuksia kouluilleen Hereromaalla, kun he saivat vain £200 parille koululle Ambomaalla. Tarkkasen mielestä tämä oli väärin, sillä suomalaisilla oli kouluissaan enemmän oppilaita kuin edellä mainituilla lähetyksillä Hereromaalla yhteensä.²²⁹

Lounais-Afrikan hallitus pyrki pysymään erillään lähetysseurojen keskinäisestä valtakamppailusta. Muutamaan otteeseen raporteista pystyi havaitsemaan sen, että myös hallitus oli havainnut tämän kilpailutilanteen, mutta muuten hallitus pysyi taka-alalla, eikä lähtenyt mukaan kiistatilanteiden selvittelyyn. Hallitus oli rohkaiseva kaikkien lähetyksien etenemistä ja laajenemista kohtaan ja mainitsi vuosiraporteissaan myös henkilökohtaisesti tiettyjä lähettejä, jotka olivat ansioituneet työssään tai esitti valittelunsa heidän lähtemisestä

²²⁸ South West Africa mandates 1929, 86, 88; South West Africa mandates 1931, 62.

²²⁹ Tarkkasen kirje 1933, 512 Hp XV, SLSA.

lähetyskentältä esimerkiksi sairauden takia. Muuten kerronta pysyi suhteellisen neutraalilla tasolla, mikä on ymmärrettävää lähteiden virallisen luonteen takia.

Maan johto oli päättänyt minkälaisiin kouluihin ja sairaaloihin he tukensa antavat ja lähetysten päätettävissä oli joko sovittautua heille annettuun muottiin tai mennä oman päätöksensä mukaisesti ja samalla hyväksyä, että hallitus ei heidän toimintaansa tukisi. Näiden raamien puitteissa avustusten anto voidaan mielestäni nähdä tapahtuneen tasapuolisesti eri lähetysseurojen kesken, suomalaiset mukaan luettuna. Suomalaiset toki olivat eri mieltä, sillä heidän mielestään Ambomaa olisi tullut pitää suljettuna muilta lähetyksiltä ja kokivat tämän takia katkeruutta menetetyistä yksinoikeudestaan. Katkeruuden tunne taustalla myös väritti suomalaisten kokemuksia hallituksen toimista ylipäänsä ja siten moni ehkä hyväksikin tarkoitettu päätös koettiin suomalaisten piirissä helposti tekona heitä itseään vastaan. Pettymys muiden lähetysseurojen sallimisesta Ambomaan lähetyskentälle myös lisäsi sitä, että hallituksen päätöksiin suhtauduttiin alun alkaenkin negatiivisella asenteella.

5.4 Sairaanhoidon mallillaan

Sairaanhoidossa Suomen Lähetysseura oli johtavassa asemassa Ambomaalla ja nälänhädän aikaan tarve sairaanhoidolle lisääntyi entisestään. Suomalaiset osoittivat vuosiraportissa tyytyväisyyttään saamistaan tuista myös tällä toiminnan saralla. Tukia oli myönnetty niin lääkkeiden hankintaa varten kuin muihinkin sairaalan menoihin. Suomalaisilla oli useampi sairaalaa Ambomaalla ja anglikaaneilla yksi. Katolilaisilta ei ollut saatu tilastotietoja sairaaloista, mutta administraattorin mukaan myös katolilaiset harjoittivat sairaanhoitoa lähetystyönsä ohessa. Virallisten sairaaloiden lisäksi suomalaisilla oli useita pienempiä tiloja sairaanhoitoa varten, sekä lisäksi yksi sairaala Okavangossa.²³⁰

Administraattorilla oli mietinnässä vuoden 1928 raportissa hanke, jossa paikallisia olisi koulutettu sairaanhoitoa varten Ambomaalla. Tässä kysymyksessä oli otettu suomalaisten mielipide huomioon, sillä he olivat merkittävässä roolissa sairaanhoitotyössä tällä alueella ja myös valmiita ottamaan käytännön koulutuksen vastuulleen. Suomalaisen puolelta oli

²³⁰ South West Africa mandates 1928, 76; South West Africa mandates 1929, 70, 88.

hankkeelle kuitenkin vastustusta, sillä Suomen Lähetysseuran johtava lääkäri Ambomaalla piti koulutusta huonona vaihtoehtona. Hänen mielestään länsimaalainen sairaanhoito oli ristiriidassa paikallisten perinteiden ja tapojen kanssa. Hankkeen toteutumisesta ei ollut mainintoja seuraavien vuosien raporteissa. Mahdollista on, että hanke toteutui myöhemmin, mutta ainakin tällä erää suomalaisten vastustus oli huomioitu ja hanke hylätty. Tietenkin taustalla saattoi olla useita muitakin syitä hankkeen raukeamisen vauhdittamiseksi.²³¹

Hallitus oli merkittävä tukija suomalaisten sairaanhoitotyössä. Sairaanhoitotyö sai vuosittain avustuksia ilmaisina lääkkeinä, mutta myös rahana. Yhteistyötä hallituksen ja suomalaisten välillä oli ja ilmeisesti suomalaisten sairaalat ja sairaanhoito olivat arvostetussa asemassa Ambomaalla. Uukuanjamasta kerrottiin, että hallituksen lääkäri oli toimittanut heille kaikki potilaat hoidettaviksi²³². Tämä huomio kertoi, että suomalaisia pidettiin alalla osaavina ja kykenevinä hoitamaan kaikki alueen potilaat.

Nälkäaika vähensi sairaanhoidon saamia avustuksia. Sairauksien esiintyminen ja vaihtelu vaikuttivat hankittavien lääkkeiden määrään. Esimerkiksi vuonna 1931 Onandjokuen sairaalaan tuli paljon malaria-potilaita, joka tarkoitti sitä, että kiniiniä tuli ostaa runsaasti varastoon. Kiniini oli tohtori Rainion mukaan kallis lääke eli varaston täydentäminen tuli kalliiksi ja söi varoja muiden hankintojen osalta. Rainio kertoi lähetysseuran saaneen rahapulasta kärsivältä hallitukselta kyseisenä vuonna apuja rahana, sekä ilmaisina lääkkeinä useiden satojen puntien arvosta. Ilmaisten lääkkeiden osuus oli kuitenkin ollut huomattavasti pienempi kuin edellisenä vuonna ja tämä tuntui sairaalankin toiminnassa, sillä kaikesta piti säästää.²³³

Koska hallitus tuki sairaanhoitotoimintaa Ambomaalla merkittävässä määrin, oli hallituksella myös oikeus vaikuttaa siihen, miten ja mihin rahat käytettiin. Engelassa sairaanhoitaja Helenius kertoi hallituksen jälleen kerran paheksuneen sitä, että suomalaiset ottivat rahaa paikallisilta hoitoa vastaan. Tämän johdosta suomalaisten oli täytynyt lähettää kirjallinen selvitys asiasta, sekä ilmoittaa sairaalan tulot ja menot osana selvitystä. Helenius kertoi, että hänen olisi vaikea uskoa toiminnan voivan jatkua ilman paikallisilta saatavaa avustusta.²³⁴ Näiden kommenttien kautta on ilmiselvää, että sairaanhoitotyö ei suinkaan elänyt

²³¹ South West Africa mandates 1928, 74.

²³² Vuosikertomus sairaanhoitotyöstä Uukuanjamasta 1930, 411 Hha:10, SLSA.

²³³ Rainion vuosikertomus 1931, 414 Hha:10, SLSA.

²³⁴ Heleniuksen vuosikertomus 1932, 417 Hha:12, SLSA.

yltäkylläisyydessä Ambomaalla. Hallituksen avustuksista huolimatta toiminta oli jatkuvasti veitsenterällä ja nälkäaika teki sairaanhoidon tilanteesta entistäkin synkemmän.

Ambomaalla toimi myös anglikaanisen lähetyksen sairaala. Anglikaanien St. Maryn lähetyksasemalla Odibossa oli heidän ainoa sairaalansa ja se oli Sister Wolfen vastuulla. Hän oli hallituksen vuosiraportin mukaan tehnyt erinomaista työtä. Sairaala saikin administraattorilta tukia toimintansa ylläpitämiseksi. Sairaala puuttui kuitenkin varsinainen lääkäri, joten vaikeimmat tapaukset lähetettiin suoraan suomalaisten sairaalaan Onandjokueen. Sairaala johti Tohtori Rainio, jolle annettiin oma erityishuomio vuosiraportissa vuonna 1931. Kansainliitolle kerrottiin Rainion tehneen jo pitkään työtä paikallisessa sairaalassa ja, että Rainio antoi kaikkensa paikallisten terveyden edistämiseksi. Vuonna 1933 myös erikseen huomioitiin tohtori Rainion paluu takaisin Suomeen. Raportissa kerrottiin Ambomaan ja administraattorin kärsineen suuren menetyksen Rainion lähdettyä takaisin kotimaahansa ja tohtoria ylistettiin hyväsydämiseksi ihmiseksi. Anglikaanienkin työlle hallitus antoi hyväksyntänsä ja piti tätä sairaanhoitoa myös tärkeänä. Anglikaaneilla oli lisäksi suunnitteilla toimintansa laajentaminen ja toisen sairaalan rakentaminen. Katolilaisilla työ oli vasta aluillaan tällä osa-alueella, mutta heilläkin sairaala oli jo rakennusvaiheessa.²³⁵

Loppupäätelmät

Nälänhätä oli tuttu ilmiö Ambomaalla ja osa suomalaisista lähetystyöntekijöistä oli kokenut menneinä vuosina kuivuuden ja puutteen seuraukset myös omakohtaisesti. 1920– ja 1930–lukujen vaihteeseen sijoittuva nälänhätä oli kuitenkin ensimmäinen, jossa maan hallitus otti aktiivisen roolin nälänhädän liennytyksessä. Hallitus pyrki toimillaan estämään nälänhädän leviämistä ja siten varmistamaan, että aiempien vuosien nälänhätien kaltaiset katastrofit olisivat vältettävissä. Ruoka-avun jakaminen, sekä hätäaputöiden laajamittainen järjestäminen olivat tärkeitä tekijöitä nälänhädän pahimman terän katkaisemisessa.

Humanitäärisen avun antamisen lisäksi hallituksen motiivina nälänhädän liennytykselle oli sen oma talous. Ambomaan väestö edusti Lounais-Afrikalle työvoimaa ja hyvän työvoiman menetys taas olisi merkinnyt tappioita varsinkin, kun koko maailman tulevaisuuden näkymät

²³⁵ South West Africa mandates 1930, 89, 116; South West Africa mandates 1931, 87.

olivat talouden osalta synkät 1920-luvun lopulla. Tarjoamalla Ambomaan väestölle ruokaa ja töitä, pyrki hallitus varmistamaan sen, että muuttovirrat eivät suuntautuisi etelään ja siten sekoittaisi maan tilannetta. Tässä Lounais-Afrikan hallitus myös onnistui suhteellisen hyvin. Työläisvirrat suuntautuivat edelleen etelään, mutta muu väestö pysyi Ambomaalla ja muuttoliike oli enemmänkin Ambomaan sisäistä kuin alueen rajojen ulkopuolelle suuntautuvaa.

Hallituksen avustuksella onnistuttiin siis selviämään pitkästä kuivasta kaudesta ilman suurta kuolleiden määrää. Koska Ambomaalla oli edelleen 1920-luvulla suhteellisen vähäinen hallituksen edustus, olivat suomalaiset lähetystyöntekijät tärkeässä roolissa hätäaputöiden käytännön organisoinnissa ja valvonnassa kuin myös ruoka-avun jakamisessa ja sen järjestämisessä. Tärkein hätäaputyön muoto oli dammityö eli patojen kaivaminen sadeveden talteenottamiseksi. Dammityöt vaativat suomalaisilta paljon aikaa ja vaivaa, sillä työ oli raskasta ja suomalaiset osallistuivat työmaan valvontaan kuin myös työn järjestämisen organisointiin. Lähetille hätäaputyöt olivat toisaalta este normaalin lähetystyön eteenpäin viemisessä, mutta työ dammeilla avasi uusia tapoja kohdata paikallisia. Työmaalla suomalaiset olivat tekemisissä paljon ei-kristittyjen kanssa ja siten läheteille avautui aivan uusi mahdollisuus kertoa kristinuskosta ihmisille, jotka eivät sitä muuten olisi vapaaehtoisesti tulleet kuuntelemaan. Suomalaiset pyrkivät ottamaan kaiken hyödyn irti poikkeustilanteesta ja dammitöihin pyrittiin liittämään normaalin lähetystyön elementtejä. Siten työmailla järjestettiin esimerkiksi ruoka-avun jakamisen yhteydessä rukoushetkiä ja töiden lomassa koulutunteja lapsille.

Suomalaiset joutuivat muutosten eteen lähestulkoon kaikilla lähetystoiminnan kentillä nälänhädän kautta. Kuiva kausi vaikutti suoraan siihen, että paikallisille maalliset asiat tulivat tärkeimmälle sijalle uskonnon ohi. Tämä muutos näkyi siinä, että esimerkiksi kirkossa käynti väheni, kuten kävi myös osanottajamäärälle muissakin seurakunnan järjestämissä tilaisuuksissa. Ihmiset joutuivat etsimään ruokaa laajemmalta alueelta, siten ruuan hankintaretket ajoivat jumalanpalvelusten tai raamattupiirien kokoontumisten edelle. Moni lähetti kertoi väen olevan varsin väsynyttä yhteisissä tilaisuuksissa, mikä oli ymmärrettävää ruuan ja veden vähyyden vuoksi. Väsymykseltä tai yleisestä kunnan heikkenemisestä eivät säästyneet myöskään suomalaiset, jotka kokivat olonsa niin fyysisesti kuin henkisesti heikoiksi.

Nälänhätä ymmärrettiin eri tavoin. Suomalaisten mielestä kyse oli Jumalan asettamasta rangaistuksesta. Seurakuntalaiset olivat käyttäytyneet huonosti ja eläneet paheellisesti, siten amboja rankaistiin takaisin kaidalle polulle. Monen paikallisen mielestä kuivuus oli taas rangaistus siitä, että he olivat ottaneet uuden uskonnon vanhojen uskomusten tilalle ja siten kovat ajat olivat merkki siitä, että ambojen tuli jättää kristinusko ja palata takaisin perinteisiin tapoihin. Nämä tulkinnat näkyivät esimerkiksi seurakuntien jäsenmäärissä. Suomalaiset katsoivat, että moni amboista ei selvinnyt tästä ankarasta testistä, vaan palasi takaisin eikristillisiin tapoihinsa. Tätä suuntausta pidettiin suomalaisten kesken valitettavana asiana, sillä seurakuntien jäsenmäärä väheni. Toisaalta osa läheteistä katsoi, että karsinta oli hyvästä ja nälänhädän jälkeen he voisivat siten tietää, ketkä olivat tosiuskovaisia ja ketkä olivat vain esittäneet sitä maallisten etujen toivossa.

Myös lähetystoiminnan tärkeä kulmakivi, koulutyö, joutui vaikeuksiin kuivuuden myötä. Koulut kärsivät varojen ja ruuan puutteesta, siten lasten ruokkiminen ja opettajien palkkojen maksut olivat keskeisellä sijalla keskustelussa, jota käytiin nälänhädän aikana. Aina varoja ei löytynyt tarpeeksi ja moni lähetyskoulu joutui lyhentämään lukuvuotta varojen vähyyden takia. Oppilasmäärät kouluissa supistui laajalti, sillä oppilaiden tuli osallistua muun perheen apuna peltotöihin, sekä etsiä ruokaa pitkienkin matkojen takaa. Osa lähetysseuran kouluista tarvitsi lukukausimaksuja ruokkiakseen ja majoittaakseen lapset. Nälänhädän aikana lasten koulutus ei ollut kärkisijalla, joten moni perhe joutui myös maksuvaikeuksien takia luopumaan lapsensa koulupaikasta.

Sairaanhoitotyö kärsi ensisijaisesti tulojen vähenemisestä. Myös työtä tukevat tahot olivat taloudellisesti vaikeassa tilanteessa ja siten avustukset esimerkiksi timanttiyhtiöltä vähenivät merkittävästi. Koska Suomen Lähetysseura ei juuri osallistunut sairaanhoidon tukemiseen, oli tärkein rahoittaja nälkäaikanakin siirtomaahallinto. Osa sairaaloiden tuloista perustui paikallisten hoidosta ja lääkkeistä maksamiin avustuksiin, joka annettiin esimerkiksi viljan muodossa. Tähän tulolähteeseen nälänhätä vaikutti eniten, sillä ambojen omien ruokavarastojen vähentyessä, ei juuri kenelläkään enää ollut varaa antaa hoidosta käypää maksua. Kuivuus toi mukanaan ajalle tyypillisiä sairauksia, kuten vatsan turvotusta ja tartuntatauteja, jotka pääsivät leviämään ihmisten heikon yleiskunnon takia. Todennäköisesti sairaiden määrä olisi ollut todella paljon suurempi, ellei hallitus olisi toimillaan estänyt nälänhädän etenemisen vaiheeseen, jossa kuolleiden määrä olisi noussut suureksi.

Suomalaiset lähetystyöntekijät suhtautuivat paikallisiin eri tavoin. Yleisin suhtautumistapa oli asettaa paikallinen väestö suomalaisia ja länsimaalaisia alemmalle tasolle. Siten paikalliset eivät olleet suomalaisille vertaisia, vaan eräänlaisia holhottavia. Ambojen asettaminen lapsen asemaan oli mukana teksteissä monella yksittäisellä henkilöllä ja siten koin, että se oli yhtenäisin ja selkein tapa, jolla suomalaiset kohtelivat amboja. Holhouksen oikeutus ilmeni sekä lähteissä, että tutkimuskirjallisuudessa siten, että länsimainen ihminen katsoi olevansa järkevämpi osapuoli eli eräänlainen jalostunut lopputuote. Afrikkalainen taasen oli edelleen luontaisten vaistojensa ja mielihalujensa varassa ja siten kuin lapsi, joka ei ollut valmis itse päättämään asioistaan.

Nälänhätä osaltaan kärjisti näitä rooleja. Suomalaiset olivat huolissaan kuivuuden aiheuttamasta moraalisesta rappiosta, sillä nälkä ajoi henkisen hyvinvoinnin edelle. Lähetit kokivat pettymyksen tunteita, sillä moni niin sanotusti hyväksikin havaittu kristitty jätti uuden opin. Pettymys syveni joidenkin lähettien kohdalla lähelle vihaa ja samalla he itsekin joutuivat pohtimaan omaa suhdettaan työhönsä ja sen mielekkyyteen.

Tärkeä moraalinen kiistakapula oli käsitteet siveellisyydestä ja avioliitosta. Kysymys oli pysynyt samana läpi koko lähetysthistorian eli sikäli on vaikeaa arvioida kärjistykö asia nimenomaan nälänhätään. Toisaalta kirkosta eroaminen ja erottaminen yleistyivät tänä aikana ja siten eroamisen syytkin, jotka usein liittyivät siveellisyyteen, nousivat normaalia enemmän esille lähettien teksteissä. Suomalaiset paheksuivat ambojen moniavioisuutta ja samalla myös pitivät vahvasti elossa kuvaa siitä, että tummaihoisen ihminen oli enemmän viettiensä vietävissä kuin länsimaalainen. Tämä ajattelutapa väritti paljon suomalaisten kuvaa amboista ja siten osaltaan oikeutti mielipiteen siitä, että ambot olivat suomalaisia alemmalla tasolla.

Vaikka toiveena oli, että paikalliset olisivat tulleet hartaita kristityiksi, on epäselvää olisiko tämä muuttanut suomalaisten käsitystä amboista tai tehnyt heistä tasavertaisia. Tämä kysymys tuntui jakavan lähettejä eri puolille. Osa puolusti uusia, tummaihoisia, evankelijoita työssään pystyviksi, osa suomalaisista taas piti hartaitakin tummaihoisia varsin kykenemättöminä tekemään puoltakaan siitä työstä, mitä valkoihoinen olisi voinut tehdä. Yleisten asenteiden ollessa epätasa-arvoa kannattavia, löysin lähettien tekstien joukosta myös poikkeavia kommentteja. Tiivis yhteistyö ja yhteisesti koettu koettelemus, eli nälänhätä, johti toisinaan siihen, että entiset asenteet murentuivat ja mukaan tuli toverillisia suhteita, vaikkakaan

syvemmästä ystävyydestä en viitteitä löytänyt. Myös sitoumus työhön ja sitä kautta halu auttaa toista ihmistä näkyi varsinkin sairaanhoitoa käsittelevissä teksteissä.

Vaikka lähteissä olikin viittauksia esimerkiksi tilanteisiin, joissa lähetti oli kokenut toverillisuutta paikallista kohtaan, oli nälänhätä mielestäni pääasiassa erottava tekijä suomalaisten ja ambojen keskinäisiä suhteita tarkasteltaessa. Vaikka yhteinen kriisi olisi voinut tarjota mahdollisuuden tiiviimmälle yhteistyölle, ei näin käynyt. Suomalaiset kokivat, että nälänhätä näytti paikallisten todellisen luonteen, eikä se ollut lähettien mielen mukainen. Mielipide oli suhteellisen yhtenäinen ja moni lähetti koki, että yhteisen kriisin hetkellä paikalliset eivät toimineet heidän antamien ohjeiden mukaan, vaan ottivat etäisyyttä kirkosta ja seurakunnasta.

Siirtomaahallitus oli nälänhädän aikana keskeinen toimija Ambomaalla ja yhteydet suomalaisiin tiivistyivät yhteistyön myötä. Siten Lounais-Afrikan hallituksen ja lähettien suhteet nousivat esille vuosikertomuksissa ja raporteissa. Yleisesti ottaen suomalaiset suhtautuivat kaikkiin hallituksen toimiin tietyllä varauksella ja sävy oli usein kielteinen. Siten siirtomaahallinto ei suinkaan näyttäytynyt suomalaisille pelkkänä hyvän tekijänä ja toiminnan rahoittajana. Lähetit muistivat kiittää hallitusta hätäaputoiden järjestämisestä ja erityisesti ruoka-avun antamisesta, mutta taustalla oli koko ajan pelko siitä, että hyväntekeväisyyden vastineeksi hallituksen ote suomalaisista kasvaisi liian suureksi. Vaikka Lounais-Afrikan hallitus kiittelikin suomalaisten pitkäaikaista ja arvokasta työtä Ambomaalla, esitti se myös kritiikkiä suomalaisten liian suuresta vaikutusvallasta alueella. Hallitukselle oli olennaista vanhojen perinteiden säilyttäminen alueella ja siten kristinuskon leviäminen heikensi esimerkiksi paikallisten hallitsijoiden valtaa.

Suomalaiset kokivat hallituksen kommentit loukkaavina. Tilanne oli vaikea siksi, että suomalaiset olivat olleet alueella lähes ainoita ulkopuolisia vaikuttajia koko 1900-luvun ajan. Lounais-Afrikan hallituksen halu puuttua lähetystoimintaan esimerkiksi esittämällä määräyksiä koulutoiminnan järjestämisen suhteen, sekä avaamalla Ambomaa myös muille lähetysseuroille, oli suomalaisille vaikea paikka. Vaikkakin Suomen Lähetysseura oli Ambomaalla osin hallituksen hyvän tahdon ja tuen varassa, eivät suomalaiset säästäneet kritisoivia sanoja hallituksen suuntaan jos siihen syntyi mahdollisuus.

Lounais-Afrikan hallituksen puolen keskusteluun nojaan hallituksen Kansainliitolle lähettämiin vuosiraportteihin. Oli selvää, että siirtomaahallinnon suhtautuminen Suomen Lähetysseuran työhön Ambomaalla oli varsin myönteistä. Tulee kuitenkin ottaa huomioon, että hallitukselle oli edullista esittää lähetysseurojen tekemä työ Ambomaalla myönteisessä muodossa, sillä siten Lounais-Afrikka itsekin esittäytyi Kansainliitolle positiivisessa ja maata vastuullisesti hoitavassa valossa. Lähteen luonteenkin huomioon ottaen olen edelleen sitä mieltä, että pääosin hallitus suhtautui lähetysseurojen työhön ja suomalaisiin kannustavasti ja rohkaisevalla asenteella. Lähetysseurojen tekemä työ maan pohjoisosissa vähensi hallituksen vastuuta esimerkiksi koulutuksen järjestämisestä alueelle. Hallitus sai lähetysseuroista hyviä alaisia suhteellisen vähällä rahalla ja vaivalla. Ainoana haittapuolena olivat osittain eriävät intressit työn päämäärän suhteen. Hallituksen etuna olisi ollut kouluttaa amboista hyviä työmiehiä ja -naisia maan talouden tarpeisiin, lähetyksille tärkeintä taas oli tuottaa mahdollisimman paljon hyviä kristittyjä. Tästä ristiriidasta syntyivät suurimmat vastakkainasettelut osapuolien kesken. Hallituksen halutessa määritellä tarkemmin lähetysten toimintaa ja varsinkin koulutuksen sisältöä, lähetit halusivat vapaat kädet toimia parhaalla katsomallaan tavalla. Vaikka osapuolten välillä olikin tämänkaltainen mielipiteiden eriäväisyys, ei se estänyt hallitusta vuosi toisensa jälkeen jatkamasta yhteistyötä suomalaisten kanssa ja siten samalla antamasta tunnustuksensa lähetysseuran tekemälle työlle Ambomaalla.

Nälänhätä katkaisi normaalin arjen läheteiltä. Toisaalta monelle, pitkään kentällä työskennelleelle lähetille, kuiva kausi ja sen tuomat vaikeudet olivat muuttuneet normaaliksi vaihteluksi vuosien varrella. Ambomaan lailla lähetit sopeutuivat suhteellisen hyvin muuttuvaan ympäristöön ja elinolosuhteisiin. Vaikea aika antoi aiheita itsetutkiskeluun ja oman motivaation etsimiseen vaativissa olosuhteissa, vaikkakin monissa tapauksissa vaikean ajan nostattamat pettymyksen ja turhautumisen tunteet kohdistettiin suoraan paikallisiin. Nälänhätä toi mukanaan uusia työmuotoja, jotka antoivat suomalaisille mahdollisuuden löytää uusia tapoja viedä omaa uskontoa laajemmalle kuulijakunnalle. Kuiva kausi myös muutti suomalaisten asenteita paikallisia kohtaan. Yhteisen esteen edessä lähetit kokivat, että he olivat yksin jääneet pitämään seurakuntaa pystyssä. Vaikka moni paikallinen edelleen pysyi tukevasti kristinuskossa, nousivat kielteiset kokemuksen myönteisiä asioita enemmän esille. Siten nälänhätä esittäytyi uusien mahdollisuuksien lisäksi myös vahvasti erottavana tekijänä seurakuntien sisällä.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Suomen Lähetysseuran arkisto (SLSA).

Afrikan lähetystyötä koskevat asiakirjat, Hh-sarja:

Hha:10 Lähettien kokousten pöytäkirjat, 1928–1929.

Hha:11 Lähettien kokousten pöytäkirjat, 1930–1932.

Hha:12 Lähettien kokousten pöytäkirjat, 1933–1934.

Yksityishenkilöiden asiakirjat ja kokoelmat, Hp-sarja:

Hp IV:1 Karin Hirnin kokoelma, 1920–1940 -luvut.

Hp V:1 Suoma Hirvosen ja Hilma Kupilan kokoelma, 1924–1930, 1935–1936.

Hp XV:1 Erkki Lehdon (Laurmaa) kokoelma, 1924–1934.

Hp XX:1 Anni Melanderin kokoelma, 1928–1941.

Hp XXVI:5 Selma Rainion kokoelma, 1921–1932.

Hp XXXIII:1 Ottilia Stenbäckin kokoelma, 1929–1938.

League of Nations, Documents and Publications 1919–1946, South West Africa mandates – via reels 22–23. Report Presented by the Government of the Union of South Africa to the Council of the League of Nation Concerning the Administration of South West Africa for the Year 1928–1931. The Government Printer, Pretoria.

Tutkimuskirjallisuus

Drechsler, H. 1966, *Let Us Die Fighting: the struggle of the Herero and Nama against German Imperialism (1884-1915)*. Akademie-Verlag, Berlin.

Hayes, P 1992. *A History of the Ovambo of Namibia, c. 1880-1935*. St John's College, University of Cambridge.

Hayes, P., Silvester, J., Wallace, M., Hartman, W. 1998. *Namibia under South African Rule: Mobility & Containment 1915–46*. Currey, Oxford.

Kaartinen, M. 2002. *Toinen – Vieras. Näkökulmia kolonialistisen toiseuden tutkimukseen. Teoksessa Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen. Toim. Immonen, K. ja Leskelä-Kärki, M. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. s. 387–401.*

Kaartinen, M. 2004. *Neekerikammo – kirjoituksia vieraan pelosta*. Turun yliopisto.

Kananen, H 2000. *Suomalaisten lähetystyöntekijöiden välittämä kuva ambojen perinnäistavoista maailmasotien välisellä ajalla, pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.*

Kempainen, K. 1998. *Suomalaisen lähetyksen suhteet anglikaaneihin ja katolilaisiin Lounais-Afrikassa 1919–1937*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.

Kena, K. 2000. *Eevat apostolien askelissa – Lähettinaiset Suomen Lähetysseuran työssä 1870–1945*, Suomen lähetysseura, Helsinki.

Kiljunen, M. 1980. Lounais-Afrikasta Namibiaksi. Teoksessa Namibia – Viimeinen siirtomaa. Toim. Kiljunen, K. ja Kiljunen, M-L. Tammi, Helsinki. s. 13–54.

Kreike, E. 1999. Recreating Eden : agro-ecological change, food security and environmental diversity in Southern Angola and Northern Namibia, 1890-1960. UMI Dissertation Services, Ann Arbor (Michigan),

Löytty, Olli 1997. Valkoinen pimeys – Afrikka kolonialistisessa kirjallisuudessa. Jyväskylän yliopisto.

Löytty, Olli 2006. Ambomaamme – Suomalaisen lähetyskirjallisuuden me ja muut. Vastapaino, Tampere.

McKittrick, M. 2002. To Dwell Secure, Generation, Christianity, and Colonialism in Ovamboland. James Currey, Oxford.

Miettinen, K. 2005. On the Way to Whiteness. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Milbury-Steen, S. 1980. European and African stereotypes in twentieth-century fiction. Macmillan, Lontoo.

Moleah, A. 1983. Namibia, The Struggle for Liberation. Wilmington (Del.), Disa.

Notkola, V., Siiskonen, H. 2000. Fertility, Mortality and Migration in Sub-Saharan Africa, The Case of Ovamboland in North Namibia, 1925–90. Macmillan, Basingstoke.

Peltola, M 1958. Sata vuotta suomalaista lähetyshistoriaa II; Suomen lähetysseuran Afrikan työn historia. Suomen lähetysseura, Helsinki.

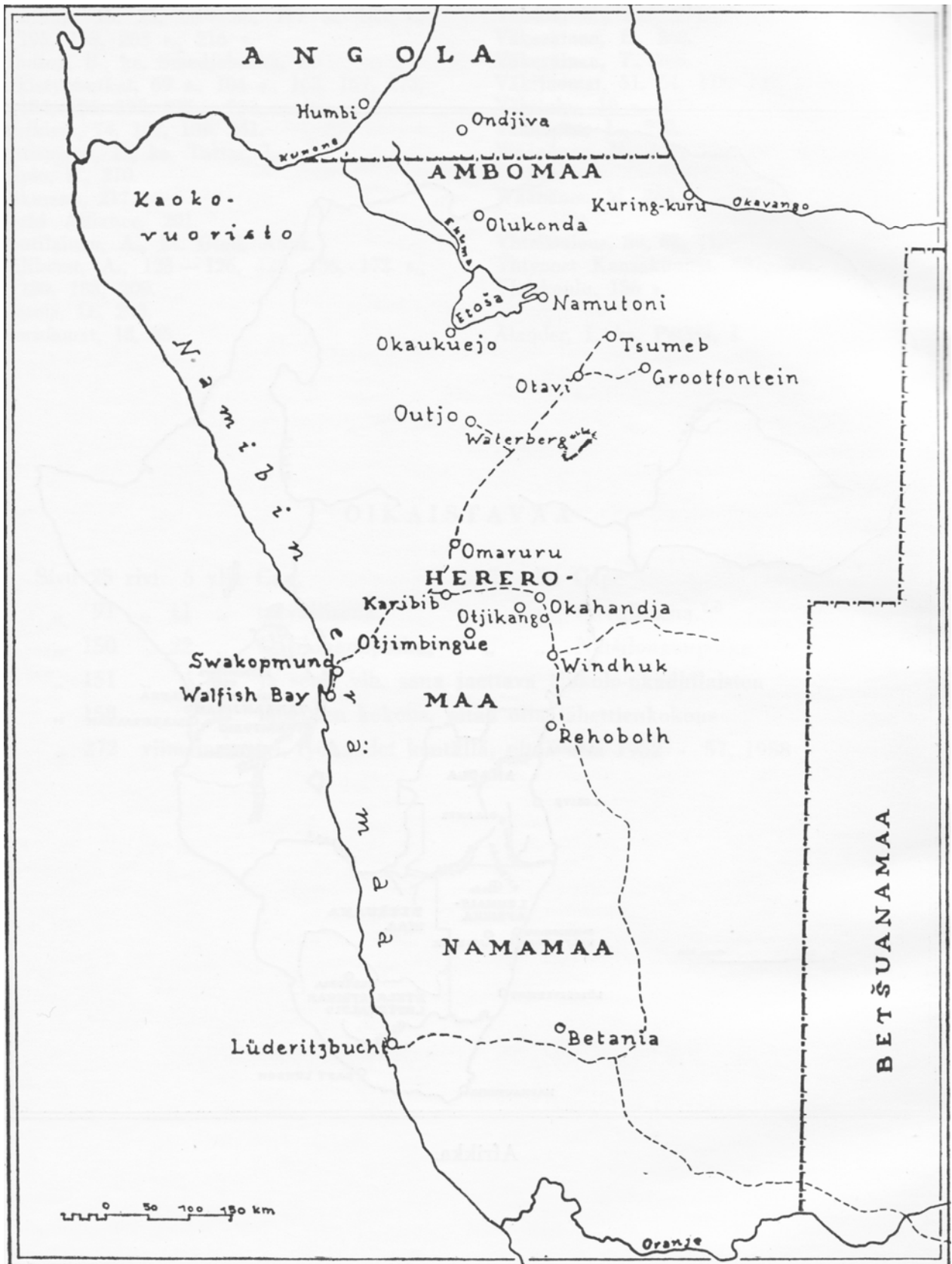
Serfontein, J. 1976. Namibia? Fokus Suid Publishers, Pretoria.

Siiskonen, H. 1998. Migration in Ovamboland. Teoksessa *Namibia under South African Rule: Mobility & Containment 1915–46*. Toim. Hayes, P., Silvester, J., Wallace, M., Hartman, W.. Currey, Oxford, s. 219–240.

Schlunk, M. 1951. *Kristillisen lähetystyön historia*. Suomen lähetysseura, Helsinki.

Varis, T. 1988. *Kun mustasta Saarasta tehtiin valkoista*. Lisensiaattitutkimus, Tampereen yliopisto.

Vaughan, M. 1987. *The story of an African famine : gender and famine in twentieth-century Malawi*. Cambridge U.P., Cambridge.

Lounais-Afrikka.

Liite 2. Lounais-Afrikan kartta. Peltola 1958, 328.

Amboma.

Pisteiviivat osoittavat suunnilleen heimoasutuksen nykyisiä rajoja.

Liite 3. Suomalaisen lähetyksenttä Ambomaalla. Peltola 1958, 329.

Liite 1. Suomen Lähetysseuran Afrikan työntekijät 1928–33 Ambomaalla

Liitteen lähteenä on käytetty Matti Peltolan kirjaa, Sata vuotta suomalaista lähetyshistoriaa II (1958).

Kirjan tekoajankohdasta johtuen osan lähettien kohdalla työkauden loppuminen ei tule ilmi.

v. = lähetystyöntekijän vaimo

Lähetyss.= Lähetysaarnaaja

sair.hoit = sairaanhoitaja

naisläh. = naislähetti

Nimi	Tehtävä	syntymäaika ja paikka	työkaudet kentällä
1. v. Rautanen, Anna Friederike, os. Kleinschmidt (Lähetti Martti Rautasen vaimo)		25.4.1854 Rehoboth, Nanamaa	1873–91, 1892–03, 1904–37
2. Rautanen, Anna Mathilde	opettaja	9.8.1878 Omandongo	1899-
3. Woutilainen, Anna Brita (Lähetti Aksel Gladin 2. vaimo)	opettaja	12.7.1866 Kuopio	1901–10, 1912–19, 1929–36
4. Rautanen, Emilia Johanna	opettaja	14.5.1883 Olukonda	1900–38
5. Grönlund, Oskari	lähetyss.	7.6.1877 Jokioinen	1902–12, 1925-29
6. v. Grönlund, Hilma Vilhelmiina, os. Järvinen		27.11.1877 Teisko	1904–12, 1920–24, 1925–29

7. Saari, Heikki	lähetys.	25.2.1879 Soini	1903–11, 1917–22, 1924–31, 1933–47
8. v. Saari, Anni os. Siikanen (Heikki Saaren 2. vaimo)	opettaja	23.2.1901 Jäppilä	1924–31, 1934–47
9. Hänninen, August	lähetys.	7.11.1879 Pieksamäki	1904–13, 1920–28, 1930–38
10. v. Hänninen, Anna Julia Cecilia os. Lindgren		7.7.1879 Finby	1908–13, 1921–28, 1930–38
11. Koivu, Kalle	lähetys.	26.7.1873 Teisko	1904–17, 1925–29, 1936–47
12. Petäjä, Kaarlo Jalmari	lähetys.	26.8.1881 Orimattila	1907–23, 1927–35, 1947–53
13. v. Petäjä, Ida Maria os. Ålander (Kaarlo Petäjän 2. vaimo)	sair.hoit.	3.12.1888 Oulu	1911–23, 1927–35
14. Wäänänen, Nestor	lähetys.	9.8.1882 Ristiina	1907–18, 1921–28
15. v. Wäänänen, Martta Johanna os. Autuinen	opettaja	11.11.1886 Rymättylä	1909–18, 1921–28
16. Rainio, Selma	lääkäri	21.3.1873 Saarijärvi	1908–19, 1922–33, 1936–39
17. Santalahti, Selma Johanna	naisläh.	7.9.1884 Merimasku	1909–19, 1923–31
18. Terho, Suoma Siviä	naisläh.	25.3.1883 Kuru	1909–20, 1925–33
19. Alho, Isak Viktor	lähetys.	5.12.1878 Luvia	1911–22, 1925–35, 1937–52
20. v. Alho, Signe Regina os. Lindgrén		2.9.1891 Hämeenlinna	1912–22, 1925–35, 1937–49
21. Lehto, Erkki	lähetys.	29.8.1884 Ii	1911–21, 1924–35, 1937–47
22. v. Lehto, Luise, os. Einberg		3.9.1890 Ambla, Eesti	1912–21, 1924–31
23. Hirn, Karin	sair.hoit.	29.1.1886 Hattula	1911–19, 1922–29, 1931–38
24. Hirvonen, Suoma Elina	opettaja	26.11.1887 Helsinki	1911–21, 1923–31, 1934–47
25. Kupila, Hilma Lyydia	opettaja	29.1.1886 Hattula	1911–21, 1923–31, 1934–47

26. Aarni, Kilian Sulo Alarik	lähetys.	8.7.1885 Pukkila	1917–23, 1925–33, 1936–46
27. v. Aarni, Aini Josefina os. Packalén	opettaja	8.7.1884 Turku	1909–23, 1925–33
28. Järvinen, Aatu	lähetys.	6.7.1887 Ruovesi	1917–26, 1929–36, 1948–51
29. v. Järvinen, Alma Serafia os. Torkkeli	opettaja	3.10.1890 Huittinen	1917–26, 1929–36
30. Rautaheimo, Anna Lovisa	sair.hoit.	4.8.1886 Ruotsinpyhtää	1920 – 29, 1931–46
31. Närhi, Otto	lähetys.	19.9.1886 Viitasaari	1920–28
32. v. Närhi, Lyyli os. Alanen	opettaja	12.6.1893 Tampere	1917–28
33. Asikainen, Gabriel	lähetys.	25.7.1890 Puumala	1920–29, 1935–46, 1951–53
34. v. Asikainen, Tilda os. Laakkonen		9.7.1892 Jaakkima	1920–29
35. Järvinen, Eetu	lähetys.	14.2.1892 Ruovesi	1920–30
36. Perheentupa, Antti	lähetys.	6.1.1889 Laitila	1920–28
37. v. Perheentupa, Suoma Augusta os. Wikström		20.1.1892 Särkisalo	1920–28
38. Helenius, Linda Alice	sair.hoit.	5.7.1894 Pöytyä	1921–28, 1930–38, 1947–52
39. Lönnberg, Karin Cecilia	naisläh.	20.3.1896 Helsinki	1922–29, 1931–47, 1948–54
40. Kivinen, Walde Rudolf	lähetys.	22.5.1897 Iitti	1923–30, 1934–39, 1949–50, 1953– 55
41. v. Kivinen, Aili, os. Peltonen		18.3.1902 Iitti	1923–30, 1934–39, 1953–55
42. Koskimaa, Laimi Hedvig Sofia	opettaja	1.7.1897 Kihniö	1924–31, 1936–49
43. Rantamäki, Elma	opettaja	13.12.1889 Virrat	1924–31, 1937–46
44. Ranttila, Hilma	naisläh.	16.4.1897 Lammi	1924–34, 1937–46, 1948–57
45. Nieminen, Väinö Bertil	lähetys.	11.8.1888 Pietari	1925–35, 1947–53
46. v. Nieminen, Anni Elina, os. Ahti	diakonissa	15.4.1904 Lahti	1929–35, 1947–53

47. Levänen, Lyyli Sofia	diakonissa	15.5.1891 Joroinen	1927–35, 1937–54
48. Markkanen, Selma Serefia	opettaja	13.4.1898 Viljakkala	1927–35, 1939–48, 1951-
49. Aho, Onni Armas	lähetys.	17.9.1896 Karstula	1927–36
50. v. Aho, Hilja Maria, os. Uotila	naislähetti	18.4.1900 Urjala	1927–34
51. Anttila, Vilhelmiina	opettaja	15.7.1897 Saarijärvi	1927–37, 1947-
52. Björklund, Arvid Walter	lähetys.	13.7.1899 Kokkola	1927–34, 1938–48, 1957-
53. v. Björklund, Edit Fanny Dagmar, os. Sundholm	diakonissa	24.3.1895 Vaasa	1927–34, 1938–48, 1957-
54. Saukkonen, Ilmari	lähetys.	25.11.1898 Parikkala	1927–36
55. v. Saukkonen, Sylvia Rauna os. Glad		27.12.1907 Karibib	1929–36
56. Suikkanen, Olli	lähetys.	30.10.1894 Parikkala	1927–36, 1947–51
57. v. Suikkanen, Katri Tuovi, os. Arosto	opettaja	21.10.1894 Ruovesi	1927–36, 1947–51
58. Harjanne, Kaino Hildegard	opettaja	27.1..1901 Viipuri ms.	1928–36, 1938–50
59. Hopeasalmi, Jalmari	lähetys.	20.3.1898 Asikkala	1928–37, 1947–54
60. Saarisalo, Katri Johanna	diakonissa	21.7.1900 Rymättylä	1928–36, 1938–47
61. Savola, Edla Maria	sair.hoit.	15.9.1899 Oniipa	1928–33
62. Tamminen, Rauha Albertiina	kättilö	9.4.1901 Helsinki	1928–37, 1939–50, 1952-
63. Tulokas, Elli	opettaja	30.6.1891 Vehkalahti	1928–36
64. Syrjä, Johannes	lähetys.	8.10.1896 Hauho	1928–36, 1939–47, 1956-
65. v. Syrjä, Anni, os. Syväne	opettaja	30.4.1902 Sääksmäki	1929–36, 1939–47, 1956-
66. Kyllönen, Sylvi Aliisi	naisläh.	18.6.1902 Oulu	1929–36, 1939–49, 1952–56, 1958-
67. Rancken, Anna Margareta	sair.hoit.	22.5.1900 Vaasa	1929–36, 1938–50

68. v. Ojonen, Leila Kyllikki os. Alava	naislähetti	1.11.1899 Helsinki	1929–35, 1937–41
69. Teittinen, Helka Saima	opettaja	8.1.1897 Joroinen	1929–36
70. Ala-Nikula, Maria Magdaleena	opettaja	20.4.1899 Ylivieska	1930–38
71. Vapaavuori, Tuure Waldemar	pastori	10.6.1905 Lemu	1931–37, 1939–46
72. v. Vapaavuori, Aino, os. Kärnä	diakonissa	29.9.1903 Oulu	1929–37, 1939–46
73. Lindström, Liina Olga Inkeri		4.10.1902 Ilmajoki	1931–39, 1947–54, 1956-
74. Melander, Elsa Anni	lääkäri	31.5.1903 Helsinki	1932–38, 1947–54, 1956–57
75. Ojonen, Toimi Albinus	lähetyss.	1.3.1898 Karjalohja	1933–42